



รายงานการวิจัย

เรื่อง

กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย
A Mechanic to Strengthen Peace in the Society of Three Groups in
Buddhist Viewpoints of Thai Society

โดย

พระมหาขวัญชัย เขมประไพ, ผศ.ดร.

ผศ.ดร.แสง นิลนามะ

ผศ.ดร.คงฤกษ์ แผงทรัพย์

ดร.ธนาธิป ฮาดเนาลี

นายไชยา แสนแสนยา

ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800767031



รายงานการวิจัย

เรื่อง

กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย
A Mechanic to Strengthen Peace in the Society of Three Groups in
Buddhist Viewpoints of Thai Society

โดย

พระมหาขวัญชัย เขมประไพ, ผศ.ดร.

ผศ.ดร.แสง นิลนามะ

ผศ.ดร.คงฤกษ์ แพ่งทรัพย์

ดร.ธนาธิป ฮาดเนาลี

นายไชยา เสนแสนยา

ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800767031

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



Research Report

A Mechanic to Strengthen Peace in the Society of Three Groups in Buddhist Viewpoints of Thai Society

BY

Phramaha Khwanchai Hemprapai, Asst.Prof.Dr.

Asst.Prof.Dr.Sawaeng Nilnama

Asst.Prof.Dr.khongsaris Pangthrap

Dr.Dhanardhip Hardnaulee

Mr.Chaiya Sensaenya

Dr.Penphan Fuangooloy

Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajvidyalaya University

B.E.2567

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800767031

(Copyright by Mahachulalongkornrajvidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย
ผู้วิจัย:	พระมหาวิญชัย เหมประไพ, ผศ.ดร. ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ ผศ.ดร.คงสุษฐ์ แพงทรัพย์ ดร.ธนาธิป ฮาดเนาลี นายไชยา เสนแสนยา ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย
ส่วนงาน:	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ	๒๕๖๗
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

บทคัดย่อ

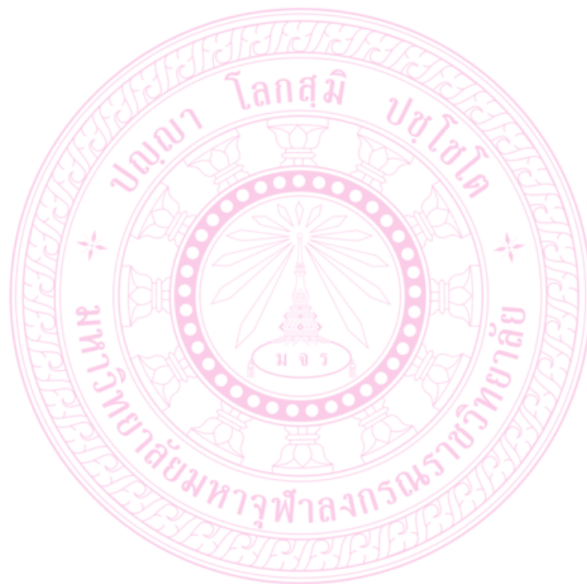
การวิจัยเรื่อง “กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑. เพื่อศึกษาคน ๓ วัยในสังคมไทย ๒. เพื่อสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย ๓. เพื่อขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและสัมภาษณ์ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญในศาสนาที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องคน ๓ วัยในสังคมไทย คือ ๑) ความแตกต่างกันทางกายภาพ เป็นการแสดงให้เห็นผ่านการการแบ่งคนที่เกิดและเติบโตมาในช่วงเวลาที่มีสภาพทางสังคมและประวัติศาสตร์เดียวกัน และมีประสบการณ์ หรือเหตุการณ์สำคัญบางอย่างร่วมกัน ๒) ความแตกต่างทางด้านความคิด เป็นการตรวจสอบถึงกระบวนการคิดที่พัฒนาขึ้นตามลำดับช่วงเวลา เป็นการแบ่งที่ไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติ แต่เป็นไปตามการพัฒนาจิตใจเป็นหลัก ๓) ความแตกต่างกันทางด้านพฤติกรรมทางสังคม เป็นการแบ่งวัยผ่านการดำเนินชีวิต มีอัตลักษณ์ของแต่ละวัยปรากฏชัดในสังคม อันเป็นลักษณะของการแบ่งตัวตนออกไปตามรูปแบบของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป

การสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย ประกอบด้วย ๑) การเข้าใจความแตกต่างกันระหว่างช่วงวัยในสังคมไทย มีความเข้าใจความแตกต่างในระดับต้นคือการเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ การเข้าใจระดับกลางเป็นการเข้าใจหน้าที่ส่วนการเข้าใจระดับสูงเป็นการเข้าใจถึงวุฒิภาวะที่เข้าใจโลกและปฏิบัติต่อโลกในฐานะเป็นนาย ไม่ใช่เป็นทาส ๒) การสร้างกิจกรรมเรียนรู้ระหว่างช่วงวัยของคน ๓ วัยในพระพุทธศาสนา คือกิจกรรมทางวัฒนธรรม มาจากการเข้าใจพิธีกรรมต่างๆ ที่มีในสังคมนั้นเป็นองค์ประกอบหลักในการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน กิจกรรมทางสังคม เป็นการเรียนรู้ในแง่ของการปฏิบัติตนตามตำแหน่ง แห่งที่หรือตามกาลเทศะ และกิจกรรมทางศาสนา การพิจารณาหลักความเชื่อทางศาสนา เช่น “การบูชา” และ “อัญชลี” ๓) การสร้างต้นแบบการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยในสังคมไทย การหา

ต้นแบบในการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนได้นั้นมาจากการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และพัฒนาคุณภาพชีวิต

การขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา คือ ๑) การสร้างสังคมสันติสุขจากความแตกต่างระหว่างช่วงวัย การสร้างสันติสุขปรากฏในหลักการทางศาสนาที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบของสังคมระดับเล็กคือครอบครัว จนถึงระดับใหญ่คือสังคม ๒) กลไกขับเคลื่อนการสร้างสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา คือขับเคลื่อนด้วยชุมชน และขับเคลื่อนด้วยวัด



Research Report: A Mechanic to Strengthen Peace in the Society of Three Groups in Buddhist Viewpoints of Thai Society

Researchers: Phramaha Khwanchai Kittimedhi, Asst.Prof.Dr.
Asst.Prof.Dr.Sawaeng Nilnama
Asst.Prof.Dr.khongsaris Pangthrap
Dr.Dhanardhip Hardnaulee
Mr.Chaiya Sensaenya
Dr.Penphan Fuangooloy

Department: Faculty of Buddhism
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

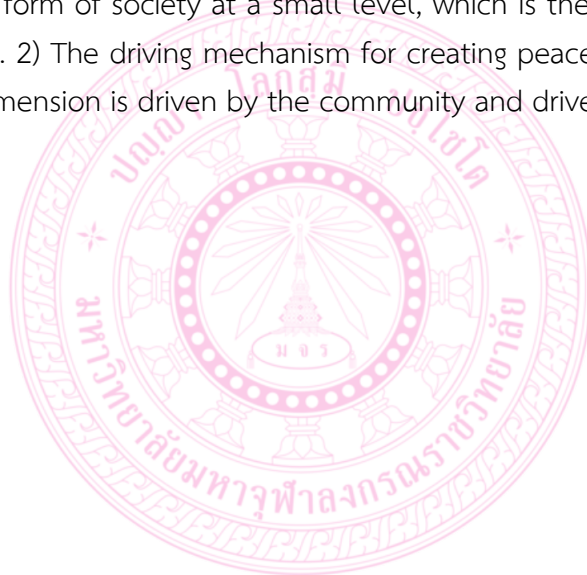
Fiscal Year: 2567/2024

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABTRACT

The research on “Mechanisms for Creating a Peaceful Society among People of Three Ages in the Buddhist Dimension of Thai Society” has three objectives: 1. To study people of three ages in Thai society 2. To create a model for collaborative learning among people of three ages in the Buddhist dimension of Thai society 3. To drive the mechanism for creating a peaceful society among people of three ages in the Buddhist dimension. This research is a qualitative research and interviews with experts in related religions. The research results found that the concept of people of three ages in Thai society is: 1) Physical differences are shown through the division of people who were born and grew up in the same social and historical conditions and shared some important experiences or events. 2) Thinking differences are an examination of the thought processes that develop sequentially over time. This is a division that is not natural but primarily follows the development of the mind. 3) Social behavioral differences are the division of ages through lifestyles, with the identity of each age clearly visible in society, which is a characteristic of dividing identities according to different forms of culture. Creating a model for collaborative learning among people of three ages in the Buddhist dimension of Thai society consists of: 1) Understanding the differences between age periods in Thai society, understanding the differences at the initial level, which is understanding physical changes, and understanding at the intermediate level, which is understanding the duties. High-level understanding is the understanding of maturity that understands the world and treats

the world as a master, not a slave. 2) Creating learning activities between the ages of the 3 generations in Buddhism, namely cultural activities, comes from understanding various rituals in that society as the main components in creating relationships in the community. Social activities are learning in terms of behaving according to one's position, place or time and place, and religious activities, considering religious beliefs such as "worship" and "anjali". 3) Creating a learning model for living together of the 3 generations in Thai society. Finding a model for learning to live together as a community comes from creating a process of community participation and developing quality of life. The driving mechanism for creating a peaceful society of the 3 generations in the Buddhist dimension is: 1) Creating a peaceful society from differences between generations. The creation of peace appears in religious principles that reflect the form of society at a small level, which is the family, to a large level, which is society. 2) The driving mechanism for creating peace of the 3 generations in the Buddhist dimension is driven by the community and driven by the temple.



สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ

บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับการจากการวิจัย	๖

บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ กลไกการสร้างสังคมสันติสุข	๗
๒.๑.๑ การสร้างสันติสุขของปัจเจกบุคคล	๗
๒.๑.๒ การสร้างสันติสุขตามรูปแบบสังคม	๙
๒.๒ แนวคิดเรื่องคน ๓ วัยในสังคม	๑๑
๒.๒.๑ การแบ่งวัยตามลักษณะปัจเจกบุคคล	๑๒
๒.๒.๒ การแบ่งวัยตามลักษณะสังคม	๑๓
๒.๓ หลักพระพุทธศาสนาในการสร้างสังคมสันติสุข	๑๔
๒.๓.๑ พระพุทธศาสนาแบบผสมผสาน	๑๕
๒.๓.๒ พระพุทธศาสนาแบบต่อต้านการผสมผสาน	๑๘
๒.๓.๓ วิเคราะห์พระพุทธรูปศาสนากับการแก้ปัญหาในปัจจุบัน	๒๐
๒.๓.๔ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยตามหลักพระพุทธศาสนา	๒๓
๒.๔ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓๐

บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	๓๕
--------------------------	----

๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๓๕
๓.๒ ประชากร/พื้นที่วิจัย	๓๖
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๓๖
๓.๔ ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ	๓๗
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย	๓๘
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล	๓๘
๓.๗ การนำเสนอผลงานวิจัย	๓๘

บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย ๔๐

๔.๑ ผลการศึกษาคน ๓ วัยในสังคมไทย	๔๐
๔.๑.๑ ความแตกต่างกันทางกายภาพ	๔๑
๔.๑.๒ ความแตกต่างกันทางด้านความคิด	๔๒
๔.๑.๓ ความแตกต่างกันทางด้านพฤติกรรมทางสังคม	๔๓
๔.๒ ผลการศึกษาการสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติ พระพุทธศาสนาของสังคมไทย	๔๕
๔.๒.๑ การเข้าใจความแตกต่างกันระหว่างช่วงวัยในสังคมไทย	๔๕
๔.๒.๒ การสร้างกิจกรรมเรียนรู้ระหว่างช่วงวัยของคน ๓ วัยใน พระพุทธศาสนา	๔๙
๔.๒.๓ การสร้างต้นแบบการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยใน สังคมไทย	๕๖
๔.๓ ผลการเสนอกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติ พระพุทธศาสนา	๕๙
๔.๓.๑ การสร้างสังคมสันติสุขจากความแตกต่างระหว่างช่วงวัย	๕๙
๔.๓.๒ กลไกขับเคลื่อนการสร้างสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติ พระพุทธศาสนา	๖๑
๔.๔ สรุป	๖๔

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ ๖๕

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๕
๕.๒ อภิปรายผล	๖๘
๕.๓ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย	๗๐
๕.๔ ข้อเสนอแนะ	๗๑

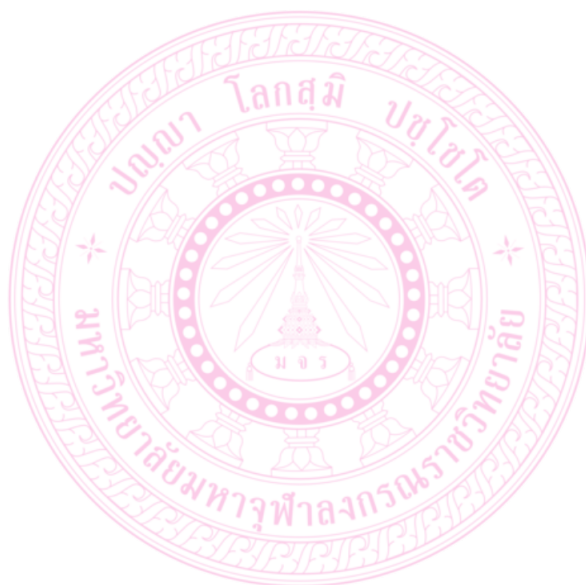
บรรณานุกรม ๗๓

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก	หนังสือนำ	๗๘
ภาคผนวก ข	แบบสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก	๗๙
ภาคผนวก ค	จริยธรรมวิจัย	๘๐
ภาคผนวก ง	ภาพประกอบการเก็บรวบรวมข้อมูล	๘๒
ภาคผนวก จ	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์	๙๖
ภาคผนวก ฉ	ตารางเปรียบเทียบวัตถุดิบประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้	๙๗
	กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ และผลที่ได้รับของโครงการ	
ภาคผนวก ช	รายชื่อผู้ให้ข้อมูล	๑๐๐

ประวัติผู้วิจัย

๑๐๑



คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

งานวิจัยฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทยพร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา และฎีกาปกรณ์วิเศษเป็นแหล่งศึกษาข้อมูล คัมภีร์ตามที่ปรากฏในเชิงอรรถผู้วิจัยได้อักษรชื่อย่อคัมภีร์ พร้อมระบุเล่ม ข้อ หน้าของคัมภีร์เพื่อสะดวกแก่การนำไปใช้ในการอ้างอิงตามลำดับ ดังตัวอย่าง เช่น วิ.มหา. หมายถึง วินัยปิฎกมหาวิภังค์ ๑/๕๖/๔๓ มาจากเล่มที่ ข้อ และหน้าของคัมภีร์ เพื่อทราบถึงที่มาของอักษรย่อชื่อย่อคัมภีร์ ผู้วิจัยจะได้อธิบายวิธีการใช้ดังนี้

บาลีพระไตรปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๖/๔๓ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑ ข้อ ๕๖ หน้า ๔๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๐๘/๓๖๔ หมายถึง มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๑๒ ข้อ ๔๐๘ หน้า ๓๖๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

อรรถกถา

วิ.อ. (ไทย) ๔/๒๓๓ หมายถึง อรรถกถาวินัยปิฎก (ภาษาไทย) เล่มที่ ๔ หน้า ๒๓๓ ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕

วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๙/๘๑-๘๒ หมายถึง อรรถกถาวินัยปิฎก (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๓ ข้อ ๑๐๙ หน้า ๘๑-๘๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

ฎีกา

วิภาวินี. (บาลี) ๒๖ หมายถึง อภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา (ภาษาบาลี) หน้า ๒๖

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	พระวินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.	(ไทย)	=	พระวินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สีสัณธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)

ญ

ม.อุ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ปฎิ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ส.	(ไทย)	=	พระอภิธรรมปิฎก สังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.ย.	(ไทย)	=	พระอภิธรรมปิฎก ยมก	(ภาษาไทย)
อภิ.ก.	(ไทย)	=	พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.อ.	(ไทย)	=	อรรถกถาพระวินัยปิฎก	(ภาษาไทย)
วิ.อ.	(บาลี)	=	อรรถกถาพระวินัยปิฎก	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันปิฎก

ขุ.ป.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย อรรถกถาธรรมบท	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถรี.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย อรรถกถาเถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย อรรถกถาชาดก	(ภาษาไทย)

ฎีกา

วิภาวินี.	(บาลี)	=	ฎีกาปกรณ์วิเศษ ฎีกาอภิธรรมมัตถวิภาวินี	(ภาษาบาลี)
-----------	--------	---	--	------------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมสันติสุขเป็นลักษณะสังคมที่ปรากฏในหลากหลายมิติ แต่ที่มีการกล่าวถึงมากที่สุดจากแง่มุมทางศาสนา ดังจะพบการกล่าวถึงความสงบสุขและการอยู่ร่วมกันด้วยดีจากคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า “เราจะไม่ประณิพพานตราบเท่าที่อุบาสกทั้งหลายผู้เป็นสาวกของเรา ตราบเท่าที่อุบาสิกทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของเรา ยังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำไม่แก้อวัถฐา ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ประพฤติตามธรรม เรือนักบวชจารย์ของตนแล้วแต่ก็ยังบอก แสดงบัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้งายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้”^๑ การที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงสาวกของพระองค์จะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการเข้าใจหลักปฏิบัติที่ถูกต้องและชัดเจนเป็นหลักสำคัญในการร่วมกันทางสังคมที่จะช่วยสร้างอัตลักษณ์บางอย่างที่ชัดเจน

เมื่อกล่าวถึงกลไกการขับเคลื่อนสังคมด้วยความศรัทธา จะพบรูปแบบการแก้ปัญหาโดยอาศัยหลักการทางศาสนาตามที่มีการศึกษาศาสนาผ่านข้อเสนอการพัฒนาระบบความรู้คิด (Cognitive-Development Approaches) ได้เสนอการพัฒนาเด็ก ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุผ่านการรู้คิดบนรากฐานของศาสนาและจิตวิญญาณบนความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและส่วนตัวถือเป็นกระบวนการศึกษาบนฐานคิดในแง่ความเชื่อทางศาสนาและกระบวนการรู้คิดบนฐานวัฒนธรรมและรายละเอียดของศาสนาที่จะชวนให้เกิดการเข้าใจกระบวนการเป็นมนุษย์และคุณค่าต่างๆ ทางสังคมผ่านบริบททางศาสนา^๒ โดยโครงการนี้จะศึกษาพระพุทธศาสนา และสังคมที่ประกอบด้วยสันติสุขที่โครงการนี้เข้าใจคือสังคมโลกทั้งหมด รวมทั้งสังคมไทยเราด้วย คณะผู้วิจัยเข้าใจและทราบว่า ศาสนาสำคัญๆ ในโลกนั้นคิดต่างกันในบางเรื่อง โครงการวิจัยนี้จะพิจารณาลักษณะร่วมของทุกศาสนาบนพื้นฐานความเชื่อและจะพิสูจน์ให้เห็นในงานวิจัยว่า ทุกศาสนาเป็นมิตรที่ดีต่อกัน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างศาสนาเป็นปัญหาปลีกย่อย ตามที่ พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะพบว่า ความขัดแย้งนั้นเกี่ยวข้องกับหลากหลายทั้งด้านกฎหมาย เศรษฐกิจ และชาติพันธุ์ เมื่อสามารถแก้ไขได้อย่างนำไปสู่ความยั่งยืน หากเรามีระบบการศึกษาศาสนาร่วมกันอย่างจริงจัง งานวิจัยนี้ส่วนหนึ่งทำในฐานะที่เป็นโครงการศึกษาศาสนาร่วมกันที่ว่านั้นและยังต่อยอดไปสู่การสร้างวัฒนธรรมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัย^๓

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๓-๑๑๔.

^๒ Anne L. Geyer, Roy F. Baumeister, “Religion, Morality, and Self-Control”, In *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, edited by Raymond F. Paloutzain, Crystal L. Park, (New York: The Guilford Press, ๒๐๐๕), pp. ๔๑๒-๔๑๓.

^๓ พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานีและคณะ, การผสมผสานกลไกทางพุทธศาสนาเพื่อสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาไทยกับกลุ่มประเทศอินโดจีนและเมียนมาร์, (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๑), หน้า ๑๗๘.

โครงการนี้ได้ดำเนินการภายใต้การเข้าใจปัญหาของคน ๓ วัยที่ประกอบด้วยเด็ก คนวัยทำงานและผู้สูงอายุเริ่มมีความขัดแย้งกันในเรื่องการดำเนินชีวิตและทัศนคติต่อการมองโลกทำให้เกิดปัญหาที่นำไปสู่การแตกแยกในครอบครัว อันเป็นปัญหาพื้นฐานจังหวัดปทุมธานี มีนโยบายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยมุ่งเน้นให้เด็กและเยาวชนมีความรู้ความสามารถและคุณธรรม เพื่อให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพของประเทศชาติ พร้อมยังมีการส่งเสริมโครงการพัฒนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม และธรรมาภิบาลข้าราชการ นักเรียน นักศึกษาและประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับการนำหลักศาสนาใช้ในการเชื่อมโยงสังคมเข้าด้วยกัน ญัตติพงษ์ กุรัตนธรรมาและคณะได้อธิบายถึงการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมไว้ในแง่ของการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยได้เสนอแนะการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง^๔

เทศบาลเมืองบึงยี่โถ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี อยู่ห่างจากกรุงเทพ เป็นระยะประมาณ ๒๕ กิโลเมตร มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น ๑๕.๓๘๓ ตารางกิโลเมตร หรือ ๙,๘๙๒ ไร่ ที่ตั้งสำนักงานเทศบาลเมืองบึงยี่โถ ตั้งอยู่หน้าหมู่บ้านทิวสน เลขที่ ๑ หมู่ที่ ๑ ตำบลบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี สาเหตุที่มีการยกฐานะเป็น "เทศบาลเมืองบึงยี่โถ" สืบเนื่องจากในปัจจุบัน(ปี พ.ศ. ๒๕๕๔) เขตพื้นที่ตำบลบึงยี่โถมีความเจริญเติบโตและมีการพัฒนาในหลาย ๆ ด้านอย่างรวดเร็ว เช่น การพาณิชยกรรม การท่องเที่ยว การศึกษา การอุตสาหกรรม การกีฬา การคมนาคมขนส่ง และสภาพสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นสังคมเมืองมากขึ้น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในตำบลบึงยี่โถมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเป็นสังคมเมือง เทศบาลเมืองบึงยี่โถในฐานะที่เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการทำหน้าที่ในการให้บริการสาธารณะ ดูแลคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนตำบลบึงยี่โถให้มีความอยู่ดีกินดี มีคุณภาพกายและคุณภาพใจที่ดี จึงมีความจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงฐานะขององค์กรให้ใหญ่ขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการ แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนเป็นไปอย่างทั่วถึง ครบคลุม รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น มีผู้นับถือศาสนาพุทธ เกือบทั้งหมด ของจำนวนประชากรทั้งหมดในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถ

ปัญหาของเทศบาลบึงยี่โถเกี่ยวเนื่องกับความเป็นเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานคร และมีการขยายตัวการด้านอุตสาหกรรม มีการจัดสร้างหมู่บ้านจัดสรรเพิ่มขึ้น ประชาชนต่างย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่เพิ่มขึ้น ทำให้จำนวนคนที่เข้ามาอาศัยอยู่มีความแออัด ชุมชนหนาแน่นขึ้น เกิดปัญหาเกี่ยวข้องกับทรัพยากรทั้งเรื่องน้ำเสีย ปัญหาขยะมูลฝอย อีกทั้งปัญหายาเสพติดและมิจฉาชีพมากขึ้น โดยเฉพาะปัญหาการอยู่ร่วมกันของคนต่างวัยที่หลากหลายทำให้เกิดความกระทบกระทั่งและเกิดเป็นปัญหาทะเลาะวิวาท การอยู่อย่างโดดเดี่ยว

ในกรอบยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดปทุมธานีมียุทธศาสตร์การส่งเสริมคุณภาพชีวิต ในกรอบที่ ๔ ว่าด้วยยุทธศาสตร์การอนุรักษ์

^๔ ญัตติพงษ์ กุรัตนธรรมาและคณะ, การพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการ, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ๒๕๖๐), หน้า ๒-๓.

ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีแนวทางการพัฒนาการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยในกรอบดังกล่าวเป็นการพัฒนาด้านการพัฒนาสังคม คุณภาพชีวิต และความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเทศบาลเมืองบึงยี่โถ ได้ดำเนินการให้การสนับสนุนจ่ายเบี้ยยังชีพ ให้แก่ผู้สูงอายุในชุมชน ที่มีอายุเกิน ๖๐ ปีขึ้นไป มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุคนพิการ ได้จดทะเบียนเป็นผู้พิการกับสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และผู้ป่วยโรคเอดส์ในชุมชน มีการช่วยเหลือผู้ประสบความเดือดร้อนจากภัยพิบัติต่างๆ^๕

ส่วนด้านสุขภาพอนามัยของประชาชน เทศบาลเมืองบึงยี่โถได้ตั้งศูนย์การแพทย์และฟื้นฟูบึงยี่โถ รมรงค์และเผยแพร่การให้ความรู้แก่ประชาชนในด้านสาธารณสุข การดูแลสุขภาพ การป้องกันและรักษาโรค ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนออกกำลังกาย (เดินแอโรบิก) ในชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีสุขภาพแข็งแรง โดยการสนับสนุนงบประมาณในการสร้างลานกีฬาให้กับชุมชน สำหรับให้ประชาชนได้ออกกำลังกาย ทางด้านกิจกรรมกีฬาและนันทนาการ เทศบาลเมืองบึงยี่โถได้ส่งเสริมให้เด็ก ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุได้ออกกำลังกายและฝึกฝนกีฬา ร่วมกิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมพัฒนาเยาวชน เพื่อพัฒนาให้เป็นคนที่มีสุขภาพ ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา จิตใจ และสังคม โดยมีความตระหนักในคุณค่าของการกีฬา นันทนาการ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เด็ก เยาวชนไปในแนวทางที่ถูกต้อง ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ อีกทั้งเทศบาลเมืองบึงยี่โถ ได้ส่งเสริมสนับสนุน วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ อาทิ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา จัดงานวันเด็ก จัดกิจกรรมเนื่องในวันแม่แห่งชาติ วันพ่อแห่งชาติ และวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนในเขตเทศบาล มีความรู้ความเข้าใจในจารีตประเพณีอันดีงาม

คณะนักวิจัยมีประสบการณ์การทำงานและการวิจัยในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง มีการบูรณาการระหว่างศาสตร์ ได้แก่ พระพุทธศาสนา ศาสนา ปรัชญา สังคมวิทยา เป็นต้น และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากภาคประชาชน ภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมการศาสนา เป็นต้น โครงการวิจัยนี้ จะเกิดผลผลิตที่เป็นองค์ความรู้คือข้อมูลเรื่องรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้การสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติศาสนา ที่เป็นนวัตกรรมคือ กลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติศาสนา ผลกระทบเชิงวิชาการ จะได้บทความวิจัยเพื่อเผยแพร่ในวารสารวิชาการระดับชาติและนานาชาติ จำนวน ๔ เรื่อง เชิงชุมชนและสังคม จะสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์และเกิดมาตรฐานตามหลักการสันติสุขของคน ๓ วัย ส่วนในเชิงเศรษฐกิจ สามารถสร้างการแลกเปลี่ยนกันทางด้านอาหาร แหล่งท่องเที่ยว และสามารถสร้างงาน สร้างรายได้เป็นชุมชนเรียนรู้การอยู่กันอย่างสันติสุข นอกจากนั้น เชนนโยบายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลและแนวทางที่ได้จากงานวิจัยเรื่องนี้ มากำหนดเป็นนโยบายในการพัฒนาการอยู่ร่วมกันระหว่างศาสนาระหว่างคน ๓ วัยต่อไป

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาคน ๓ วัยในสังคมไทย

^๕ สำนักงานเทศบาลเมืองบึงยี่โถ. (๒๕๖๖). แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐) ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลเมืองบึงยี่โถ.(ออนไลน์). <https://www.buengyitho.go.th/public/list/data/index/menu/๑๖๐๗>.

๑.๒.๒ เพื่อสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัดในมิตีพระพุทธรศาสนาของ
สังคมไทย

๑.๒.๓ เพื่อขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัดในมิตีพระพุทธรศาสนา

๑.๓. ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ กิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัดตามหลักพระพุทธรศาสนาใน
อำเภอบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานีเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ พัฒนาการกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัดในมิตีพระพุทธรศาสนาของสังคมไทย
เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ การขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัดในมิตีพระพุทธรศาสนาควร
เป็นอย่างไร

๑.๔. ขอบเขตการวิจัย

(๑) ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวข้องกับเนื้อหาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
ของคน ๓ วัดตามหลักพระพุทธรศาสนา

(๒) ขอบเขตด้านเอกสาร งานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ
(Primary source) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และเอกสารทุติย
ภูมิ (Secondary source) ได้แก่ หนังสือ ตำราวิชาการ เอกสาร หนังสือพิมพ์ งานวิจัย และเว็บไซต์ที่
เกี่ยวข้อง

(๓) ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๕ คน

- กลุ่มนักวิชาการทางด้านพระพุทธรศาสนา จำนวน ๕ คน

- กลุ่มนักวิชาการด้านสันติศึกษา จำนวน ๕ คน

- กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน

- กลุ่มผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น จำนวน ๕ คน

- กลุ่มตัวแทนกลุ่มต่างๆ จำนวน ๑๕ คน

(๓.๑) สัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มประชากร ๒๐ คน

- กลุ่มนักวิชาการทางด้านพระพุทธรศาสนา จำนวน ๕ คน

- กลุ่มนักวิชาการด้านสันติศึกษา จำนวน ๕ คน

- กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน

- กลุ่มผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น จำนวน ๕ คน

(๓.๒) การจัดกระบวนการกลุ่ม ๑ ครั้ง กลุ่มประชากร ๑๕ คน

- กลุ่มเด็ก จำนวน ๕ คน

- กลุ่มวัยทำงาน จำนวน ๕ คน

- กลุ่มผู้สูงอายุ จำนวน ๕ คน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ของการวิจัย โดยการศึกษาข้อมูลจาก ๑) ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ อำเภอบึงยี่โกะ จังหวัดปทุมธานี ๒) ศูนย์พัฒนาเด็ก อำเภอบึงยี่โกะ จังหวัดปทุมธานี ๓) วัดเขียนเขต อำเภอบึงยี่โกะ จังหวัดปทุมธานี

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยตั้งแต่ ๑ ตุลาคม-๓๐ กันยายน ๒๕๖๗ รวมเป็นระยะเวลา ๑ ปี

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

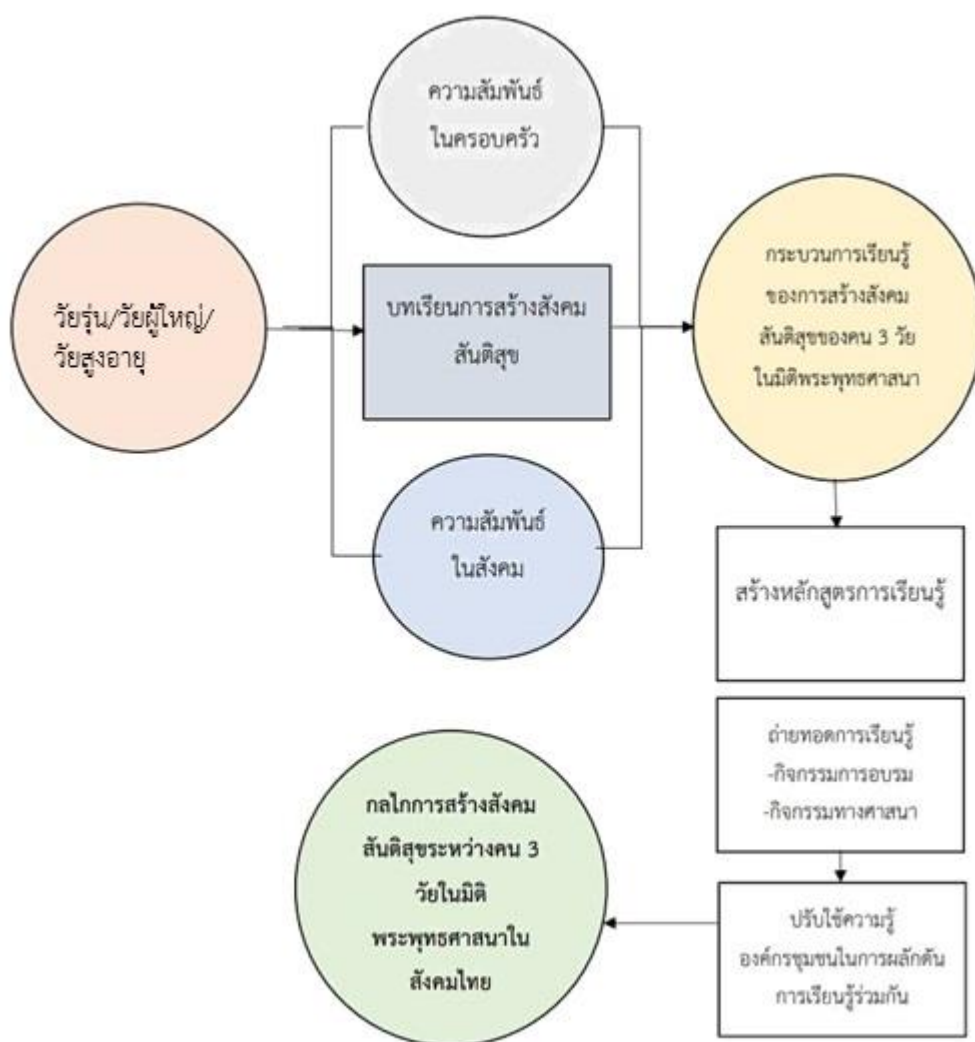
คน ๓ วัย หมายถึง วัยรุ่น ช่วงระหว่าง ๑๒-๒๐ ปี วัยผู้ใหญ่ ๒๑-๖๐ ปี วัยผู้สูงอายุ ตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป

สังคมสันติสุข คือ วิธีการอยู่ร่วมกันที่แตกต่างกันในแง่วิถีชีวิตและความเชื่อที่พิจารณาจากเป้าหมายและวิธีการอาจแตกต่างกัน แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเข้าใจกัน มีวิธีการจัดการความขัดแย้งที่เกิดจากความรู้และความเข้าใจในกันและกัน

กลไก หมายถึง กระบวนการเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยในวิถีชีวิตและสร้างความเชื่อของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

๑.๖. กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) พื้นที่วิจัย คือ จังหวัดปทุมธานี โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี ๓ ชนิด คือ ๑) แบบสัมภาษณ์ ๒) แบบสนทนากลุ่ม ๓) แบบประเมินผลกิจกรรม ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ได้ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร สำนวน การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์ข้อคำถามปลายเปิดด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) หลังจากนั้นทำการสังเคราะห์ สรุปจากแบบสำรวจ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ แล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา มุ่งพัฒนาและสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์และเกิดมาตรฐานตามหลักการสันติสุขของคน ๓ วัย ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบและวิธีวิจัยดังนี้



ภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ได้ทราบกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยตามหลักพระพุทธศาสนาในอำเภอบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

๑.๗.๒ ได้ทราบพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย

๑.๗.๓ ได้เสนอกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา

๑.๗.๔ ผลของการวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหารองค์กรได้

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องกลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย ทีมวิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีเนื้อหาสาระครอบคลุมในเรื่องต่อไปนี้

- ๒.๑ กลไกการสร้างสังคมสันติสุข
- ๒.๒ แนวคิดเรื่องคน ๓ วัยในสังคม
- ๒.๓ หลักพระพุทธศาสนาในการสร้างสังคมสันติสุข
- ๒.๔ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ กลไกการสร้างสังคมสันติสุข

สังคมสันติสุขได้ถูกกล่าวไว้ในทางศาสนาเป็นอันดับแรก ในแง่นี้จึงพบในประวัติศาสตร์ที่เล่าผ่านคัมภีร์พระไตรปิฎกถึงสังคมที่ผู้คนมีศีลและการปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตานั้นเป็นพื้นฐานสำคัญของคนที่อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข แต่การเข้าใจลักษณะสังคมดังกล่าวนี้มาจากการเข้าใจบริบท เหล่านี้คือ

๒.๑.๑ การสร้างสันติสุขของปัจเจกบุคคล การเข้าใจสันติสุขนั้นมาจากการพัฒนาคุณสมบัติภายในมนุษย์ ในแง่พระพุทธศาสนา มองสันตินั้นมาจากความรู้สึภายในอันเกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางพฤติกรรมคืออาการแสดงออกของคนที่เคลื่อนไหวดำเนินงานหรือกิจการกันอยู่โดยไม่เบียดเบียนกัน ไม่รบราฆ่าฟันกัน พฤติกรรมไม่เบียดเบียนนี้ ก็คือศีล และเป็นสันติภาพทางสังคมที่มาจากศีลที่ทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้โดยไม่เบียดเบียนกันและเหนือขึ้นไป ก็ให้เกื้อกูลกันและกัน ศีลนั้นคือศีลแท้ๆ อยู่ที่ เจตนาคือความตั้งใจที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่น ตั้งใจละเว้นการทำร้าย อันนี้คือตัวศีล^๑ การเข้าใจว่าศีลเป็นส่วนของปัจเจกบุคคลนั้นเนื่องจากพิจารณาไปที่หลักศีลที่จะทำให้บุคคลดูปกติ กล่าวคือ บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอความไม่เดือดร้อนใจจงเกิดขึ้นแก่เรา” แต่ความไม่เดือดร้อนนั้นก็เป็นธรรมดาแก่บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลนี้ บุคคลผู้ไม่มีความเดือดร้อนไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอปราโมทย์จงเกิดขึ้นแก่เรา” แต่ความปราโมทย์เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่มีความเดือดร้อนนี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้มีปราโมทย์ไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอปิติจงเกิดขึ้นแก่เรา” การที่ปิติเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีปราโมทย์นี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้มีใจประกอบด้วยปิติไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอกายของเราจงสงบ” การที่บุคคลผู้มีใจประกอบด้วยปิติมีกายสงบนี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้มีกายสงบไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอเราจงเสวยสุข” การที่บุคคลผู้มีกายสงบเสวยสุขนี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้มีสุขไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอจิตของเราจงเป็นสมาธิ” การที่บุคคลผู้มีสุขมีจิตเป็นสมาธินี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้มีจิตเป็นสมาธิไม่ต้องตั้งใจว่า

^๑ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพของโลก, (กรุงเทพมหานคร: สหมิตรพรินต์แอนด์พับลิชชิง, ๒๕๖๖), หน้า ๕.

“ขอเราจงรู้เห็นตามความเป็นจริง” การที่บุคคลผู้มีจิตเป็นสมาธิรู้เห็นตามความเป็นจริงนี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้รู้เห็นตามความเป็นจริงไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอเราจงเบื่อหน่ายคลายกำหนด” การที่บุคคลผู้รู้เห็นตามความเป็นจริงเบื่อหน่ายคลายกำหนดนี้เป็นธรรมดา^๒ การเข้าใจว่าตัวเองไม่เดือดร้อนนี้เป็นการไม่เดือดร้อนทางใจ การสร้างความสงบนี้จึงเป็นการพัฒนาจิตใจเป็นหลัก พุทธทาสภิกขุได้เสนอวิธีการดังกล่าวจากการพิจารณาแต่ละช่วงอายุบุคคล กล่าวคือ เยาวชนก็มีความปกติ หรือความสงบไปตามแบบของเขา การประคองให้ความสุขสงบนั้นอยู่กับเด็ก เป็นวิธีการทำให้เด็กนั้นได้รับรู้ความปกติหรือสงบในระดับของเด็ก ถ้าเด็กมันดี มันก็จะเป็นอย่างนั้นได้จริง และก็ค่อยสูงขึ้นมาตามลำดับ กว่าที่จะ ถึงระดับสูงสุดคือ นิพพาน เรื่องปกติ หรือเรื่องสงบนี้ ก็เหมือนเด็กก็จะสงบได้ ปกติได้ ในระดับของเด็กฉะนั้น เราจะต้องพยายามให้เยาวชนเดินเข้ามาสู่คลองของความปกติ หรือความสงบ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความถูกต้องซึ่งเป็นเหตุเป็นปัจจัยของความปกติ หรือความสงบ หากเยาวชนเดินมาในคลองของความปกติ อย่าออกไปสู่ความวุ่นวาย ซึ่งมันไม่ใช่ทำนองคลองธรรม มันต้องมาสู่ความเป็นปกติ ตามความมุ่งหมายของวิวัฒนาการ ของความเป็นมนุษย์ ที่จะสูงสุดขึ้นไปตามลำดับ จนเป็นพระ อรหันต์ แม้จะยังเป็นพระอรหันต์ไม่ได้ แต่ไม่ได้หมายความว่า จะไม่สนใจกับเรื่องของพระอรหันต์ ถ้าเราจะไม่สนใจในเรื่อง ของพระอรหันต์ เราก็จะพลัดลงไปในเหวของพญามารของกิเลส ควรจะรู้ทิศทางของพระอรหันต์คือยอดสุด และช่วยดูแลซึ่งกันและกันให้เดินไปตามทางนั้น และให้ดูแลเด็กๆ ของเรา รวมทั้ง เด็กวัยอ่อนวัยอื่นๆ ให้เขารู้จักเดินไปตามทิศทางของความปกติ หรือความสงบ^๓

สันติของปัจเจกบุคคลตามแนวทางนี้จึงเป็นวิธีการเรียนรู้ที่จะอยู่กับความสงบนั้น และระงับยับยั้งไม่ให้เกิดความรู้สึกที่ขัดกับความสงบจึงจำเป็นต้องมีศีลเป็นตัวควบคุม ขณะเดียวกันวิธีการนี้ยังอิงกับวิธีการปฏิบัติในฐานะที่บุคคลจำต้องพึ่งพาตนเองเป็นหลัก จึงจำเป็นต้องเข้าใจถึงวิถีชีวิตในแง่ของการเข้าใจในวัยและการเข้าใจในความรู้สึกนึกคิดว่าเป็นคนละส่วนกัน พุทธทาสภิกขุมองว่าความสงบนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องภายนอก กล่าวคือ แม้สังคมจะสงบอย่างไรก็ตามก็เป็นไปได้ที่ปัจเจกบุคคลแต่ละบุคคลจะรู้สึกไม่สงบตามนั้นไปด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากคนไม่เข้าใจว่าอะไรจริง อะไรไม่จริง ดังถ้าเรารับรู้ว่า ชีวิตจริงคือเป็นอยู่ ไม่แก่ ควรจะเรียกว่า ชีวิตจริง ถ้ายังแก่ ตายได้ อย่างนี้ก็ไม่ใช่วิถีชีวิต เป็นชีวิตที่ตาย ลองไปเปรียบเทียบกับกันดูว่า ชีวิตที่รู้จักตาย และชีวิตที่ไม่รู้จักตาย ชีวิตที่รู้จักตายเท่านั้นจะมีปัจฉิมวัย คือชีวิตบั้นปลาย ถ้าเป็นชีวิตนิรันดร์เสียแล้วมันไม่มีชีวิตบั้นปลาย ไม่มีบั้นต้น ไม่มีชั้นกลาง แต่ที่แรกมันยังเข้าไปไม่ถึง เป็นคนธรรมดาสามัญ จึงต้องมีเบื้องต้น ปฐมวัย และมัชฌิมวัยตรงกลาง และถึงปัจฉิมวัย ถ้าชีวิตธรรมดาก็ตายเข้าโลง ครั้นศึกษาไปถึงชีวิตนิรันดร์ ก็ไม่มีการตาย ชีวิตชนิดนั้นจึงไม่มีปัจฉิมวัย ไม่อาจไปแบ่งเขาได้ว่า เป็นปฐมวัย หรือปัจฉิมวัย ที่แบ่งเป็นชีวิตปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัยนั้น เป็นชีวิตในความหมายที่มีตัวตน เป็นอันว่าเราพูดถึงชีวิตที่เป็นตัวตน คือแบ่งเป็นปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัยก็ได้ ในทางธรรม ชีวิตคนทั่วๆ ไปนี้ ตามธรรมดา ยืงนานเข้ามันก็ยิ่งแก่หง่อม เข้าแล้วมันก็ตาย เป็นชีวิตที่จบอยู่กับความตาย แล้วมันก็ไม่อยากตาย มันทรมันทรมาน และก็มีความแค้น ความรุ่มโรยทรมาน จนกระทั่งตายนี้คุณก็จะสังเกตเห็น หรือเห็นๆ กันอยู่ รู้กันอยู่ แต่เขามีความหมายอีกอันหนึ่ง ยิ่งอายุมาก ยิ่งเป็นหนุ่ม ยิ่งสดชื่นไม่ทรุดโทรม แล้วก็ยิ่งเป็นหนุ่ม จนไม่รู้จักแก่

^๒ วจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒/๔.

^๓ พุทธทาสภิกขุ, เยาวชนกับความรอดของสังคม, หน้า ๑๖-๑๗.

นี้ คงจะฟังไม่ถูก ข้อนี้มันหมายความว่า ร่างกายมันแก่ก็แก่ไป แต่สติปัญญามันยิ่งหนุ่ม ที่นี้ไม่เคยแก่ ก็ไม่เคยสัมผัสความจริง ข้อนี้เรายังไม่แก่ ถ้าเราเคยแก่แล้ว เราทำถูกวิธี และอาจจะรู้สึกได้ตามที่ท่าน กล่าวไว้ว่าดวงวิญญาณหรือสติปัญญานั้นมันยิ่งหนุ่ม คือมันยิ่งรู้อะไรมาก และมันขจัดความทุกข์ ออกไป ได้มาก ที่เราเคยมีความทุกข์กันมาตั้งแต่เด็ก จนเป็น วัยกลางคน จนแก่ นี้นมันเต็มไปด้วยความทุกข์ ที่นี้ คนแก่แบบนี้ คนแก่ฉลาด ยิ่งอายุมากมันยิ่งรู้ ยิ่งรู้อย่างจริงจังใจให้หยุด ให้ปรกติ ให้สงบ เยือกเย็น ให้สว่างไสว มันกลายเป็นว่า อายุมากยิ่งหนุ่ม ก็เลย ต้องแยกๆ ทางกันพูดกันว่า ถ้าว่าโดย ร่างกาย ปัจฉิมวัยก็ร่างกายทรุด โทรมและก็จะตาย แต่ว่าโดยทางวิญญาณที่เขา ปฏิบัติถูกต้อง ก็ กลายเป็นยิ่งหนุ่ม ไม่กลายเป็นคน แก่หง่าเหงอะเหมือนที่เราเห็นๆ กันอยู่โดยมาก เราจะเห็นแต่ปฏยา ตายายที่แก่หง่าเหงอะ ที่น่าเกลียด น่าชัง ลูกหลานก็ไม่อยากจะดู อย่าวว่าแต่คนอื่นเลย นั้นมันเป็นไป แต่ทางร่างกาย ในทางจิตใจในทาง วิญญาณเป็นไปไม่ได้ คือมันไม่มีความแก่หรือไม่มี ความเจริญที่ เรียกว่า มีคุณธรรมสูง เราจึงต้องแยกกันว่า จะเอาร่างกายหรือเอาดวงวิญญาณเป็นหลัก ถ้าเอา ร่างกายเป็นหลักมันก็ทรุดโทรมถูกแล้ว แม้พระพุทธเจ้าก็แก่ ร่างกายก็ทรุดโทรมกลายเป็น ร่างกาย ของคนแก่ แต่ดวงจิตดวงวิญญาณกลายเป็นนิพพานที่ไม่รู้จักตาย ฉะนั้นจึงเรียกว่าหนุ่มถึงที่สุด หนุ่ม ที่ไม่รู้จักแก่อีกต่อไป นี่ปัจฉิมวัย ชีวิตบั้นปลายของคนชนิดนี้^๔

๒.๑.๒ การสร้างสันติสุขตามรูปแบบสังคม กรอบการสร้างสังคมสันติสุขมาจากการ สร้างรูปแบบการปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลและสังคมในรูปแบบ ดังนี้

ก. การเคารพในสิทธิและหน้าที่ การทำหน้าที่นั้นมาจากรูปแบบการปฏิบัติต่อกัน โดยจะ เห็นจากการที่เราต้องเข้าใจในสิทธิกล่าวคือ หากเรามองว่าประชาธิปไตยเป็นของปวงชน ปัจเจกชน สนใจแค่มีการเลือกตั้ง โดยไม่สนว่าระบบจะรวมศูนย์ขนาดไหน เป็นรัฐราชการขนาดไหน แต่ ประชาธิปไตยไม่ใช่แค่การปกครองตนเอง ในระดับปัจเจกเท่านั้น ประชาธิปไตยจะต้องมีการปกครอง ของประชา สังคมและการปกครองตนเองของท้องถิ่นด้วย จึงจะเป็นประชาธิปไตย ถ้าประชาธิปไตยมี แค่การเลือกตั้งคงไม่พอ เราต้องเสริมด้วย ประชาธิปไตยของประชาสังคม ประชาสังคมต้องมีอิสระใน การทำสิ่ง ต่างๆ ได้ บางภาษาเรียกว่า “สิทธิชุมชน” อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าประชาสังคมจะดีไปเสียทุก อย่าง ทุกอย่างเป็นไปได้ทั้งผิดและถูก ประชาธิปไตยนั้นไม่ได้เป็นแต่เรื่องการเมือง หากเป็นเรื่องของ สังคม ภาคสังคมและประชาสังคมด้วยเสมอ^๕ การสร้างความสำนึกต่อสิทธิดังกล่าวจึงนำไปสู่การเข้าใจ และการปฏิบัติต่อกัน เช่นผู้เป็นลูกต้องปฏิบัติต่อพ่อแม่ตามหลักทศ ๖ คือมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้อง หน้า อันบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ๑. ด้วยตั้งใจไว้ว่าท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ ๒. จัก รับทำกิจของท่าน ๓. จักดำรงวงศ์สกุล ๔. จักปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควรรับทรัพย์มรดก ๕. ก็หรือเมื่อ ท่านละไปแล้ว ทำกาลกิริยาแล้ว ทำบุญอุทิศไปให้^๖ การแสดงตอบกันเป็นวิธีการเข้าใจถึงสิทธิชุมชนที่

^๔ พุทธทาส อินทปัญโญ, *ชีวิตในปัจฉิมวัย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒-๑๘.

^๕ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *ทวิทรรศน์ผสวนตะวันตก-ตะวันออก*, (นนทบุรี: วัชรินทร์ พี.พี., ๒๕๖๒), หน้า ๘๑.

^๖ ที.ปา. (ไทย) 11/199/144.

ปฏิบัติต่อกันและมองว่าการปฏิบัติต่อกันด้วยดีนั้นเป็นสิ่งที่สังคมวางไว้เป็นระเบียบ ไม่ใช่ในฐานะเพื่อประโยชน์แก่ใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นไปเพื่อสร้างความสุขสงบให้เกิดขึ้นตามมา โดยวิธีการนี้ยังเป็นการพัฒนาบุคคลให้ถูกยกย่องในทางสังคม ดังกรณีที่ถูกปฏิบัติต่อพ่อแม่ ดังข้อความว่า

การทําคอบแทนแก่ท่านทั้งสองคือ มารดาและบิดา เราไม่กล่าวว่าเป็นการทําได้โดยง่าย ถึงบุตรจะมีอายุ ๑๐๐ ปี มีชีวิตอยู่ ๑๐๐ ปี ประคับประคองมารดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง ประคับประคองบิดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง ปฏิบัติท่านทั้งสองนั้นด้วยการอบกลืน การนวด การให้อาบน้ำ และการบีบนวด และแม้ท่านทั้งสองนั้นจะถ่ายอุจจาระและปัสสาวะลงบนบ่าทั้งสองของเขานั้นแล การกระทําย่างนั้นยังไม่ชื่อว่าอํานบุตรได้ทํา หรือทําคอบแทนแก่มารดาและบิดาเลย ถึงบุตรจะสถาปนามารดาและบิดาไว้ในราชสมบัติซึ่งเป็นเจ้าเหนือหัวแห่งแผ่นดินใหญ่ที่มีรัตนะมากมายนี้ การกระทําย่างนั้นยังไม่ชื่อว่าอํานบุตรได้ทํา หรือทําคอบแทนแก่มารดาและบิดาเลย ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะมารดาและบิดามีอุปการะมาก บํารุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตรทั้งหลาย ส่วนบุตรคนใดให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีศรัทธา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) ให้มารดาและบิดาผู้ทุศีล สมาทาน ตั้งมั่นดำรงอยู่ในศีลสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยศีล) ให้มารดาและบิดาผู้ตระหนี่ สมาทานตั้งมั่น ดำรงอยู่ในจาคสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ) ให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีปัญญา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) การกระทําย่างนั้นชื่อว่าอํานบุตรได้ทําและทําคอบแทนแก่มารดาและบิดา^๗

การปฏิบัติต่อกันนี้เป็นไปตามวิธีการสร้างหน้าที่รองรับสิทธิของบุคคลที่ถูกสังคมยกย่อง อันนำไปสู่เป้าหมายคือความสันติสุขของสังคมมากกว่าจะยกย่องที่บุคคลเท่านั้น

ข. การแก้ปัญหาความหลากหลาย ผสมกันโดยทุกส่วนเข้ามามีส่วนร่วม ตามที่พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานีและคณะ ได้เสนอการผสมผสานกลไกทางพุทธศาสนาเพื่อสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาไทยกับกลุ่มประเทศอินโดจีนและเมียนมาร์ โดยเสนอถึงการไ้กลไกทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการสานสัมพันธ์นำมาซึ่งความสันติสุขได้จริงนั้นมาจากความร่วมมือกันระหว่างองค์กร คือ องค์กรของรัฐทั้งสองฝ่ายได้ร่วมมือจัดทำแผนงานและโครงการกิจกรรมทางศาสนา มีการยกระดับทุนทางวัฒนธรรมมาส่งเสริมการท่องเที่ยวสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวบ้าน ในระดับประชาชนคือ ประชาชนมีความร่วมมือในการจัดกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกัน ทำให้ประชาชนเปิดรับความเป็นมิตรภาพต่อกันระหว่างศาสนาและระหว่างชาติ^๘

ขณะที่การสร้างสันติภาพผ่านมุมมองการนำศาสนามาใช้การสร้างสังคมสันติสุข ตามที่สุชาติ เศรษฐมาลินี ได้ใช้แนวทางการมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้อกันอย่างเข้มข้นภายใต้การเคารพในความแตกต่าง และการสร้างอัตลักษณ์ร่วมบางอย่างเพื่อความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน การมีส่วนร่วมใน

^๗ อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๗-๗๘.

^๘ พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานีและคณะ, การผสมผสานกลไกทางพุทธศาสนาเพื่อสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาไทยกับกลุ่มประเทศอินโดจีนและเมียนมาร์, (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๑), หน้า ๑๗๘.

ตัดสินใจปัญหาของชุมชนร่วมกัน และความพยายามที่จะเข้าใจผู้อื่น โดยรูปแบบของสังคมสันติสุข ภายใต้เงื่อนไขนี้จะเป็นการใช้กลไกการสานเสวนาทางศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมด้วย^๙

แนวคิดเรื่องสังคมสันติสุขปรากฏในศาสนาพระพุทธศาสนา พุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางการอยู่ร่วมกันผ่านคำสอนในแง่ของการเปรียบเทียบให้เห็นว่า ศาสนาทุกศาสนาเป็นศาสนาเดียวกัน เพราะเป็นที่ดับทุกข์ได้ด้วยความไม่เห็นแก่ตัว ฉะนั้น ถ้าศาสนาไหนที่มีอยู่ในโลกนี้ ในเวลาหนึ่งที่สอนไม่เห็นแก่ตัวแล้ว คือมีเนื้อหะของการที่จะดับทุกข์ได้ด้วยกันทั้งนั้น ถ้าไปสอนให้มีกิเลสมีตัวกู ไม่ต้องเอามารวม เราไม่เรียกว่าศาสนาด้วย จะวางกฎตายตัวลงไปว่า ถ้าสอนให้เห็นแก่ตัวแล้วไม่ใช่ศาสนา ต้องสอนให้ทำลายความเห็นแก่ตัวแล้วก็ยังเป็นศาสนา ฉะนั้น เอามาทำให้เป็นศาสนาเดียวกันได้ แม้ว่าจะมีพิธีการที่ต่างกัน วิธีการที่เราจะทำให้ปรองดองกันคือให้ทุกคนเอาหัวใจเนื้อหะของศาสนาของตนๆ มาเปรียบเทียบกัน แล้วจะเข้ากันได้ ทุกศาสนาสามารถเข้ากันได้ แต่เพราะสอนให้นับถือศาสนาให้ต่างกันหรือถือวัฒนธรรมต่างกัน ไม่เหมาะจะรับวิธีของศาสนาบางศาสนา เหมาะเพียงแต่จะรับวิธีของศาสนาบางศาสนาคือศาสนาที่เราที่เรานับถืออยู่ กล่าวคือ โลกถูกบีบคั้นด้วยสังคม ด้วยการเมือง ศาสนาจึงถูกเปลี่ยนให้เป็นการบังคับให้ถือศาสนา เช่นศาสนาอิสลามเข้ามาในอินเดียก็เปลี่ยนให้ประชาชนที่ถือศาสนาฮินดูอยู่ก่อนนั้น เปลี่ยนมาถือศาสนาอิสลามก็มาก หรือหมู่เกาะชวา สุมาตรา และแหลมมลายูก่อนนี้ถือพุทธ แล้วเพิ่งเปลี่ยนเป็นถือศาสนาอิสลาม เพราะเมื่อศาสนาอิสลามเข้ามาชนะบีบบังคับให้ถือศาสนาอิสลาม ถ้าไม่ถือก็ต้องตาย ข้อนี้อีกไม่ได้จึงเป็นแบบนี้ แต่ที่จริงแล้วโลกนี้ต้องมีศาสนาหลายศาสนาโดยรูปแบบ ต่างคนต่างก็ถือ และถ้าปัญหาเกิดขึ้นจากศาสนาแล้ว ก็จะได้ด้วยทำให้เข้าเป็นศาสนาเดียวกันโดยหัวใจและใจความนั่นเอง^{๑๐}

การเข้าใจศาสนาในบริบทของการค้นหาความจริงที่แตกต่างกันในแง่ของความเชื่อที่หลากหลาย แต่เป้าหมายนั้นเป็นอันเดียวกันคือการทำให้อชีวิตมีความดีหรือความสุขสงบ จึงเป็นการนำศาสนามาพิจารณาว่าเป็นเครื่องมือเท่านั้น หากพิจารณาดังนี้จะพบว่า ศาสนาแบบมนุษย์เป็นเรื่องของความเข้าใจแบบสมมติ ส่วนศาสนาแบบความจริงแท้เป็นเรื่องของธรรมชาติที่อยู่เบื้องหลังสรรพสิ่งเหล่านี้ ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

๒.๒ แนวคิดเรื่องคน ๓ วัยในสังคม

การพิจารณาความแตกต่างของคนในสังคมนั้นมีหลากหลายวิธี การแบ่งดังกล่าวเป็นวิธีการจัดสรรและจัดหมวดหมู่ (classification) ตามกระบวนการทางสังคม อันมาจากแนวคิดของเฮเกล (Hegel) ที่มุ่งหาวิธีอธิบายความหลากหลาย โดยมุ่งเน้นไปที่เป้าหมายซึ่งมีลักษณะความจริงที่ต้องการหาคำจำกัดความ อีกทั้งยังต้องหาความสัมพันธ์กับระหว่างมนุษย์ด้วยกัน รวมถึงมนุษย์กับความเชื่อต่างๆ โดยเฮเกลได้เสนอถึงวิธีการแยกแยะนี้ในการแบ่งระหว่างมนุษย์กับความเชื่อทางศาสนาด้วยการพิจารณาว่า ศาสนาคือจิตวิญญาณ (spirit) ที่สร้างการเข้าใจตัวเองผ่านการรับรู้ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ของมนุษย์ที่มีต่อพระเจ้า ซึ่งคำนิยามนี้เป็นเครื่องมือที่จะช่วยแบ่ง

^๙ สุชาติ เศรษฐมาลินี, การสร้างสันติภาพในสังคมพหุวัฒนธรรมทางศาสนาชาติพันธุ์: กรณีศึกษาชุมชนมุสลิมในภาคเหนือของประเทศไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๘, หน้า ๑๓๐.

^{๑๐} พุทธทาสภิกขุ, ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ไชยา: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔-๒๕.

ศาสนาออกเป็น ศาสนาที่ถูกกำหนดขึ้น (determinate religions) ซึ่งเฮเกลมองว่า ศาสนาที่ถูกกำหนดเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เพราะข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อมูลที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้หากมีการค้นพบข้อเท็จจริงใหม่ๆ นั่นทำให้ศาสนาควรมีพื้นที่ในการปรับความแตกต่างหรือจัดหมวดหมู่ใหม่ๆ ตลอดเวลา เหมือนกับเมื่อราวปี ค.ศ.๑๘๒๔ นักคิดชาวตะวันตกมองพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาแห่งมายาและความลึกลับ แต่พอในปี ๑๘๒๗ ก็มีการปรับให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีสร้างปัญญาในตัวเอง (being-within-self) เพราะมีการศึกษาค้นพบความเป็นเหตุผลและลักษณะที่ใช้ประโยชน์ได้ในศาสนาพุทธและนั่นทำให้สามารถยืนยันได้ว่าศาสนาพุทธสามารถเลื่อนสู่หมวดหมู่ของศาสนาที่อธิบายได้อย่างมีเหตุผล แนวทางการทำงานของเฮเกลเป็นผลจากวิธีการเปรียบเทียบทางศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอื่นๆ อันเกิดจากข้อมูลที่ค้นพบใหม่ตามความคิดเห็นส่วนบุคคลและดูจะเป็นอิสระจากความรู้ที่มีก่อนหน้านี้ แต่ในข้อเท็จจริง เฮเกลต้องเข้าใจดีในข้อมูลเฉพาะเหล่านี้ มากกว่าข้อมูลเดิมที่มีข้อจำกัดและส่วนใหญ่เกิดขึ้นบนแนวคิดของชาวตะวันตกเป็นหลัก

การแบ่งประเภทนี้จึงเป็นวิธีการแยกแยะให้เห็นองค์ประกอบที่มีแตกต่างกันของบุคคลแต่ละคน รวมถึงความเชื่อและการเปลี่ยนแปลงในตัวเองด้วย และอาจนำข้อมูลดังกล่าวนี้ในการแยกระหว่างบุคคลในแง่ข้อเท็จจริง เพื่อกำหนดวิธีการพัฒนาและการเรียนรู้อันมาจากจัดแบ่งนั้นให้ถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งการตรวจสอบบุคคลว่ามีความแตกต่างกันนั้น ในแง่ที่พระพุทธศาสนาวางไว้ผ่านวัยเป็นหลัก ซึ่งจะพบได้จากการแบ่งบุคคลนั้นเป็น ๓ ลักษณะคือ ปฐมวัย มัชฌิมวัยและปัจฉิมวัย^{๑๑} ซึ่งจะพบการแบ่งนี้ในความหมาย ดังนี้

๒.๒.๑ การแบ่งวัยตามลักษณะปัจเจกบุคคล เป็นการแบ่งวัยนี้ยังเป็นวิธีการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับวัย กล่าวคือ การเข้าใจลักษณะถ้าบุคคลรู้ว่าตนเป็นที่รัก ก็ควรรักษาตนนั้นไว้ให้ดี บัณฑิตพึงประคับประคองตนไว้ให้ได้อย่างน้อยยามใดยามหนึ่งใน ๓ ยาม^{๑๒} อีกทั้งยังเป็นการเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ กาลล่วงเลยไป คืบผ่านพ้นไป ช่วงแห่งวัยละไปตามลำดับ บุคคลพิจารณาเห็นภยันตรายในมรณะ ควรละโลกามิส มุ่งสู่สันติเกิด^{๑๓} จะพบว่าวิธีการแบ่งนี้ พุทธศาสนิกชนได้พิจารณาว่านั้นล้วนแตกต่างกันไปในแง่แต่ละคนจะฝึกฝนตนเอง ให้เข้าใจถึงคำว่า ชีวิต คือ เป็นอยู่ ไม่แก่ ควรจะเรียกว่า ชีวิตจริง ถ้ายังแก่ ตายได้ อย่างนี้มันก็ไม่ใช่วิชีวิต เป็นชีวิตที่ตาย ลองไปเปรียบเทียบกันว่าชีวิตที่รู้จักตาย และชีวิตที่ไม่รู้จักตาย ชีวิตที่รู้จักตายเท่านั้นแหละที่มันจะมีปัจฉิมวัย คือชีวิตบั้นปลาย ถ้าเป็น ชีวิตนิรันดร์เสียแล้วมันไม่มีชีวิตบั้นปลาย ไม่มีบั้นต้น ไม่มีชั้นกลาง แต่ที่แรกมันยังเข้าไปไม่ถึงเป็นคนธรรมดาสามัญ จึงต้องมีเบื้องต้น ปฐมวัย และมัชฌิมวัยตรงกลาง และถึงปัจฉิมวัย ถ้าชีวิตธรรมดาก็ตายเข้าโลง ครั้น ศึกษาไปถึงชีวิตนิรันดร์ มันก็ไม่มีการตาย ไม่ต้องเข้าโลง ชีวิตชนิดนั้นจึงไม่มีปัจฉิมวัย ไม่อาจไปแบ่งเขาได้ว่า เป็นปฐมวัย หรือปัจฉิมวัย ที่แบ่งเป็นชีวิตปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัยนั้น เป็นชีวิตในความหมาย ที่มีตัวตน เป็นอันว่าเราพูดถึงชีวิตที่เป็นตัวตน คือแบ่งเป็นปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย ก็ได้ แม้กระนั้น มันก็ยังมีเรื่องที่จะต้องทำความเข้าใจกันเป็นพิเศษ และมี

^{๑๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๔-๕

^{๑๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๗/๘๑.

^{๑๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔/๕.

ความหมายพิเศษอยู่เหมือนกัน และมันก็ฟังยาก ชวนง่วงนอน เลย ไม่เข้าใจว่ามันจะเป็นไปได้ คือว่า เอาผล สุดท้ายในทางธรรมเป็นหลัก ชีวิตคนทุกๆ ไปนี้ ตามธรรมดา เราจะเห็นว่า ยิ่งนานเข้ามันก็น่าจะ แก่หง่อม เข้า แล้วมันก็ตาย เป็นชีวิตที่จบอยู่กับความตาย แล้วมันก็ไม่อยากตาย มันทรมานทรมาย และก็ มีความแค้น ความรุ่มโรยทรมาน จนกระทั่ง ตาย นี่คุณก็จะสังเกตเห็น หรือเห็นๆ กันอยู่ รู้กันอยู่ แต่ ที่นี้เรามีความหมายอีกอันหนึ่ง ยิ่งอายุมาก ยิ่งเป็นหนุ่มยิ่งสดชื่นไม่ทรมาน แล้วก็ยังเป็นหนุ่ม จนไม่ รู้จักแก่นี้ คงจะฟังไม่ถูก แล้วก็ลองฟังความ คิดของท่านเหล่านั้นที่เขามองกันแบบนี้ มองกันมา ตั้งแต่ โบราณ ข้อนี้มันหมายความว่า ร่างกายมันแก่ก็แก่ไป แต่สติปัญญามันยิ่งหนุ่ม ที่นี้พวกคุณไม่เคยแก่ ก็ ไม่ เคยสัมผัสความจริง ข้อนี้เรายังไม่แก่ ถ้าเราเคยแก่ แล้ว แล้วเราทำถูกวิธี และอาจจะรู้สึกได้ตามที่ ท่าน กล่าวไว้ว่าดวงวิญญาณหรือสติปัญญานั้นมันยิ่งหนุ่ม คือมันยิ่งรู้อะไรมาก และมันขจัดความทุกข์ ออกไป ได้มาก ที่เราเคยมีความทุกข์กันมาตั้งแต่เด็ก จนเป็น วัยกลางคน จนแก่ นี่มันเต็มไปด้วยความ ทุกข์ ที่นี้ คนแก่แบบนี้ คนแก่ฉลาด ยิ่งอายุมากมันยิ่งรู้ ยิ่งรู้ยิ่งดำรงจิตใจให้หยุด ให้ปรกติ ให้สงบ เยือกเย็น ให้สว่างไสว มันกลายเป็นว่า อายุมากยิ่งหนุ่ม ก็เลย ต้องแยกๆ ทางกันพูดกันว่า ถ้าว่าโดย ร่างกาย ปัจฉิมวัยก็ร่างกายทรมาน แล้วก็ตาย แต่ว่าโดยทางวิญญาณที่เขา ปฏิบัติถูกต้อง ก็ กลายเป็นยิ่งหนุ่ม ไม่กลายเป็นคน แก่หง่าหง่อเหมือนที่เราเห็นๆ กันอยู่โดยมาก เราจะเห็นแต่ปุ๋ยา ตายายที่แก่หง่าหง่อ ที่น่าเกลียด น่าชัง ลูกหลานก็ไม่อยากจะดู อย่าว่าแต่คนอื่นเลย นั้นมันเป็นไป แต่ทางร่างกาย ในทางจิตใจในทาง วิญญาณเป็นไปไม่ได้ คือมันไม่มีความแก่ หรือไม่มี ความเจริญที่ เรียกว่า มีคุณธรรมสูง เราจึงต้องแยก กันว่า จะเอาร่างกายหรือเอาดวงวิญญาณเป็นหลัก ถ้าเอา ร่างกายเป็นหลักมันก็ทรมานถูกแล้ว แม้ พระพุทธเจ้าก็แก่ ร่างกายก็ทรมานกลายเป็น ร่างกาย ของคนแก่ แต่ดวงจิตดวงวิญญาณกลายเป็นนิพพานที่ไม่รู้จักตาย ฉะนั้นจึงเรียกว่าหนุ่มถึงที่สุด หนุ่ม ที่ไม่รู้จักแก่อีกต่อไป นี่ปัจฉิมวัย ชีวิตบั้นปลายของคนชนิดนี้ มันเป็นอย่างนี้ก็เลยเอามาพูดให้ฟัง ให้ คิดกันเสียทั้งสองอย่าง^{๓๔}

๒.๒.๒ การแบ่งวัยตามลักษณะสังคม เป็นการพิจารณาวัยในฐานะเป้าหมายของหลัก ของสังคม คือมีความสงบสุข ดังที่พุทธทาสภิกขุได้พิจารณาวัยนั้นในแง่ของการเข้าใจความเป็นจริง ผ่านการดำเนินชีวิต กล่าวคือ เยาวชนที่ยังเด็กๆ และคนแก่ๆ หัวหงอกอาจจะมียุทธลักษณะเหมือนกันคือ ยังไม่รู้อะไร เพราะชีวิตยังคงวนเวียนหาความสงบไม่เจอ ทุกเรื่องมันจบไม่ได้ ถ้ามันยังไม่ถึงความสงบ สุข ช่วยกำหนดกันไว้ให้ดีๆ ทุกเรื่องจึงหยุดไม่ได้ ถ้ายังไม่ไปจนถึงความสงบสุข จึงต้องดิ้นรนอยู่รำไป และสร้างปัญหาตามมาจนยุ่งเหยิงไปหมด จนกว่าความสันติ หรือ ความสงบสุขจะเกิดขึ้น นั่นคือ จุดหมายปลายทางของมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นเยาวชนหรือคนแก่ แต่หากยังไม่รู้จักความสงบนี้ ไม่ว่า จะอยู่ในวันใด เขาก็มุ่งหมายอย่างอื่นไปก่อน มุ่งหมายเรื่องสวดย เรื่องรวยเรื่องงาม เรื่องกิน เรื่อง เกียรติ เรื่องอะไรก็ตามใจเขา เขายังมองเห็นเพียงเท่านั้น แต่ว่ามันจบไม่ได้ จนกว่าเมื่อไร เขาจะไปถึง สันติ คือความสงบ ขณะที่เยาวชนและคนแก่ก็เหมือนกัน ไปที่อื่นไม่ได้ ไม่รู้จะไปอย่างไร จะถึงจุดสงบ จะทัน แต่ถ้าเขาได้รับการแนะนำสั่งสอนที่ดีอาจจะถึงได้ในวินาทีสุดท้ายที่จะดับสังขารร่างกายนั่นก็ได้

^{๓๔} พุทธทาส อินทปัญโญ, *ชีวิตในปัจฉิมวัย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒-๑๘.

หรือจะถึงในวัยเด็กก็ได้^{๑๕} การพิจารณาแบบพุทธทาสภิกขุนี้จึงมองว่าวัยนั้นไม่ใช่แค่การมองว่าใครแก่กว่ากัน แต่มุ่งไปที่การฝึกตนเองให้บรรลุถึงเป้าหมายต่างหากที่ควรเป็นเป้าหมายของทุกวัย แต่การพิจารณาวัยนั้นจึงเป็นการหาทางที่จะอยู่ร่วมกันและมีมุมมองเดียวกันต่างหากที่เป็นจุดหมายร่วมกัน จะพบว่าการแบ่งคนเป็นแต่ละวัยนั้นเป็นไปเพื่อระบบการพัฒนาและปลูกฝังอุดมคติ รวมถึงการเข้าใจบริบทของบุคคลว่าควรยึดถืออะไรเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เหมือนกับการที่วัยของมนุษย์ในทางสังคมนั้นต่างมีความสัมพันธ์ต่อกัน ความสัมพันธ์นี้ยังรวมไปถึงวิธีการปฏิบัติต่อกันในแง่ของหลักคุณธรรมทางศาสนา เช่นหลักการของทศ ๖ ที่แสดงให้เห็นการแสดงต่อกันทั้งในส่วนพ่อแม่ปฏิบัติต่อลูก และลูกปฏิบัติต่อพ่อแม่ แต่การจัดแบ่งนี้ถือเป็นวิธีการจัดแบ่งตามความสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม

๒.๒.๓ การแบ่งวัยตามกระบวนการพัฒนาการ การแบ่งวัยตามกระบวนการพัฒนาการ ซึ่งเป็นการแบ่งช่วงอายุตามกรอบที่จะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาในงานวิจัยนี้ตามนี้

ก. วัยรุ่น ช่วงอายุระหว่าง ๑๔-๒๑ ปี วัยรุ่น หมายถึง ช่วงวัยที่กำลังเจริญเติบโตและเกิดการพัฒนารวดเร็วจากวัยเด็กไปสู่วัยผู้ใหญ่ที่มีวุฒิภาวะ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางพัฒนาการที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ แบ่งออกเป็น ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านร่างกาย เป็นการเกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับฮอร์โมนภายใน ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนทางชีวภาพ เช่น ส่วนสูง น้ำหนัก ลักษณะรูปร่าง และยังส่งผลกระทบต่อปัจจัยด้านอื่นๆ ด้วย ๒) ด้านอารมณ์ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่แสดงออกทางอารมณ์ที่บ่อยครั้งจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรง จึงถูกเรียกว่า วัยพายุบูแคม (Storm & Stress) ๓) ด้านสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการทัศนคติทางสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งทำให้การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ๔) ด้านสติปัญญา เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยรู้จักการใช้เหตุผลที่ซับซ้อนมากขึ้น มีความคิดและความเชื่อของตนเอง^{๑๖}

ข. วัยผู้ใหญ่ ช่วงอายุระหว่าง ๒๑-๖๐ ปี ลักษณะบุคคลที่เริ่มเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ (Adulthood) ในช่วงวัยนี้จะมีพัฒนาการเข้าสู่วุฒิภาวะค่อนข้างสมบูรณ์ ตลอดจนบุคคลในช่วงวัยนี้จะมีการตัดสินใจต่างๆ จากประสบการณ์ที่ผ่านมา และมีการเรียนรู้ตลอดทั้งช่วงชีวิต ดังนั้นในการศึกษาประสบการณ์การพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตนภายใต้ทัศนคติทางลบจากครอบครัว ในช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น จึงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงองค์ประกอบและกระบวนการทางจิตวิทยาทั้งจากปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึก และปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวกับการรับรู้ การใช้ชีวิต ค่านิยม สังคม และสภาพแวดล้อม รวมไปถึงความคาดหวังจากคนในครอบครัวและคนรอบข้าง กล่าวคือ มีการ

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, *เยาวชนกับความรอดของสังคม*, กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๖} คณินธร ล้อคำ, *การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณลักษณะพัฒนาการวัยรุ่นเชิงบวกในบริบทของวัยรุ่นไทย, ศึกษาหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ, (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๖๐),* หน้า ๑๑-๑๒.

พัฒนาอัตลักษณ์แห่งตนที่มั่นคง และพร้อมสำหรับการทำงาน เข้าร่วมสังคม หรือการมีความรัก รู้จักการประนีประนอมเสียสละในความสุขส่วนตัวบางอย่างและมีการไว้วางใจในความสัมพันธ์^{๑๗}

ค. วัยผู้สูงอายุ ช่วงอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ช่วงวัยผู้สูงอายุว่าเป็นช่วงวัยสุดท้ายของชีวิต หากช่วงพัฒนาการทางสังคมในวัยที่ผ่านมา มีการปรับตัวได้ดี เมื่อถึงวัยสูงอายุจะมีความพึงพอใจในชีวิตของตนเองและประสบการณ์ที่ผ่านมา รู้จักหาความสุขจากความสงบ พร้อมรับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง (Integrity) หากมีร่างกายที่มีสุขภาพดีก็ย่อมส่งผลต่อจิตใจให้มีสุขภาพจิตที่ดี การที่ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตดีนั้น เป็นเรื่องสำคัญที่จะนำไปสู่ความสุขในบั้นปลายชีวิต โดยส่วนใหญ่แล้ว บุคคลทั่วไปจะเป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตที่ดีจนแก่ชรา แต่สำหรับบางคนอาจมีการเสื่อมถอยทางจิตใจ เมื่ออายุมากขึ้นความสนใจต่อสิ่งแวดล้อมลดลง มีความตั้งใจทำอะไรลดน้อยลง ซึ่งในส่วนของผู้สูงอายุนั้นสามารถมีการปรับตัวทางสังคมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านร่างกาย ผู้สูงอายุ เห็นว่าการรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สูงอายุ การตระหนักรู้ถึงความเสื่อมไปของสภาพร่างกาย และสามารถยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่เกิดขึ้น เป็นสิ่งที่ทำให้การดำเนินชีวิตในปัจจุบันมีความทุกข์น้อยลง การปรับตัวด้านอัตมโนทัศน์ผู้สูงอายุเห็นว่าการยอมรับความไม่แน่นอนของชีวิต การใช้ชีวิตได้สอดคล้องกับความเป็นจริงและการรู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่ากับทุกคน สามารถสร้าง ความมั่นคงทางจิตใจและจิตวิญญาณของตนมากขึ้น การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่นั้น ผู้สูงอายุได้เปลี่ยนบทบาทหน้าที่ในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากเดิมเมื่ออดีตที่เคยอาศัยอยู่บ้านกับครอบครัว มีหน้าที่การงานหรือสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ทำให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้การปรับตัวในบทบาทหน้าที่ใหม่ โดยเห็นได้จากความคิดเห็นที่ผู้สูงอายุเห็นว่าการลดหน้าที่ลงทำให้วิถีชีวิตเรียบง่ายและสงบเย็น มีการยอมรับได้กับบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปของตนเอง และสามารถรับผิดชอบบทบาทหน้าที่ของตนเองได้ดีและการปรับตัวด้านการพึ่งพาหาระหว่างกันผู้สูงอายุเห็นว่าการได้ช่วยเหลือผู้อื่น การพึ่งพาถูกหลานให้น้อยที่สุด และการมีความพึงพอใจในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นทำให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข^{๑๘}

๒.๓ หลักพระพุทธศาสนาในการสร้างสังคมสันติสุข

การขับเคลื่อนพระพุทธศาสนาในทางสังคมมาจากการพิจารณาถึงการนำศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม กรณีดังกล่าวนี้จะพบได้จากการนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเข้าไปร่วมแก้ปัญหา ผ่านมุมมองทั้งผู้มีส่วนร่วมในศาสนาเองและคนภายนอกศาสนา และที่ผ่านมาพระพุทธศาสนาได้ถูกเสนอจากการร่วมพิจารณาตามแนวคิดคนใน (inside) ที่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อให้รู้ถึงความคิดของกลุ่มคนเหล่านั้น ด้วยความเข้าใจและเห็นใจอันเป็นเหตุให้คนเหล่านั้นต้องปฏิบัติอย่างนั้น กับคนนอก (outside) อันเป็นการมองจากบุคคลอื่นที่มองศาสนาด้วยการตั้งคำถาม

^{๑๗} วิภาภัก แก้วอ้อม, การศึกษาประสบการณ์การพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตนภายใต้ทัศนคติทางลบจากครอบครัว : กรณีศึกษาผู้ใหญ่ตอนต้น, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ, (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๖๕), หน้า ๓๓.

^{๑๘} ญาณดา จำตา, ประชา อินัง และ เพ็ญภา กุลนภาดล, การพัฒนาการปรับตัวทางสังคมของผู้สูงอายุด้วยการปรึกษาเชิงบูรณาการทฤษฎีและเทคนิคโดยใช้ทฤษฎีอัตถิภาวนิยมเป็นฐาน, วารสาร มจรมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม) 2564, หน้า ๒๔๔-๒๕๓.

หรือหาเหตุผลต่อรูปแบบทางศาสนาอย่างมีอคติ ซึ่งมุมมองอย่างคนนอกอาจจะไม่ได้รับข้อมูลที่ตรงไปตรงมาจากคนในกลุ่มศาสนาเนื่องจากไม่รู้สึกว่าคนนอกนั้นจะเป็นมิตรหรือเข้าใจสิ่งที่กลุ่มศาสนาทำนั้นคืออะไร หรือเสนอผ่านประสบการณ์ใกล้เคียง (experience-near) อันเป็นการใช้ข้อมูลเฉพาะหน้า ใช้ภาษาและสำนวนท้องถิ่น กับประสบการณ์ไกลตัว (experience-distant) เป็นการใช้คำศัพท์ทางวิชาการหรือนามธรรมมากเกินไป^{๑๙} ทำให้เกิดความยุ่งยากในการเสนอศาสนาให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่ายและตรงกับสิ่งที่ศาสนานั้นนำเสนออย่างตรงไปตรงมา จากมุมมองที่เสนอผ่านแนวคิดระหว่างคนในและใช้ประสบการณ์ใกล้เคียง จึงกลายเป็นที่ยอมรับของผู้สนใจเรียนรู้ต่อเรื่องใดก็ตามด้วยการลงไปศึกษาด้วยการคิดและมีประสบการณ์ร่วมกับคนเหล่านั้น พยายามทำความเข้าใจในสิ่งที่คนเหล่านั้นศรัทธาและปฏิบัติสืบต่อๆ กันมา ในด้านหนึ่งถือว่าวิธีการนี้ทำได้ดี แต่ก็ขาดมิติของการตั้งคำถามเพื่อให้เกิดการพัฒนาสิ่งเหล่านั้นหากแนวคิดหรือศาสนานั้นมีปัญหาหรือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคม ดังจะพบได้จากการที่พุทธศาสนาเถรวาทปฏิเสธการบวชภิกษุณีด้วยการยึดถือหลักการที่มีมาแต่เดิมแบบเถรวาทที่ว่าภิกษุณีต้องบวชจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายภิกษุและภิกษุณี แต่ปรากฏว่าสายภิกษุณีหมดไปแล้วการบวชจึงทำไม่ได้

มุมมองที่สะท้อนผ่านปัญหานี้คือการเสนอรูปแบบของแนวคิดผสมผสาน (Syncretism) ที่พิจารณาพื้นฐานของสังคมไม่ใช่แค่ศาสนาและพิธีกรรมเท่านั้น แต่รวมถึงสภาวะยอมรับจำนวนของวัฒนธรรมต่างๆ ไป เช่นจากอำนาจของผู้นำสู่สังคมรากหญ้า โดยจะพบรูปแบบดังกล่าวได้จากข้อมูลในศตวรรษที่ ๒๐ ที่เราจะพบว่าอัตลักษณ์ของผู้คนในสังคมไม่จำเป็นต้องถูกนำเสนอเชื่อมโยงกับประเพณีและวัฒนธรรมเดิมอีกต่อไป เช่น เด็กนักเรียนไม่จำเป็นต้องใส่ชุดนักเรียน หรือนักบวชไม่จำเป็นต้องเป็นพระที่หลีกเลี่ยงจากสังคมสู่ความสันโดษส่วนตัว แต่อัตลักษณ์และกลุ่มต่างๆ สามารถแสดงรูปแบบความเชื่อของตนเองผ่านวิธีการนำเสนอรูปแบบใหม่ ทั้งสัญลักษณ์ ศิลปะ การแต่งตัว และภาษาที่ร่วมสมัยมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการล่มสลายหรือการเสื่อมทางวัฒนธรรม ซึ่งเราจะสังเกตได้จากสภาพยุโรปที่อาจจะถึงจุดสิ้นสุดของประวัติศาสตร์มนุษย์ โดยจะพบว่า เรื่องเล่าต่างๆ ที่ถูกพัฒนาต่อมากลายเป็นวัฒนธรรมเชิงปัจเจกที่ถูกนำเสนอใหม่ที่ต่อเนื่องไปสู่วัฒนธรรมที่ต่างจากเดิม^{๒๐} โดยรูปแบบนี้จะพบได้จากรูปแบบของวัดที่ต่างออกไปจากเดิม รวมถึงวิถีชีวิตของนักบวชที่เน้นการเข้าถึงสังคมมากขึ้น มีการใช้เทคโนโลยีในการสอนมากกว่าเดิม แต่ในฐานะมุมมองจากคนในอีกกลุ่มหนึ่งที่ต่อต้านการผสมผสาน (anti-Syncretism) โดยศาสนากลุ่มนี้จะพบได้จากแง่ของการมองศาสนาที่ย้อนไปหาคำสอนดั้งเดิม เช่นกรณีที่พุทธศาสนิกชนตีความเรื่องนรกสวรรค์ว่า “สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ นิพพานอยู่ที่จิตใจของคนเรา สิ่งที่หมายความตามคำว่า โลกจึงมีอยู่จริงในจิตใจของคนเรา”

^{๑๙} อคิน รพีพัฒน์, วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

^{๒๐} Charles Stewart and Rosalind Shaw, *Syncretism Anti-syncretism: The politics of religious synthesis*, (London and New York: Routledge, ๑๙๙๔), p.๑.

ซึ่งถูกต่อต้านจากแนวคิดนี้จากนักศาสนาตามคัมภีร์ว่า นรกมีอยู่จริง ส่วนสัตว์นรกคือพวกที่ไปเกิดและทนทุกข์ในนรก แต่คนที่ทำกรรมดีย่อมไปเกิดในสวรรค์^{๒๑}

ข้อเสนอให้ยึดคัมภีร์นั้นเป็นการต่อต้านแนวคิดใหม่ ซึ่งเป็นที่มาของรูปแบบของพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยตรง เช่นเดียวกับศาสนาแบบอื่นๆ ที่พยายามยึดหลักคำสอนดั้งเดิมไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลก การเข้าใจศาสนาในโลกของศาสนาได้ถูกยกย่องว่ามีอิทธิพลอย่างมากในแง่ปัจจุบัน ขณะที่การเข้าใจแบบนี้ก็นำเสนอวิธีการตีความที่มากกว่าอย่างเดียว ซึ่งทำให้เกิดการแตกสายทางศาสนาออกเป็นจำนวนมาก และหากพิจารณาจากข้อเท็จจริงนี้ เราควรพิจารณาศาสนาด้วยเครื่องมือเหล่านี้และหาคำตอบว่า สังคมศาสนาจะพัฒนาต่ออย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตัวศาสนาเองและสังคมรอบข้าง ปรากฏถึงพระพุทธศาสนาตามแนวคิด ดังนี้

๒.๓.๑ พระพุทธศาสนาแบบผสมผสาน (Syncretism) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) มาจากแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลง หรือสิ่งแปลกใหม่ ซึ่งเป็นลักษณะการทำให้สิ่งบริสุทธิ์นั้นเสียหายหรือเปลี่ยนไปจากเดิม เมื่อนำมากล่าวถึงผ่านการที่ศาสนาอย่างเข้าไปสู่วัฒนธรรมที่หลากหลายในแต่ละสังคมที่ต่างกัน จนกลายเป็นพื้นฐานทางความคิดใหม่ที่ควบคู่ไปกับสังคม ซึ่งปรากฏผ่าน แนวคิดของ “ศาสนาโลก” เช่น ศาสนาคริสต์ และอิสลาม ผ่านการเผยแผ่ของเหล่ามิชชันนารีและนักเทววิทยา รวมถึงศาสนาพุทธที่มีการเผยแผ่ไปยังสถานที่ต่างๆ ในหลังการสังคายนาครั้งที่ ๓ ที่เล่าการเผยแผ่ไว้ว่า

สมัยนั้น รัฏฐัสมิรันธาระถึงฤดูข้าวกล้าแก่ พญานาคชื่อว่าอรวาท บันดาลฝนลูกเห็บให้ตกลงมาพัดข้าวกล้าลงมหาสมุทร พระมัจฉนติกเถระเหาะจากเมืองปาฏลีบุตร ไปลงบนสระอรวาทที่ป่าหิมพานต์ จงกรมบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง สำเร็จการนอนบ้าง อยู่บนหลังสระอรวาท พวกนางนาคมาณิกาเห็นพระเถระจึงบอกพญานาคอรวาทว่า “มหาราช มีสมณะโล้นรูปหนึ่งครองผ้าตัดเป็นชิ้นนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ กวนน้ำของพวกเรา (ให้ชุ่ม)”

พอพญานาคได้ฟังคำนั้นก็โกรธ ออกไปพบพระเถระทันที ทนความลบหลู่ไม่ได้ ได้เนรมิตรูปที่น่าสะพรึงกลัวหลายอย่างกลางอากาศ พายุแรงกล้าพัดฟุ้งตกลงมาจากที่นั้นๆ ต้นไม้หักโค่น ยอดขุนเขาพังทลาย เมฆร้องคำรามลั่น สายฟ้าแลบแปลบปลาบ อสนีบาตผ่าลงมา น้ำก็ไหลหลังลมเหมือนท้องฟ้าทะลุ พวกนาคกุมารที่มีรูปร่างน่าสะพรึงกลัวได้มาประชุมกัน พญานาคอรวาทบงหวนควีนโพลงไฟปล่อยฝนเครื่องประหารลงมา คุณคามพระเถระด้วยคำหยาบคายเป็นต้นว่า “สมณะโล้นผู้ครองผ้าตัดเป็นชิ้นผู้นี้ เป็นใครกัน” จึงได้สั่งหมู่นาคว่า “พวกเจ้าจงมาจับจงฆ่า จงกำจัดสมณะรูปนี้”

พระเถระห้ามหมู่นาคอันน่าสะพรึงกลัวทั้งหมดด้วยกำลังฤทธิ์ของตนแล้วกล่าวกับพญานาคว่า

“หากโลกพร้อมทั้งเทวโลก พึงมาทำให้อาตมาสะดุ้งตกใจ ก็ไม่สามารถทำให้อาตมาเกิดขยาดกลัวได้ พญานาค ถ้าแม้ท่านยกแผ่นดินทั้งหมด พร้อมทั้งสมุทรและภูเขายอนทับอาตมา ท่านก็ไม่อาจจะทำให้อาตมาเกิดขยาดกลัวได้เลย ตัวท่านเองจะคับแค้นใจโดยแท้”

^{๒๑} ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน, พุทธศาสนิกขุ: พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และการปฏิรูปเชิงนวมัยนิยมในประเทศไทย, แปลโดย มงคล เดชนครินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒๗, ๑๓๐.

แม้พระเถระกล่าวอย่างนี้ พญานาคได้ถูกกำจัดอานาภาพ มีความพยายามไร้ผล มีทุกข์ โทมนัสชบเซาอยู่ พระเถระชี้แจงให้พญานาคนั้นเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับไปปฏิบัติ เราใจให้อาจ หาญแกลัวกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถาที่เหมาะสมในขณะนั้น ให้ดำรงอยู่ในไตร สรรณะและเบญจศีล พร้อมด้วยนาค ๘๔,๐๐๐ ตน ยักษ์ คนธรรพ์ และกุมภภินท์ ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ จำนวนมาก แม้เหล่าอื่น ผู้ฟังธรรมกถาของพระเถระ ได้ดำรงอยู่ในสรรณะและศีล ฝ่ายปัญจกยักษ์ พร้อมยักษ์ฉนิชื้อหารีตีและบุตรอีก ๕๐๐ ตน ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล

ต่อมา พระมัชฌันติกเถระได้เรียกนาค ยักษ์ และรากษสทั้งหมดมาแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า

“นับแต่บัดนี้ไป พวกท่านอย่าก่อความโกรธเหมือนเมื่อก่อนอีกเลย เพราะสัตว์ทั้งหลาย ต้องการความสุข ฉะนั้น พวกท่านอย่าได้เบียดเบียนข้าวกล้ำ จงแผ่เมตตาในสัตว์ทั้งหลาย ว่า ขอให้มนุษย์ทั้งหลายจงอยู่เป็นสุขเถิด”

นาคเป็นต้นเหล่านั้นทั้งหมดรับคำของพระเถระว่า “ดีละ ท่านผู้เจริญ” แล้วปฏิบัติตามที่ท่าน พร่ำสอน ในวันนั้น เป็นเทศกาลบูชาพญานาค พญานาคให้นารัตนบัลลังก์ของตนมาจัดตั้งถวาย พระ เถระนั่งบนบัลลังก์ ฝ่ายพญานาคยืนพัดพระเถระอยู่ใกล้ๆ ชาวรัฐกัสมิรคันธาระพามาเห็นพระเถระได้ กล่าวว่ “พระเถระมีฤทธิ์มากกว่าพญานาคของพวกเรา” จึงพากันนั่งไหว้พระเถระผู้เดียวเท่านั้น พระ เถระแสดงอาสีวิโสปมสูตร แก่ท่านเหล่านั้น ในเวลาจบพระสูตร ประชุมชน ๘๔,๐๐๐ คนได้บรรลุ ธรรม มีคนออกบวชถึง ๑๐๐,๐๐๐ ตระกูล ตั้งแต่นั้นนั้นมาจนถึงทุกวันนี้ รัฐกัสมิรคันธาระก็รุ่งเรือง อร่ามไปด้วยผ้ากาสาหวัดสร ตลบอบอวลไปด้วยลมฤๅษีเลยทีเดียว ขณะนั้น พระมัชฌันติกเถระผู้แส งหาคุณไปรัฐกัสมิรคันธาระปราบพญานาคผู้ดุร้ายให้เลื่อมใส ปลดปล่อยสัตว์เป็นอันมากให้พ้นจาก เครื่องผูก^{๒๒} จากเรื่องเล่านี้สะท้อนว่า การที่ศาสนาเข้าไปเผยแผ่ทำให้วัฒนธรรมเดิมที่มีความเชื่อนั้น ได้ปรับเปลี่ยนตัวเองและนำไปสู่การรวมกันทางด้านความเชื่อนั้นดีกว่าการขัดแย้งกับความเชื่อเดิม

ขณะเดียวกันก็อาจนำไปสู่แนวคิดที่ต่อต้านต่อแนวคิดของกลุ่มผสมผสาน (Syncretism) มา จากกลุ่มมานุษยวิทยาและนักวิชาการทางศาสนาที่มองว่าศาสนาไม่ควรเป็นสิ่งที่ถูกเหมาเป็นอัน เดียวกันตามแนวคิดของกลุ่มมานุษยนิยม ซึ่งถือว่าวัฒนธรรมควรมีความบริสุทธิ์ภายในตัวเอง เหล่า นักคิดแบบผสมผสานพยายามจะอธิบายทุกอย่างให้เป็นกลาง เพื่อให้ทุกอย่างเข้ากันได้ด้วยดี แต่ก็ยังมี ข้อกังขาเกี่ยวกับคำว่า วัฒนธรรม (traditions) เป็นเรื่องที่ถูกกำหนดโดยนักมานุษยวิทยาและนัก ประวัติศาสตร์ที่มองจากภายในมากกว่ากลุ่มที่มักจะต้องตั้งคำถามที่มักเป็นกลุ่มที่มองจากภายนอกที่ไม่ เห็นด้วยมากกว่า^{๒๓} ซึ่งนำไปสู่การโต้แย้งกันในเรื่องความบริสุทธิ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งรวมทั้งความ น่าเชื่อถือทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่เป็นตัวของตัวเองมากกว่า โดยแนวคิดที่เห็นได้มักจะอ้างจาก กลุ่มมานุษยวิทยายุคโพสโมเดิร์น (post-modern anthropology) ที่มีกระบวนการแบบผสมผสาน (Syncretism) คือพิจารณาไปที่พื้นฐานของสังคมไม่ใช่แค่ศาสนาและพิธีกรรมเท่านั้น แต่รวมถึง สภาวะการยอมรับจำนนของวัฒนธรรมทางสังคมทั่วไป เป็นการยอมรับอำนาจของวัฒนธรรมผู้นำหรือ สังคมรากหญ้า เช่นศาสนาแบบนาย (master religion) และศาสนาแบบทาส (slave religion) หรือ เรื่องเล่าขนาดใหญ่ (metanarrative) กับเรื่องเล่าขนาดเล็ก (micronarrative)

^{๒๒} พระพุทธโฆสเถระ, อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒ , (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๘๓-๘๕.

^{๒๓} อคิน รพีพัฒน์, วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ, หน้า ๑๔๖.

แต่อย่างใดก็ตามในศตวรรษที่ ๒๐ อัตลักษณ์ทางสังคมได้ถูกเสนอว่าไม่จำเป็นจะต้องถูกนำเสนอเชื่อมโยงกับประเพณีและวัฒนธรรมเดิมอีกต่อไป เพราะทุกๆ ที่สามารถแสดงถึงอัตลักษณ์และกลุ่มต่างๆ ผ่านรูปแบบที่ทันสมัยขึ้น เช่น ภาพวาดพระพุทธรูปในอิริยาบถต่างๆ สัญลักษณ์ทางความเชื่อที่ปรากฏในสถานที่ทางศาสนา และภาษาที่ร่วมสมัยมากขึ้นผ่านเรื่องเล่าต่างๆ ดังการนิทานหรือเรื่องเล่าในแต่ละยุคสมัย ซึ่งทั้งหมดนั้นทำให้สิ่งที่ปรากฏอยู่เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการกลมกลืนหรือการเชื่อมทางวัฒนธรรมต้นแบบ ซึ่งเราจะสังเกตได้จากสภาพยุโรปที่ถึงจุดสิ้นสุดของประวัติศาสตร์มนุษย์ โดยจะพบว่า เรื่องเล่าต่างๆ ที่ถูกพัฒนาต่อมากลายเป็นวัฒนธรรมเชิงปัจเจกที่มีคลุมเครือมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการนำเสนอวัฒนธรรมใหม่ที่ต่อเนื่องไปสู่วัฒนธรรมที่ต่างจากเดิม โดยสังคมเป็นผู้กำหนดให้เห็นความชัดเจนนั้นแทน โดยจะพบได้ดังนี้

๑) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) ถูกใช้ในแง่ของวิวัฒนาการทางสังคมศาสนา แสดงถึงทฤษฎีที่เป็นสื่อกลางโดยเริ่มต้นตั้งแต่ความเชื่อแบบพหุเทวนิยม เช่นตำนานกรีกโบราณที่นำเสนอเทพที่มีอารมณ์แตกต่างและหลากหลาย ก่อนที่จะเป็นศาสนาแบบเอกเทวนิยมที่ยึดถือความถูกต้องเป็นธรรมไม่ใช่อารมณ์ของมนุษย์เป็นเครื่องพิจารณา ก่อนจะถูกปฏิเสธจากแนวคิดแบบอเทวนิยมที่ไม่เชื่อมั่นต่อการที่ทุกอย่างมาจากพระเจ้ามากกว่าตัวมนุษย์เองจึงมาสู่วัฒนธรรมศาสนาแบบพุทธ

๒) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) ถูกใช้เพื่อเปลี่ยนคำว่า “อื่น” (other) ให้กลายเป็นสิ่งเชื่อมโยงกัน โดยประยุกต์จากพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ต่างกันให้กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมเดียวกัน ฉะนั้น คำว่า “อื่น” จึงเป็นทฤษฎีที่แปลกแยกหรือแตกต่าง (alien) การรวมกันเป็นเป้าหมายหลักของศาสนามากกว่าจะทำให้เกิดความแตกแยกกัน จึงเน้นความสามัคคีเป็นหลัก

๓) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) เป็นการถกเถียงกันในการศึกษาศาสนา เปรียบเทียบที่พยายามคลี่คลายปัญหาเรื่องความไม่ชัดเจนหรือคลุมเครือ โดยมองว่าคำที่ไม่ชัดเจนจะเป็นการลดคุณค่าทางศาสนา จึงจำเป็นต้องมีการทบทวนความหมายของคำเหล่านั้นเสียใหม่ด้วยการสังคายนา โดยรูปแบบการสังคายนาที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละพื้นที่เป็นเหมือนการเริ่มต้นใหม่ทางด้านศาสนาที่ต้องการผสมผสานให้เข้ากับพื้นที่มากกว่าจะมุ่งรักษาคำสอนเดิมไว้เพียงอย่างเดียว^{๒๔}

กรณีการศึกษาวัฒนธรรมของโลกสมัยใหม่ที่อ้างอิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของคนแอฟริกันก่อนจะปรับเปลี่ยนมาสู่ความเป็นคนอเมริกัน ตามการวิเคราะห์แบบการผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ทางอารมณ์และความคิดที่ผสมผสานและแลกเปลี่ยนกันระหว่างสองวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ตัวอย่างการระบุถึงการเหยียดสีผิวตั้งแต่การที่ชาวอเมริกันผิวขาวใช้คำว่า “ชาวอเมริกันเชื้อสายแอฟริกันเป็นคนไร้ประวัติศาสตร์และไม่มีต้นสายทางวัฒนธรรม” นำไปสู่การเหยียดเชื้อชาติและอคติต่อคนผิวสี Herskovits (๑๙๔๑) ใช้ภาษาสะท้อนให้เห็นรูปแบบของการผสมผสาน (Syncretism) ผ่านการเชื่อมโยงกับคำว่า “สัญลักษณ์” “พื้นฐาน” “การร่วมกัน” “การปรับสู่สภาพเดิม” “การช่วยให้รอด” ซึ่งเป็นการยอมรับการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงบางสิ่งให้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น โดยเขามุ่งไปที่เนื้อหาการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม ซึ่งถูกเสนอผ่านแนวคิดแบบผสมผสาน (Syncretism) อันเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ด้วยการทำให้เกิดการยอมรับข้อเสนอที่จะเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

^{๒๔} Charles Stewart and Rosalind Shaw, *Syncretism Anti-syncretism: The politics of religious synthesis*, pp.๓-๔.

วัฒนธรรมใหม่ที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่วัฒนธรรมแข่งกระด้าง แต่กลายเป็นสิ่งที่บูรณาการให้เกิดความละมุนละไมมากยิ่งขึ้น โดยวิธีการของ Herskovits เป็นการระบุให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแบบแข่งกระด้าง ไร้ชีวิตชีวากับการผสมผสานวัฒนธรรมขึ้นใหม่ให้น่าตื่นตาตื่นใจยิ่งขึ้น เป็นการอธิบายถึงความต่อเนื่องของการผสมผสานวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน โดยมีรายละเอียดแนวคิดของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปแบบอัตโนมัติ โดยกระบวนการดังกล่าวไม่มีผู้นำทางสังคมใดที่จะสามารถเปลี่ยนแปลงผลให้ต่างออกไปจากนี้ได้^{๒๕} ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสะท้อนผ่านวัฒนธรรมต่างๆ ในศาสนาที่ผสมผสานเข้าด้วยกัน ดังจะพบได้จากวัดของพุทธศาสนาที่มีเทวสถานเกิดขึ้นในวัด , โบสถ์คริสต์ในวัดพุทธ เป็นต้น

แนวคิดของการรวมวัฒนธรรม (Acculturation) เป็นการเสนอสิ่งใหม่ที่เชื่อมโยงไปสู่การยอมรับแบบ ขณะที่ยุคสมัยจะเชื่อมโยงถึงวัฒนธรรมเด่นที่ปรากฏอยู่ในยุคสมัย ซึ่งอาจไม่ได้เกิดจากการมองผ่านเหตุผลแต่เป็นไปตามกระบวนการพัฒนามากกว่า ทำให้แนวทางของแนวคิดผสมผสาน (Syncretism) แบบใหม่มุ่งไปวัฒนธรรมเด่น โดยพยายามตัดเอาความหลากหลายเชิงปริมาณออกแล้วมุ่งไปที่คุณภาพที่ถูกพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนมีความชัดเจนมากกว่าลักษณะดั้งเดิม ฉะนั้น การเคลื่อนไหวทางด้านการรวมวัฒนธรรม (Acculturation) ได้ทำให้เกิดจุดที่ไม่อาจย้อนกลับไปได้อีกจนกลายเป็นการพัฒนาควบคู่ไปกับการเป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรม (multiculturalism) ที่สร้างความแตกแยกให้กับสังคมมากกว่าเดิม

๒.๓.๒ พระพุทธศาสนาแบบต่อต้านการผสมผสาน (anti-Syncretism) แนวคิดต่อต้านผสมผสาน (anti-Syncretism) มาจากการพิจารณาว่า การผสมผสานไม่ได้ระบุถึงรูปแบบอะไรที่ชัดเจน แต่เป็นเพียงแนวคิดหนึ่งที่ต้องการสร้างประวัติศาสตร์ขึ้นใหม่ ซึ่งแน่นอนว่าใช้ได้ แต่อัตลักษณ์ทางด้านประเพณีหรือวัฒนธรรมแบบผสมผสาน (Syncretism) ทำให้ทุกอย่างเล็กลงและไม่อาจทำให้ปฏิบัติได้จริงไม่ว่าที่ไหน เพราะศาสนามีแนวคิดที่ชัดเจนก่อนจะเล็กลงจากการผสมผสานและลบล้างข้อมูลที่สังคมไม่ต้องการออกไป

ถ้าเราต้องการศึกษาการผสมผสานทางด้านศาสนา สิ่งหนึ่งที่ต้องทำคือการเข้าใจคำว่า การไม่ควรมีผสมผสาน (anti-Syncretism) โดยการต่อต้านการรวมกันทางศาสนาได้ถูกแสดงผ่านการปกป้องพื้นฐานทางศาสนาที่ถูกต้อง และย้อนกลับไปสู่ “ความบริสุทธิ์” (purity) โดยความบริสุทธิ์ทางศาสนา มุ่งไปที่ความเชื่อซึ่งถูกพูดถึงผ่านประสบการณ์เหนือธรรมชาติ ฉะนั้น ความถูกต้องและก่อเกิดทางศาสนาจึงมาจากการผสมผสานระหว่างความบริสุทธิ์และวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม จึงเป็นไปได้ที่แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) ได้ถูกนำเสนอในฐานะเป็นส่วนประกอบหนึ่งทางสังคมมาแล้วทุกยุคทุกสมัย เช่นเดียวกับการผสมผสานกันระหว่างศาสนากับการเมืองในประเทศศรีลังกา โดยการเข้าใจความแตกต่างระหว่างการผสมผสานว่าเป็นเรื่องถูกต้องได้ถูกนำเสนอผ่านการพิจารณาเรื่องการเปลี่ยนผ่านทางศาสนาหรือวัฒนธรรมชาวเมืองและชาวชนบท อ้างถึงชนชาติหรืออัตลักษณ์ทางศาสนาที่ถูกมองผ่านรูปแบบการเคลื่อนไหวที่มาจากผู้นับถือศาสนาและชาวพื้นเมือง เพื่อป้องกันรูปแบบแปลกปลอมทางศาสนาที่มาพร้อมกับรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชนที่

^{๒๕} Ibid., pp.๔-๕.

แตกต่างกันไป แต่รูปแบบที่ถูกเลือกให้เป็นต้นแบบมาจากการพยายามรักษาความเป็น (ศาสนา) ของเราไว้ผ่านอำนาจเมือง ทำให้ลบล้างรูปแบบอื่นๆ ที่อยู่ห่างไกลหรือเป็นชนบทไปเสีย ดังจะพบได้จากวัดบ้านกับวัดเมือง วัฒนธรรมแบบชาวบ้านกับวัฒนธรรมแบบชาวเมือง คำสอนเรื่องผีกับคำสอนเรื่องวิญญาณ

การลบล้างแนวคิดผสมผสาน (Syncretism) จึงนำไปสู่รูปแบบพหุวัฒนธรรมที่เปิดพื้นที่ให้เห็นอัตลักษณ์บนเชื้อชาติที่แตกต่าง และแสดงให้เห็นถึงรูปแบบทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยพหุวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งจำเป็นอย่างเดียวของการต่อต้านผสมผสาน (anti-Syncretism) ซึ่งปรากฏในวัฒนธรรมอินเดียที่ชาวฮินดูรุ่นใหม่ถือว่า แม้ชาวฮินดูจะมีความหลากหลายและมีความเชื่อเทพเจ้าที่แตกต่างกันออกไป แต่ก็ยังผสมผสานกันภายใน เพราะแนวคิดแบบพหุวัฒนธรรมมีรูปแบบของความเป็นรัฐแบบฆราวาส (secular nation-states) ซึ่งมีข้อโต้แย้งกันบนการพยายามผสมผสานทางการเมืองที่ต่างกันให้เป็นอันเดียวกัน มีอัตลักษณ์ที่ถูกอธิบายผ่านศาสนาเป็นองค์ประกอบหลัก คืออินเดียพยายามรวมสิ่งเหล่านี้เข้าด้วยกันด้วยการใช้การบริหารเป็นแบบรัฐฆราวาส แต่ก็ยังอยู่ในการรับรองทางศาสนาที่อธิบายผ่านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งทำให้เกิดการยอมรับร่วมกันระหว่างแนวคิดแบบผสมผสาน (Syncretism) และพหุวัฒนธรรม (multiculturalism)^{๒๖} คำอธิบายข้างต้นนี้เป็นการยอมรับว่าวัฒนธรรมนั้นแม้จะมีหลากหลายแต่ก็ควรจะมีวัฒนธรรมหลักในการอยู่ร่วมกัน เช่นเดียวกับถ้าหากจะพิจารณาว่า ศาสนาพุทธในเมืองไทยเป็นแบบเถรวาท แต่ก็ไม่ควรจะปฏิบัติลัทธิอื่นๆ ที่มีความเชื่อเป็นของตนเอง เพียงแต่ต้องสื่อให้เห็นว่าลัทธิอื่นเป็นพุทธตามความจำเป็นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงๆ

ทั้งแนวคิดแบบผสมผสาน (Syncretism) และการต่อต้านการผสมผสาน (anti-Syncretism) เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นต่อการสร้างความถูกต้องทางศาสนาในปัจจุบันที่พยายามสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นชาติภายใต้วัฒนธรรมเดียวกันได้ เช่นวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกายเถรวาทเป็นการประยุกต์แนวคิดแบบเต๋าของจีนแบบเดิมกับพุทธที่ผสมผสานเข้ามาใหม่ได้ ทำให้เกิดคำอธิบายธรรมชาติของพุทธว่าคือความว่างแบบเต๋า และทุกชีวิตควรปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมชาติมากกว่าจะโน้มไปสู่การปฏิบัติตามแบบสังคม ขณะที่ศาสนาจีนโตกับพุทธกลายเป็นเข้ากับวัฒนธรรมแบบเซนแบบธรรมชาติที่มุ่งเน้นการใช้ความเรียบง่ายในการดำเนินชีวิตและใช้ศิลปะที่เรียบง่ายในการสร้างสมาธิแบบพุทธ เป็นการไม่ทิ้งวัฒนธรรมเดิม ขณะเดียวกันก็สามารถสร้างวัฒนธรรมใหม่ได้

๒.๓.๓ วิเคราะห์พระพุทธรูปศาสนากับการแก้ปัญหาในปัจจุบัน ข้อเสนอทางพระพุทธรูปศาสนาที่จะเข้าไปร่วมแก้ไขปัญหา เราพยายามจะวิเคราะห์ผ่านแนวคิดแบบผสมผสานและต่อต้านการผสมผสานนั้นมาจากรูปแบบปัญหาต่อไปนี้

๑) ปัญหาเรื่องความมีอยู่ของพระพุทธรูปศาสนา ในมุมมองของนักศาสนามองว่าพระพุทธรูปศาสนามีอยู่เพื่อสิ่งเหล่านี้ คือ

ก) เป็นที่พึ่ง มนุษย์ได้พยายามสร้างศาสนาขึ้นเพื่อเข้าใจปรากฏการณ์ในโลกได้ เป็นการที่มนุษย์มีศักยภาพไม่เพียงพอที่จะอธิบายสิ่งที่อยู่เหนือความเข้าใจนั้น เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ไม่สามารถ

^{๒๖} Ibid., pp.๖-๘.

ทนอยู่ได้ หากตัวเองไม่รู้จะเกิดความสับสน จึงต้องหาวิธีการอธิบายด้วยการพึ่งพาคำสอนและสัญลักษณ์ต่างๆ ในการเป็นที่พึ่งนำพาตนเองให้รอด กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ถูกภัยทางธรรมชาติคุกคามแล้วไม่สามารถป้องกันตัวเองได้จึงยกให้เป็นเรื่องของเทพเจ้าดลบันดาล เชื่อว่ามีเทพเจ้าอยู่ในภูเขา ในป่า จึงพากันยึดเอาภูเขา ป่าอาราม และรุกขเจดีย์เอาเป็นที่พึ่ง แต่ความเชื่อนั้นก็ถูกตั้งคำถามต่อมาว่า แม้มนุษย์จะเชื่อในสิ่งเหล่านั้นก็ยังไม่อาจรอดพ้นจากความทุกข์ไปได้ เพราะยังคงเกิดมีภัยธรรมชาติ ยังคงมีความอดอยาก และพวกที่เชื่ออาจเข้าใจไปอีกว่า เรายังต้องทำพิธีอ่อนน้อมต่อเทพเจ้าประจำภูเขา ป่าอาราม และรุกขเจดีย์ไม่มากพอ เทพเจ้าจึงยังไม่พึงพอใจ^{๒๗} จากการมีอยู่ของศาสนาที่ต้องการให้มนุษย์มีคำตอบได้ถูกนำเสนอภายใต้วัฒนธรรมมนุษย์ และการที่แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) พยายามชี้ให้เห็นถึงรูปแบบการผสมผสานทุกความเชื่อล้วนต้องการเป็นที่พึ่งของมนุษย์เหมือนกัน ดังจะพบคำอธิบายของพุทธทาสภิกขุที่มองศาสนาว่า มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือต้องการให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด มีหลักปฏิบัติตรงกัน คือมุ่งทำลายความเห็นแก่ตัว และมีผลลัพธ์เดียวกันคือการรอดพ้นจากความทุกข์^{๒๘}

การที่มนุษย์ต้องมีที่พึ่งสอดคล้องกับการที่ทุกอย่างล้วนต้องอาศัยซึ่งกันและกันหรือมีกระบวนการเดียวกัน เช่นเดียวกับข้อพิจารณาที่ถูกโยงกับคำว่า หนึ่งเดียว (เอกบุรุษ)^{๒๙} มีทางเดียว (เอกายโน มคโค)^{๓๐} คำสอนมีรสเดียวกัน^{๓๑} การผสมผสานนี้เป็นการรวมเอาทุกสิ่งให้เป็นอันเดียวกัน ในแง่ของศาสนา มองว่า จะทำให้ไม่สับสนในการนำมาปฏิบัติ เพราะศาสนาที่มาพร้อมกับความเชื่อทำให้เกิดการตีความที่เป็นได้ต่างๆ นานา การผสมผสานให้เหลือหนึ่งเดียวจึงเป็นการเข้าใจศาสนาแบบองค์รวมและเป็นศาสนาที่เหมาะสมกับสังคมมากกว่าจะทำให้ศาสนาเป็นปัจเจกซึ่งทำให้ยุ่งยากต่อการรวมเข้าเป็นอันเดียวกัน

ข) สร้างโลกใหม่ เป็นมุมมองของนักศาสนาที่เสนอว่า ศาสนาคือการสร้างโลกที่เป็นไปได้ (possible world) ที่อ้างถึงโลกที่จะมีสิ่งที่เราสามารถคิดถึงได้ เพราะอาจมีบางสิ่งที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ว่ามีอยู่จริงในโลกจริง (the actual world) เช่นตัวตนของเรา จึงพบว่า เมื่อเราแยกโลกทั้งสองออกจากกัน ศาสนาจะเสนอให้เราเรียนรู้ที่จะอยู่แยกจากโลกจริงเพื่อให้เราได้รับผลกระทบน้อยที่สุด เช่นเดียวกับการที่ชาวพุทธเผชิญหน้ากับการโกรธผู้อื่นก็จะให้ถือว่า ผู้ใดโกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธ นั้นย่อมเลวกว่าผู้โกรธ เพราะการโกรธตอบนั้น^{๓๒} การสร้างโลกที่เป็นไปได้จึงเป็นรูปแบบของการปฏิเสธการหลอมรวมกับแนวคิดอื่นๆ (anti-Syncretism) ซึ่งข้อเสนอนี้ทำให้โลกนี้ไม่ต่างจากโรงละครที่ปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา เราเป็นเพียงตัวละครและบทละครก็จะมีอยู่แบบนั้น โดยเราไม่จำเป็นต้องเป็นผู้แสดง เป็นแค่เพียงผู้ชมเท่านั้น โดยไม่จำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับการสร้างตัวตนตามรูปแบบ

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *สถานการณ์พระพุทธศาสนาทวนกระแสสังคมศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๕๖), หน้า ๖-๗.

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, *ศาสนาคืออะไร*, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๖๑), หน้า ๓๔-๓๕.

^{๒๙} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๑/๕๔๙.

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๕/๓๔๐.

^{๓๑} อ.อ.อุรุก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐.

^{๓๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๙/๒๖๘.

ของตัวละครแต่อย่างใด^{๓๓} ทำให้ผู้แสดงอาจมีความรู้สึกที่ไม่แสดงออก และการแสดงออกที่ไม่มีความรู้สึก ทำให้ต้องเผชิญหน้ากับการคงอยู่ของอารมณ์ที่แตกต่างกันมากกว่าหนึ่งอย่าง เช่นเดียวกับการที่นิทานธรรมบทเล่าถึงการที่นางมัลลิกาเทวีสูญเสียลูกชายแล้วไม่เสียใจ ถือเป็นการแบ่งแยกโลกใหม่ที่เป็นไปได้ และอาจไม่ใช่โลกที่มนุษย์ธรรมดาจะเข้าใจได้อย่างชัดเจน หรือแม้แต่การที่พระเวสสันดรบริจาคลูกและภริยาเพื่อบำเพ็ญบารมี แต่กลับถูกต่อต้านโดยขมาราสาว่าเป็นการทิ้งลูกทิ้งเมีย ซึ่งโลกทั้ง ๒ นี้แยกจากกันอย่างชัดเจนและทำให้เข้าใจรูปแบบศาสนาได้ชัดเจนขึ้น

๒) ปัญหาเรื่องพิธีกรรมของศาสนา การมีพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อเยี่ยวยาจิตใจ ไม่ทำให้มนุษย์ท้อแท้สิ้นหวัง โดยศาสนาถือว่าผู้คนนั้นมีความเจ็บป่วยทางจิตอยู่ตลอดเวลาจากการที่ต้องเผชิญกับเรื่องราวในชีวิตทั้งความสุขเสีย และความผิดหวังต่างๆ ทำให้สิ่งที่ศาสนาสอนจึงไม่ใช่แค่วิธีการหลบหลีกความทุกข์ทรมาน แต่เป็นการช่วยให้คนสามารถทนทุกข์ทรมานต่อไปได้ จึงเกิดพิธีกรรมการรักษาตามรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น การทำบุญในคราวที่มีญาติเสียชีวิต รวมถึงการกำจัดอุปสรรคขัดขวางในชีวิตด้วยพิธีการเจริญพระพุทธมนต์ การสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น โดยกระบวนการเหล่านี้ต้องมาจากประวัติศาสตร์ทางศาสนาที่โยงความหมายระหว่างเรื่องเล่า ซึ่งอาจแตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรม เช่นเดียวกับการสวดมนต์เพื่อระลึกถึงพระเจ้ากับการไม่สวดมนต์เพื่อระลึกถึงพระองค์ ทั้งสองนั้นต่างกันตามแนวคิดแบบผสมผสาน (Syncretism) ที่มองว่า การเติมพินระหว่างเชื่อดีกว่าไม่เชื่อ เป็นเรื่องปกติของมนุษย์จะไม่แน่ว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะช่วยให้เรารอดพ้นนั้นมีหรือไม่ แต่การที่มนุษย์เลือกที่จะเชื่อก็ดีกว่าไม่เชื่อ^{๓๔} ทำให้เกิดการผสมผสานพิธีกรรมเข้ากับรูปแบบทางสังคมที่แปรเปลี่ยนศาสนาไม่หยุดนิ่งและพัฒนาต่อเนื่องจนกลายเป็นการผสมผสานระหว่างจิตใจและวัตถุ จนเกิดเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา การมีบทบาทของนักบวช การต้องตระเตรียมตนเองเพื่อให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่แตกต่างกันไปโดยยึดเอาบริบททางสังคมเข้ามาผสมผสานกับหลักปฏิบัติ ทำให้เกิดวิถีของมหายาน ต้นตระกูล

ขณะที่ศาสนาแบบต่อต้านการผสมผสาน (anti-Syncretism) มองพิธีกรรมนั้นเป็นเรื่องห่างไกลจากคำสอนในทางศาสนา จึงนำไปสู่การปฏิเสธพิธีกรรมเป็นที่มาของคำสอนของพุทธศาสนิกชนที่เสนอคำสอนแบบดั้งเดิม การละทิ้งเนื้อหาพระไตรปิฎกที่ไม่เกี่ยวข้องกับพุทธพจน์หรือนำเสนอพิธีกรรมมากเกินไปกลายเป็นที่มาของการย้อนไปหาศาสนาแห่งความบริสุทธิ์ที่ยังไม่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์มากเกินไป การย้อนกลับไปหาความบริสุทธิ์ทางศาสนาเป็นอุดมคติสะท้อนผ่านการเป็นศาสนาแบบชาวเมืองและชาวชนบทที่มองศาสนาที่ต่างกัน ชาวเมืองที่มีความรู้อาจสนับสนุนความหลากหลายทางด้านศาสนาและเปิดโอกาสให้ค้นหาความบริสุทธิ์จากการศึกษาและปฏิบัติ ขณะที่ชาวชนบทอาจยึดกับศาสนาแบบผสมผสานกับความเป็นชนบทหรือความเชื่อดั้งเดิมของตนเอง

ข้อเสนอของกลุ่มนักคิดทางศาสนาต้องการระบุหน้าที่ของศาสนาในสังคม โดยศาสนาที่มองจากภายในอาจจะทำให้ทุกคนเกิดความเข้าใจและยินดีที่จะเป็นส่วนหนึ่งของศาสนานั้นตามแบบแนวคิดผสมผสาน ขณะที่มองจากภายนอก ศาสนาก็อาจจำเป็นต้องมีมากกว่าหนึ่งอย่าง ขณะเดียวกัน

^{๓๓} อคิน รัฟฟิณน์, วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ, หน้า ๑๕๔-๑๕๕.

^{๓๔} จูเลียน แบ็กกิ้น, อเทวนิยม ฉบับกระชับ, แปลโดย ธนาพงศ์ เกิงไพบูลย์, (กรุงเทพมหานคร: อิลลูมินันซ์ เอ็ดดิชั่นส์, ๒๕๖๓), หน้า ๘๒.

ก็ควรจะช่วยให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ข้อเสนอแนะนี้เป็นการโยงไปถึงรูปแบบศาสนาที่สนับสนุนในแง่การเป็นที่พึ่งที่ต้องการแนวคิดผสมผสานให้เกิดความเป็นอันเดียวกันเสียก่อน ขณะเดียวกันก็อาจสร้างโลกที่เป็นไปตามวิถีชีวิตที่สามารถหลบหนีจากโลกจริงไปสู่โลกที่ตนเองเข้าใจ บทบาทที่แท้จริงของตน สุดท้ายแนวคิดทางศาสนาที่โยงกับพิธีกรรมก็คือหนึ่งในวิธีที่จะช่วยสร้างกรอบการรับรู้โลกแบบผสมผสานระหว่างวัตถุและจิตใจเข้าด้วยกัน เป็นการนำวัตถุเป็นเครื่องพัฒนาจิตใจแทน จึงทำให้เกิดการปฏิเสธพิธีกรรมและย้อนไปสู่ความเชื่อแบบดั้งเดิมถึงคำสอนที่แท้จริง

การศึกษาสังคมผ่านการเข้าใจแนวคิดทางศาสนาจากแนวคิดสำคัญระหว่างผู้อยู่ในศาสนาและผู้นอกศาสนา แต่ทั้ง ๒ กลุ่มนี้ล้วนอยู่ในสังคมเดียวกัน เป็นไปตามเงื่อนไขตามแนวคิดผสมผสาน (Syncretism) มาจากแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลง หรือสิ่งแปลกใหม่ ซึ่งเป็นลักษณะการทำให้สิ่งบริสุทธิ์นั้นเสียหายหรือเปลี่ยนไปจากเดิม เมื่อนำมากล่าวถึงผ่านการที่ศาสนาเข้าไปสู่วัฒนธรรมที่หลากหลายในแต่ละสังคมที่ต่างกัน จนกลายเป็นพื้นฐานทางความคิดใหม่ที่ควบคู่ไปกับสังคม ซึ่งปรากฏผ่าน แนวคิดของ “ศาสนาโลก” เช่น ศาสนาคริสต์ และอิสลาม ผ่านการเผยแผ่ของเหล่ามิชชันนารีและนักเทววิทยา โดยมีแนวคิดหลัก ๓ ประการคือ ๑) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) ถูกใช้ในแง่ของวิวัฒนาการทางสังคมศาสนา แสดงถึงทฤษฎีที่เป็นสื่อกลางโดยเริ่มต้นตั้งแต่ความเชื่อแบบพหุเทวนิยม เช่นตำนานกรีกโบราณที่นำเสนอเทพที่มีอารมณ์แตกต่างและหลากหลาย ก่อนที่จะเป็นศาสนาแบบเอกเทวนิยมที่ยึดถือความถูกต้องเป็นธรรมไม่ใช้อารมณ์ของมนุษย์เป็นเครื่องพิจารณา ก่อนจะถูกปฏิเสธจากแนวคิดแบบอเทวนิยมที่ไม่เชื่อมั่นต่อการที่ทุกอย่างมาจากพระเจ้ามากกว่าตัวมนุษย์เองจึงมาสู่วัฒนธรรมศาสนาแบบพุทธ ๒) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) ถูกใช้เพื่อเปลี่ยนคำว่า “อื่น” (other) ให้กลายเป็นสิ่งเชื่อมโยงกัน โดยประยุกต์จากพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ต่างกันให้กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมเดียวกัน ฉะนั้น คำว่า “อื่น” จึงเป็นทฤษฎีที่แปลกแยกหรือแตกต่าง (alien) การรวมกันเป็นเป้าหมายหลักของศาสนามากกว่าจะทำให้เกิดความแตกแยกกัน จึงเน้นความสามัคคีเป็นหลัก ๓) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) เป็นการถกเถียงกันในการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบที่พยายามคลี่คลายปัญหาเรื่องความไม่ชัดเจนหรือคลุมเครือ^{๓๔} โดยมองว่าคำที่ไม่ชัดเจนจะเป็นการลดคุณค่าทางศาสนาลง จึงจำเป็นต้องมีการทบทวนความหมายของคำเหล่านี้เสียใหม่ด้วยการสังคายนา โดยรูปแบบการสังคายนาที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละพื้นที่เป็นเหมือนการเริ่มต้นใหม่ทางด้านศาสนาที่ต้องการผสมผสานให้เข้ากับพื้นที่มากกว่าจะมุ่งรักษาคำสอนเดิมไว้เพียงอย่างเดียว

๒.๓.๔ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วิถีตามหลักพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ความหลากหลายมีพัฒนาการมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีทั้งความเชื่อ ศาสนา เพศ อายุ ในส่วนของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของประชากร ๓ วิถีคือ บิดามารดา บุตรและหลาน ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์สนิทสนมกับบิดามารดา และมากกว่านั้นยังมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างตนเองและบิดามารดาที่เข้าใจกันอยู่ในเกณฑ์ดีทั้งคู่ แม้มีความคิดเห็นหรือค่านิยมเกี่ยวกับชีวิตแตกต่างกันไปบ้างก็ตาม สำหรับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ

^{๓๔} Charles Stewart and Rosalind Shaw, *Syncretism Anti-syncretism: The politics of religious synthesis*, pp.๑๐-๑๑.

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ตอบกับบิดามารดา คือเพศ อายุ การศึกษา สถานที่เกิด และที่อยู่อาศัยของมารดา แต่ปัญหาคือช่องว่างระหว่างวัยมีเพียงอายุและการศึกษาของผู้ตอบเท่านั้นที่ส่งผลกระทบต่อสำหรับการช่วยเหลือและสนับสนุน หากเป็นเรื่องส่วนตัวและปัญหาการตัดสินใจในเรื่องที่สำคัญส่วนใหญ่จะพึ่งพาผู้สมรส แต่หากพึ่งพาเรื่องการเงินส่วนใหญ่จะพึ่งพาพี่น้อง^{๓๖} จากการพิจารณาความหลากหลายและผลกระทบที่ตามมาจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาของคน ๓ วัย ดังนี้

๒.๓.๔.๑ การเรียนรู้ความหลากหลายในพระพุทธศาสนา สังคมมีความหลากหลายเป็นที่มาของการพัฒนาการอยู่ร่วมกัน ปัญหาของความหลากหลายมาจากหลายรูปแบบทั้งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา ซึ่งเป็นการกล่าวถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่เข้ามาในส่วนของศาสนาและเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเดิม ข้อพิณารณานี้เอง เดอร์เซีย (J. Abraham Velez de Cea) ได้สรุปไว้ตามแนวคิดเหล่านี้

๑) แนวคิดกีดกัน (Exclusivism) วัฒนธรรมของตัวเราเท่านั้นสำคัญกว่าวัฒนธรรมอื่น โดยเฉพาะศาสนาของเรา ศาสนาอื่นไม่มีค่าตามแนวคิดนี้

๒) แนวคิดเข้าร่วม (Inclusivism) วัฒนธรรมหลากหลายที่ปรากฏอยู่ในศาสนาต่างๆ นั้นใกล้เคียงกันและทั้งหมดพบได้ในศาสนาของตัวเรา แต่มีบางอย่างในศาสนาของเราที่ใหม่กว่าและมีอยู่เฉพาะในศาสนาของเราเท่านั้น ฉะนั้น คุณค่าในศาสนาอื่นสามารถพบได้ในศาสนาของเราทั้งสิ้น ไม่ได้มีอะไรใหม่กว่าแนวคิดของศาสนาของเรา

๓) แนวคิดเข้าร่วมแบบพหุนิยม (Pluralistic-inclusivism) มีความใกล้เคียงและแตกต่างในทุกศาสนา แต่สิ่งเหล่านั้นประกอบขึ้นจากหลักคำสอนที่ไม่อาจโต้แย้งได้ในศาสนาของเราเท่านั้น ทุกสิ่งล้วนมาจากศาสนาเรา ฉะนั้น เราสามารถค้นพบทุกสิ่งที่มีคุณค่าในศาสนาอื่นจากคำสอนในศาสนาเราทั้งสิ้น

๔) แนวคิดพหุนิยม (Pluralism) มีความใกล้เคียงและแตกต่างกันในทุกศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านั้นไม่ได้ประกอบขึ้นจากหลักคำสอนที่ไม่อาจโต้แย้งได้ในศาสนาใดๆ ฉะนั้น เราจะพบสรรพสิ่งที่มีความคุณค่าในศาสนาต่างๆ และสิ่งเหล่านั้นไม่ได้พบแต่ในคำสอนของศาสนาเราอย่างเดียวเท่านั้น^{๓๗}

พหุนิยมจึงเริ่มจากการแนวคิดว่าด้วยการยอมรับคุณค่าที่ต่างกันรวมถึงเรื่องวียนั้น จะพบได้จากการพิจารณาของพระพุทธศาสนาที่ถูกนำเสนอผ่านนักคิดคนสำคัญคือ จอห์น ฮิค (John Hick) โดยเขาตั้งสมมติฐานว่าด้วยเป้าหมายของทุกคนแม้จะต่างกันก็ตามแต่เป็นอันเดียวกัน เพียงแต่เรียกชื่อต่างกันเท่านั้น เช่น ความจริงสูงสุดทางศาสนานั้นล้วนเป็นอันเดียวกันไม่ว่าจะเรียกว่า พระเจ้า , ธรรมะหรือปรมาตมัน ก็ตามโดยแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากพุทธทาสภิกขุผู้ตีความลักษณะข้อความดังกล่าวนี้ตามแนวคิดภาษาคนภาษาธรรม โดยภาษาคนนั้นอาจเรียกแตกต่างกันว่า พระเจ้า, ธรรมะหรือปรมาตมัน แต่ในภาษาธรรมทุกอย่างล้วนเป็นอันเดียวกัน เมื่อพิจารณาจากแนวคิดของจอห์น ฮิค (John Hick) นั้นแม้จะอธิบายแบบพหุนิยมไม่ได้อธิบายแนวคิดแบบพหุนิยม (Pluralism) แต่เป็นแนวคิดเข้าร่วมแบบพหุนิยม (Pluralistic-inclusivism) เพราะหากเราพิจารณาความจริงสูงสุด

^{๓๖} สุวัฒน์ วิบูลย์เศรษฐ์ และคณะ, การศึกษาความสัมพันธ์ของประชากร ๓ วัยในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๗๗-๗๘.

^{๓๗} J. Abraham Velez de Cea, *The Buddha and Religious Diversity*, (New York: Routledge, ๒๐๑๓), p.๑๖.

ทางศาสนาทุกศาสนาล้วนเป็นอันเดียวกันแต่เรียกชื่อต่างกันเท่านั้น ย่อมจะมีเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งการมีเป้าหมายเดียวกันนั้นไม่ใช่แนวคิดแบบพหุนิยม หรืออาจมองได้เช่นเดียวกับแนวคิดฮินดูใหม่ที่พยายามอธิบายว่าพระพุทธรูปเป็นองค์อวตารของพระนารายณ์ โดยการยอมรับว่าทุกศาสนามีเป้าหมายเดียวกันเท่ากับยอมรับว่าทุกศาสนาล้วนมีความจริงสูงสุดที่เป็นอิสระไม่ต่างกัน แต่อย่าลืมนำรูปแบบหรือวิธีการปฏิบัติตามประเพณีของแต่ละศาสนานั้นไม่เหมือนกัน แม้จะยอมรับรวมกันแต่วิธีการปฏิบัติที่ต่างกัน ซึ่งแนวคิดพหุนิยมจึงเปิดพื้นที่ให้กับความหลากหลายของการปฏิบัติ ขณะเดียวกันก็รองรับความหลากหลายของเป้าหมาย เช่น ซึ่งการมีอยู่ของทั้งการปฏิบัติและเป้าหมายนั้นไปไกลกว่าหลักคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์รวมถึงคำใด ๆ ข้อปฏิบัติและเป้าหมายที่หลากหลายนี้ถือว่าการยอมรับการอยู่ร่วมกันยอมรับถึงความจริงที่ต่างกันออกไป^{๓๘}

อย่างไรก็ตาม ความเป็นพหุนิยมเกี่ยวข้องกับลักษณะการปฏิบัติและเป้าหมายที่แตกต่างกัน แต่มีเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งจอห์น ฮิค (John Hick) มองว่า สมมติฐานของแนวคิดพหุนิยมมาจากศรัทธาที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามประสบการณ์และแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงที่สะท้อนในเรื่องเดียวกันแต่มีความสัมพันธ์กันในแง่ของความเป็นมนุษย์ และภายในของแต่ละคนได้เปลี่ยนแปลงความเป็นมนุษย์จากการที่มีตัวเองเป็นศูนย์กลาง (self-centredness) ไปสู่ความเป็นจริงเป็นศูนย์กลาง (Reality-centredness) ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการสร้างพื้นที่การอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าชายหรือหญิงต่างค้นพบความหลุดพ้นหรือเสรีภาพหรือความจริงสูงสุดได้ไม่ต่างกัน^{๓๙}

หากพิจารณาแบบนี้ พหุนิยมจึงมี ๒ ลักษณะคือ พหุนิยมแบบที่มีตัวเองเป็นศูนย์กลาง กับพหุนิยมแบบที่มีความเป็นจริงเป็นศูนย์กลาง ซึ่งจอห์น ฮิค (John Hick) มองว่าพหุนิยมนี้น่าจะหมายถึงเอาจากการมีความเป็นจริงเป็นศูนย์กลาง ลองพิจารณาจากข้ออ้างเรื่องระหว่างโลกเป็นศูนย์กลางจักรวาล กับดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางจักรวาล การที่เราเชื่อว่าโลกเป็นศูนย์กลางจักรวาลเป็นความคิดยุคแรกเริ่มที่ถูกเปลี่ยนแปลงด้วยโคเปอร์นิคัส (Copernicus) ที่ถือเอาดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลาง ที่นี้หากลองนำมาเปรียบกับพหุนิยมทางศาสนา สำหรับจอห์น ฮิค (John Hick) จะมองโดยการเปลี่ยนจากดวงอาทิตย์เป็นพระเจ้าในศาสนาคริสต์ ความว่างเปล่าในพระพุทธศาสนา แต่ทั้งหมดขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละศาสนาที่แตกต่างกันตามการรับรู้ การเข้าใจและการเข้าถึงความจริง สำหรับจอห์น ฮิค (John Hick) ความจริงไม่ใช่ประสบการณ์ที่รับรู้ได้โดยตรง แต่สร้างมาจากความรู้ที่พัฒนาขึ้นจากภาษาและวัฒนธรรม หรืออธิบายได้ว่า ความจริงนั้นเป็นอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง แต่ปรากฏการณ์เป็นความจริงที่เรารับรู้ได้ ฉะนั้น เราจึงไม่อาจรับรู้ความจริง แต่สามารถรู้แค่สิ่งที่ปรากฏออกมาเท่านั้น ซึ่งทำให้เราไม่อาจรู้ความจริงแบบที่เป็นนั้นได้ นอกจากแค่รู้ถึงความจริงผ่านความคิดและประสบการณ์ที่หลากหลายที่มีอยู่ในวัฒนธรรมหลักๆ ที่แตกต่างกัน^{๔๐}

แต่ดูเหมือนว่าความคิดดังกล่าวนี้จะถูกพิจารณาโดยเดอร์เซีย (J. Abraham Velez de Cea) กลับมองว่า พหุนิยมทางศาสนาถึงการมีตัวเองเป็นศูนย์กลางมากกว่าจะพิจารณาถึงความจริง

^{๓๘} Ibid, pp.๑๘๔-๑๘๕.

^{๓๙} John Hick, *An Interpretation of Religion: Human Responses to the Transcendent*, (London: Macmillan, ๑๙๘๙), p.๒๔๐.

^{๔๐} John Hick, *The Rainbow of Faiths: Critical Dialogues on Religious Pluralism*, (London: SCM, ๑๙๙๕), p.๒๘.

เป็นศูนย์กลาง โดยอ้างถึงข้อความในพระไตรปิฎกว่า “เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกลับ เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรก ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้”^{๔๑} ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า ธรรมะเป็นสิ่งลึกลับซึ่งยากที่จะเข้าใจได้ แต่ข้อความนี้ไม่ได้ยืนยันว่าธรรมะเป็นความจริงที่อยู่เหนือการรับรู้ ความคิดและประสบการณ์ได้ เพียงแต่แค่ยืนยันให้เห็นว่าธรรมะนั้นยุ่งยากละเอียดกว่าการถกเถียงกันทางปรัชญา แต่สามารถใช้ประสบการณ์ของบุคคลได้ เช่นเดียวกับข้อความที่กล่าวถึงหลักอริยสัจ ๔ ว่า “เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายที่มีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง”^{๔๒} เดอร์เซีย (J. Abraham Velez de Cea) พิจารณาว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมว่าเป็นสิ่งที่เห็นได้ตอนนี้และเดี๋ยวนี้ มีผลทันตา และทำให้เกิดความรู้แจ้งได้อย่างชัดเจน^{๔๓} ฉะนั้น พหุนิยมทางศาสนาจึงเป็นการยอมรับการยอมรับว่าตัวเองเป็นศูนย์กลางผ่านการรับรู้ประสบการณ์ของแต่ละคน ที่อาจแตกต่างกันไม่ได้ในแง่ความหมาย แต่มีความเป็นจริงเดียวกันแบบที่จอห์น ฮิค (John Hick) นำเสนอ ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดของเดอร์เซีย (J. Abraham Velez de Cea) สะท้อนให้เห็นการยอมรับศาสนาในแบบปัจเจกในฐานะผู้เข้าถึงความจริงได้ด้วยตัวเองไม่ใช่แค่เพียงสมมติเท่านั้น จากหลักฐานที่ยืนยันผ่านข้อความของพระพุทธศาสนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๒.๓.๔.๒ รูปแบบการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยในพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการที่มาจากการเรียนรู้และการพัฒนาความรู้สึกลึกและความคิด ดังนี้

๒.๓.๔.๒.๑ การเรียนรู้ทางความรู้สึก เป็นความคิดที่ถูกนำเสนอผ่านการนำหัวใจไปต่อเชื่อมกับสิ่งอื่น เนื่องจากการศึกษานั้นไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากเป็นการใช้เพื่อเชื่อมต่อใจกับทุกสิ่ง (to take the mind to other things) โดยเป็นการเชื่อมโยงลักษณะความรู้สึกกับการกระทำภายนอก เช่น ถ้าเราจะสร้างตุ๊กตาให้เด็ก เราไม่ได้สนใจว่าตุ๊กตานั้นจะเป็นอย่างไร แต่จริงๆ แล้วเราสนใจเป้าหมายหลักคือทำให้เด็กๆ ถูกใจ ส่วนความสวยงาม หรือถูกหลักการโครงสร้างของมนุษย์เป็นเรื่องรองลงมา^{๔๔} ฉะนั้น การพัฒนาใจก่อนจึงทำให้ทุกสิ่งมีค่าขึ้นในการเรียนรู้ที่ซับซ้อนขึ้น ซึ่งแนวทางนี้เป็นเช่นกับแนวคิดเรื่องสมองของมนุษย์แบ่งเป็น ๒ ซีก สมองซีกซ้ายทำหน้าที่ในการใช้ภาษาคณิตศาสตร์ ตรรกศาสตร์ การคิดวิเคราะห์ แบ่งแยก ขณะที่สมองซีกขวาทำหน้าที่ในการใช้จินตนาการคิดเป็นภาพรวม ถนัดเรื่องศาสนาและศิลปะ ถ้าเราพัฒนาสมองซีกขวามากกว่าซีกซ้ายจะทำให้เรามองโลกเป็นภาพรวมโดยไม่คิดแยกแยะ ผูกมิตรกับคนแปลกหน้าได้ง่าย เพราะไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นวรรณะ ถ้าพัฒนาซีกซ้ายมากกว่าซีกขวาจะเริ่มแบ่งแยกว่า มีรวย มีจน มีโง่ มีฉลาด มีผิวขาวผิวดำนำไปสู่ความแตกแยก แต่ความรู้ทางธรรมขึ้นอยู่กับสมองซีกขวาที่ทำให้มองภาพรวมโดยไม่มีแบ่งแยก

^{๔๑} วิ.ม.หา. (ไทย) ๔/๗/๑๑.

^{๔๒} อ.จ.ต. (ไทย) ๒๑/๔๖/๗๖.

^{๔๓} J. Abraham Velez de Cea, *The Buddha and Religious Diversity*, pp.187-188.

^{๔๔} Nigel Blake, Paul Smeyers, Richard Smith, and Paul Standish, *The Blackwell Guide to The Philosophy of Education*, (Oxford : Blackwell Publishing Ltd.2003), p. 245.

(พระพรหมบัณฑิต^{๔๕} เราจึงพัฒนาสมองในฐานะที่ทำให้เกิดการเชื่อมต่อระหว่างสิ่งที่ไหลผ่านเข้าไปยังใจ สิ่งนั้นมาจากการเสกสรรปั้นแต่งจากสมองของคุณ หรือจะใช้ใจเพื่อเปลี่ยนแปลงสมองให้ดียิ่งขึ้น ก็จะเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น เพราะถ้าจะว่าไปแล้วทั้งสองอย่างล้วนเป็นหน่วยเดียวกันและต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน^{๔๖} เมื่อสมองทำงานร่วมกับใจ ใจจึงเป็นเบื้องต้นที่รับรู้และถ่ายทอดอารมณ์ให้ปรากฏภายนอก เป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนาว่า ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะถูกชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป^{๔๗}

๒.๓.๔.๒.๒ การเรียนรู้ผ่านปัญญาผู้คิด (cognitivist) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการรู้คิด ตรงข้ามกับแนวคิดแบบทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (behaviorism) ที่เชื่อว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่จะสามารถศึกษาเรื่องมนุษย์ได้ อาศัยการเฝ้าดูลักษณะต่างๆ ที่สังเกตเห็นได้ผ่านพฤติกรรมต่าง และมีสิ่งเร้า (stimuli) ที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเช่นนั้น แต่นักจิตวิทยารุ่นใหม่เห็นว่า นักพฤติกรรมนิยมต่างมุ่งศึกษาสิ่งเร้าและการตอบสนองจะละเลยการศึกษาเรื่องความคิด โดยแนวคิดนี้เกิดขึ้นจากงานวิจัยด้านจิตวิทยาที่สนใจความคิดของมนุษย์ จอห์น ดิวอี้ผู้เป็นต้นแบบของเขา โดยเขาสนใจการทำงานของจิตใจ เมื่อคนคนหนึ่งรับรู้สิ่งใดก็ตาม จะพยายามตั้งคำถามและหาคำตอบเพื่อทำความเข้าใจสิ่งนั้น ถ้าเราบอกว่า รู้สึกร้อน ทำให้เรานึกถึงฝนที่กำลังจะตก ถ้าเราพูดว่า ร้องไห้ เรากำลังคิดถึงความรู้สึกเสีย จิตวิทยานั้นเกี่ยวกับกระบวนการคิด เป็นการทำความเข้าใจความคิดที่ซับซ้อนว่าเป็นสิ่งเดียวกับกระบวนการสร้างความรู้ (knowledge) โดยต้องศึกษากระบวนการคิดว่าเป็นอย่างไร เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ฉะนั้น แนวคิดนี้ถือว่าถ้าเราอธิบายปัญหาได้อย่างชัดเจนก็เท่ากับแก้ปัญหาลงไปแล้ว จึงถือเป็นการสร้างโอกาสในการทดลองแก้หรือตอบปัญหาที่มี โดยถือว่าโจทย์หรือปัญหานั้นสำคัญอย่างมากในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพราะถ้าไม่มีโจทย์แล้วก็ไม่ต่างจากคลำหาในความมืด^{๔๘} การคิดจึงเกิดขึ้นเมื่อเราเผชิญหน้ากับโจทย์ปัญหา และการเปลี่ยนความคิดเป็นแนวคิดหลัก โดยใช้ปัญหาเป็นแรงกระตุ้น และอาศัยบุคลิกลักษณะของการทำหน้าที่และสังคมที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานในการสร้างกิจกรรมเรียนรู้เพื่อนำผู้เข้าอบรมไปสู่การเปลี่ยนแปลงการกระทำในที่สุด หรือแ่งหนึ่งแนวคิดนี้เกี่ยวข้องกับคำว่า ทฤษฎีสร้างความรู้ใหม่โดยผู้เรียนเอง (constructivist) เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ ไม่ใช่การสอน การใช้หัวคิดจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้บนฐานความคิด การสร้างความรู้ด้วยตนเอง และการใส่ใจหรือคิดถึงเป้าหมายของการทำเป็นหลัก

การเป็นคนรู้จักคิดจึงเป็นความสัมพันธ์กับการคิดถูกต้อง รู้จักคิด เป็นตัวนำของชีวิตที่ดีหรือมรรคอันเป็นการเปลี่ยนแปลงให้เกิดความคิดที่ถูกต้องที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ อันมาจากการเปลี่ยนแปลง ๒ ระดับคือ ก. ทศณะ ความคิดเห็น แนวความคิด ทฤษฎี ความเชื่อถือ ค่านิยมที่เชื่อ

^{๔๕} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต), **หลักธรรมกับแนวคิดในการผลิตบัณฑิต**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๒๔.

^{๔๖} ริก แอนสัน และริชาร์ด เมนดิสัน, **สมองแห่งพุทธะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๘), หน้า ๑๘๘.

^{๔๗} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^{๔๘} กรีน เอลิซาเบธ. **ครูคุณภาพสร้างได้**. แปลโดย วิสาลินี ฤกษ์ปฏีมา เดอเบส. กรุงเทพมหานคร: โอเพนเวิลด์ส พับลิชชิ่ง เฮาส์, ๒๕๖๐), หน้า ๒๐๗.

หรือรับรู้ถึงการกระทำและผลของการกระทำ หรือความสำนึกในความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน เป็นความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม เรียกว่า สัมมาทิฐิระดับโลกีย์ เป็นขั้นจริยธรรม ข. ทศณะ แนวความคิดที่มองเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะหรือตามที่เป็น ไม่เอนเอียงไปตามความชอบความชังของตน หรือตามที่ยอยากให้เป็น ไม่อยากให้เป็น ความรู้ความเข้าใจสอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งธรรมดา เรียกว่า สัมมาทิฐิแนวโลกุตตระ เป็นขั้นสัจธรรม กระบวนการศึกษาเพื่อสร้างสัมมาทิฐินั้นเป็นฐานในกระบวนการศึกษาภายในตัวบุคคล แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนตามหลักไตรสิกขา คือ ๑) การฝึกฝนพัฒนาในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา ๒) การฝึกฝนพัฒนาทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา ๓) การฝึกฝนพัฒนาทางปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไข้ปัญหาไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลส ดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา^{๔๙} ซึ่งแนวทางการพัฒนาความคิดตามพระพุทธศาสนานั้นถือเป็นหลักสำคัญในการเปลี่ยนแปลงชีวิตและนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีขึ้น รวมถึงการสร้างการอยู่ร่วมกันทางสังคม

๒.๓.๔.๓ การเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยในพระพุทธศาสนาตามแนวคิดนักมานุษยวิทยา เป็นการอาศัยการตีความจากความหมายที่ถูกแฝงอยู่ในสัญลักษณ์ที่ประกอบเป็นศาสนา เพราะในแง่มุมมองทางศาสนาทำให้ระเบียบในสังคมเป็นรูปเป็นร่างขึ้น เช่นเดียวกับสภาพแวดล้อม อำนาจทางการเมือง ความมั่นคง พ้นระนาบที่ทางกฎหมาย ความรักใคร่ผูกพันส่วนบุคคล และทัศนะที่มีต่อความงาม ได้ทำให้เกิดระเบียบทางสังคม เนื่องจากว่าศาสนานั้นพยายามสร้างความหมายผ่านสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น ครีฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) มองเหตุการณ์ดังกล่าวว่าคนเราพยายามที่จะอาศัยความเชื่อทางศาสนามาอธิบายปรากฏการณ์เสมอ หรือพยายามทำให้ตนเชื่อว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ในระบบคิดที่เขาได้อยู่ แต่สิ่งที่เขาไม่พร้อมที่จะทำก็คือปล่อยให้ปรากฏการณ์นั้นอยู่เฉยๆ โดยไม่พยายามหาสมมติฐานมาอธิบาย เช่นกรณีในเรื่องของความทุกข์ทรมาน ศาสนาก็จะมีส่วนในการช่วยเหลือให้สามารถทนทุกข์ทรมานได้ ไม่ใช่วิธีหลบหลีกความทุกข์ทรมาน^{๕๐}

ดังเรื่องเล่าในตำนานมูลศาสนาว่า ในครั้งกาลนั้น ยังมีย่าเฒ่าผู้หนึ่งอยู่ในปฐมนคร มีลูกชายคนหนึ่งเป็นคนดุร้ายหยาบช้ายิ่งนัก มันจะทุบตีมารดาของมันทุกวัน อยู่มาวันหนึ่งมารดาไม่สามารถอดกลั้นความโกรธไว้ได้ จึงนำความขึ้นไปกราบทูลเพื่อให้พระยาทรงพิจารณาด้วยคุณและโทษ พระองค์ก็หาทรงพิจารณาไปตามถ้อยคำของย่าเฒ่าไม่ ช้ายิ่งทรงตรัสว่า ดูเถิดเฒ่าแก่ ขึ้นชื่อว่า

^{๔๙} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิบรรจงสนธิ, ๒๕๖๔), หน้า ๖๔๕-๖๔๖.

^{๕๐} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๘๖- ๘๗.

เด็กน้อยนั้นยอมตีพ่อแม่เป็นปกติ นั่นละ พระยาตรัสเพียงเท่านั้น เมื่อย่าเฒ่ากราบทูลลากลับออกมาจากพระราชฐานแล้วก็ยกมือประนมขึ้นเหนือเศียรประกาศแก่หมู่เทวดาทั้งหลายบนอากาศว่า โอหนอ เทวอันรักษาโลกนี้มีคำว่าหาบได้นั้น เมื่อเทวดาทั้งหลายได้ยินยังถ้อยคำของย่าเฒ่ากล่าวดังนั้น ก็มีความโกรธแก่พระยาเป็นอันมากนัก

ในคืนวันนั้นเทวดาจึงมาบอกแก่ย่าเฒ่าว่า ดูย่าเฒ่า ท่านจงบอกหมู่คนที่รักและญาติพี่น้องลูกหลานของท่านออกหนีเสียจากเมืองนี้โดยเร็วพลันเถิด ย่าเฒ่าได้ยินยังถ้อยคำอันเทวดาบอก ดังนั้นก็รีบไปบอกแก่คนที่รักและญาติพี่น้องทั้งหลายให้รีบรวบรวมเอาสมบัติข้าวของแต่สิ่งสมควรเอาไปได้นั้นให้รีบเอาออกไปจากพระนครให้สิ้น เมื่อคนทั้งหลายได้ยินในถ้อยคำของย่าเฒ่าบอกดังนั้น เขาทั้งหลายก็กระทำตามคำของย่าเฒ่าบอกทุกประการ ครั้นเมื่อย่าเฒ่าและคนทั้งหลายยกครอบครัวออกหนีจากพระนครแล้ว ทันใดนั้น เทวดาทั้งหลายก็กระทำให้เมืองนั้นฉิบหายไปด้วยน้ำ พร้อมทั้งพระยาและคนทั้งหลายที่ไม่รู้จักบาป และหมู่คนทั้งหลายที่ยินดีกับพระยาจมน้ำตายอยู่ในที่นั้นไม่มีเหลืออันแล ในที่นั้นคนทั้งหลายเรียกว่ารู้ง้อมจนบัดนี้^{๕๑}

เมื่อพิจารณาจากแง่มุมนี้ ปัญหาเกี่ยวกับความชั่วร้ายก็ไม่ต่างจากปัญหาเรื่องปรากฏการณ์และปัญหาเรื่องความทุกข์ทรมาน ทุกอย่างทำให้คิดถึงความชั่วร้าย บนฐานแห่งความเชื่อที่ว่า ไม่ยุติธรรมที่ตนจะต้องมารับทุกข์เช่นนั้น เพราะมันกระทบต่อความรู้สึกทางศีลธรรมของเขา เพราะสิ่งที่เกิดไม่ตรงกับสิ่งที่มันควรจะเป็น เช่น ความเจ็บป่วยหรืออดอยาก เป็นต้น ทำให้โลกและชีวิตถูกมองว่าไร้ระเบียบ ปราศจากศีลธรรม แต่ศาสนาสามารถเชื่อมโยงให้เราเข้าใจเหตุผลเหล่านี้ได้

ความพยายามทางศาสนาจึงไม่ใช่แค่บอกว่าสิ่งเหล่านั้นคือความทุกข์ยากหรือความอยุติธรรมนั้นไม่เป็นจริง แต่ยังบอกถึงเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์เหล่านั้นผ่านคำอธิบายว่าชีวิตที่ลำบากนั้นจะได้รับคำอธิบายด้วย เพราะมีความจริงทางศาสนารองรับไว้ และเป็นสัญลักษณ์ทางสังคมซึ่งเป็นระบบวัฒนธรรมที่ถูกความเชื่ออันยิ่งใหญ่ทางระบบสัญลักษณ์ผ่านพิธีกรรมที่แสดงออกมาให้เห็นถึงความเป็นจริงในโลกหนึ่งซึ่งผสมผสานกับโลกปัจจุบัน ฉะนั้น เมื่ออยากรู้เรื่องราวความเชื่อและการปฏิบัติตามหลักศาสนาก็ต้องเข้าไปร่วมอยู่ในพิธีกรรมหรือประสบการณ์ตรงในพิธีกรรมเหล่านั้น

องค์ประกอบของพิธีกรรมซึ่งยังคงไม่เปลี่ยนแปลงซ้ำยังผิดยุคผิดสมัยสอดคล้อง เป็นอย่างดีกับกระบวนการศึกษาทางโบราณคดีซึ่งใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์และ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ นิพนธ์ (ethnohistorical) หากศาสนาเป็นหนึ่งในปรากฏการณ์ ทางวัฒนธรรมที่มีความมั่นคงยาวนานที่สุด หลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์นิพนธ์และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แม้จะเกิดขึ้นหลังจากยุคสมัยทางโบราณคดีที่กำลังศึกษาอยู่มาแล้วหลายศตวรรษก็ตาม ย่อมเป็นหลักฐานที่ใช้ศึกษา วิถีปฏิบัติทางศาสนาในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากหลักฐานเหล่านี้มักให้ข้อมูลเชิงสัญลักษณ์ ตำนาน และหลักปรัชญาคำสอนไว้มากมาย จึงไม่ สาคัญกับหลักฐาน

^{๕๑} รวี สิริอิสสระนันท์, *ตำนานมูลศาสนา*, (นนทบุรี : ศรีปัญญา, ๒๕๕๗), หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

เหล่านี้เป็นหลัก และเมื่อการทำความเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ ในบริบทก่อนประวัติศาสตร์เอง ล้วน ๆ ไม่ใช่เรื่องง่ายนัก นักโบราณคดีที่มีความเข้าใจในโครงสร้างของศาสนามากกว่ามักให้ความสำคัญ สันนิษฐานว่าศาสนาเป็นสิ่งที่มั่นคงยาวนานข้ามกาลเวลาจึงเป็นกระบวนการวิวิธวิธีที่ใช้งานได้ง่ายกว่า อย่างไม่รู้ก็ตาม

งานศึกษามานุษยวิทยาศาสนาในปัจจุบันหันมาตั้งคำถามกับความทรงจำทาง ประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่เรียบง่ายเหล่านี้แล้วองค์ความรู้ทางมนุษยวิทยารุ่นก่อน ๆ เกี่ยวกับสภาวะ สมดุล (homeostasis) ความ สมดุล (balance) และผลสะท้อนกลับ (feedback) ถูกแทนที่ด้วยการ อภิปรายว่าด้วย ความขัดแย้ง (Contestation) การเจรจา (negotiation) การแตกแยก (rupture) และ การล่มสลาย (collapse) เมื่อวัฒนธรรมมิได้สอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวกัน ทั้งยังประกอบ ไปด้วย ความขัดแย้งไม่ลงรอยกันทางสังคมที่ยากจะแก้ไขและยังไร้ทางออก เราจึงควร ตั้งข้อสงสัยกับการ อธิบายวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างสอดคล้องกันเป็นหนึ่งเดียว จำเป็นต้องมีทฤษฎีที่อธิบายการดำรง อยู่อย่างยาวนานและผลกระทบทางสังคมซึ่งมาจากความขัดแย้งไม่ลงรอยกัน มากกว่าทฤษฎีที่ พยายามแก้ไขความขัดแย้งไม่ลงรอยกันทางสังคมที่เห็นได้อย่างชัดเจนความขัดแย้งทางสังคมเกิดขึ้น เมื่อมนุษย์เผชิญกับสถานการณ์ที่กฎเกณฑ์ทางสังคม สังคมตั้งแต่สองกฎขึ้นไปเรียกร้องให้เราปฏิบัติ ตามแนวทางที่ขัดแย้งกัน

คำว่าความไม่ลงรอยกันอย่างที่ผมใช้คือ ใช้คือลักษณะของความขัดแย้งที่เบากว่า ความไม่ ลงรอยกันทำให้เกิดความสับสนเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม แม้ว่ากฎ ระเบียบทางสังคมที่ แตกต่างกันไปอาจไม่ได้ขัดแย้งกันเองโดยสิ้นเชิง หากเผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าวอย่างมีสติ ความ ขัดแย้งและความไม่ลงรอยทางสังคมจะบีบให้ เราต้องย้อนตรวจสอบความเชื่อภายในของตน อันเป็น การเปิดเผยสิ่งที่เราเป็นพื้นฐาน เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ความขัดแย้งทางสังคม จึงดูเหมือน ต้องการทางออกบางรูปแบบ และดูเหมือนจะเรียกร้องให้เราปฏิเสธ แทนที่ หรือ สังเคราะห์ความเชื่อใหม่ขึ้นมาจากความเชื่อที่ขัดแย้งกัน ประสบการณ์ของความขัดแย้งทางสังคมจึง มีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับคำถามเรื่องอำนาจ ซึ่งนิยามไว้ว่า เป็นความสามารถในการ เปลี่ยนแปลง (transformative capacity) ของผู้กระทำการใน การเปลี่ยนแปลงหรือธำรงรักษา ระเบียบทางวัตถุหรือระเบียบทางสังคม ในขณะที่ผู้กระทำการแต่ละคนอาจคิดเห็นต่างกันว่าวิธีที่ดี ที่สุดในการเปลี่ยนแปลงระเบียบทางสังคมหรือแก้ไขความขัดแย้งคืออะไร ช่วงเวลาแห่งความขัดแย้ง ทางสังคมอาจกลายเป็นจุดเริ่มต้นของความไม่ลงรอยกันทางสังคมซึ่งเกิดขึ้น อย่างต่อเนื่องยาวนาน เราจะเข้าใจประเด็นนี้ได้ดีที่สุดผ่านการทบทวนประเด็นอภิปราย เก้าแห่งมานุษยวิทยา เมื่อมองใน ภาพกว้าง เกียรติยศเสนอว่าทฤษฎีหน้าที่นิยมมีแนวโน้มจะมุ่งเน้นถึง แบบแผนของศาสนาในแง่ของการ สร้างความผสมกลมกลืนและช่วยชุบชูจิตใจ มากกว่าในแง่ที่สร้างความสับสนวุ่นวาย ความขัดแย้ง และความตึงเครียดทางจิตใจเขายังกล่าวต่อไปอีกว่า องค์ประกอบของการเมืองและศาสนาในด้านที่ ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายนี้เองที่อาจช่วยให้เราเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางกาที่ทฤษฎีหน้าที่ นิยมมองข้ามไปได้อีกด้วย

การยอมรับว่าความไม่แน่นอนอาจทำให้เกิดความตึงเครียดทางสังคมอย่างมีนัยยะสำคัญ ทว่าทั้งสองคนกลับมีความคิดเห็น ที่แตกต่างกันเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความไม่แน่นอน สำหรับมาลิ นอฟสกี เป็นภัยอันตรายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงหรือคาดเดาได้ในช่วงชีวิตของมนุษย์ ในแง่หนึ่งศาสนาและ

เวทมนตร์คาถาจึงมีส่วนช่วยบรรเทาความตึงเครียดหรือวิตกกังวลอันเป็นตึงเครียดอันเกิดจากความไม่แน่นอนมีที่มาจากความกลัวบาดเจ็บหรือกลัวตาย ซึ่งผลมาจากความไม่แน่นอนด้วยการทำให้เราได้ในสิ่งที่เราไม่รู้ แม้ว่าเกียร์ตซ์จะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามุมมองเกี่ยวกับศาสนาและเวทมนตร์นี้ไม่ถูกต้องเสมอไป แต่ก็ ไม่ถูกต้องเช่นกันหากจะสรุปว่าข้อเสนอดังกล่าวผิดทั้งหมด เพราะศาสนาสามารถ บรรเทาความหวาดกลัวของผู้กำลังเผชิญหน้ากับความตายได้จริง แม้ว่าตัวมันเองจะ สร้าง และเพิ่มความวิตกกังวลให้ผู้อื่นด้วยก็ตาม^{๕๒}

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ได้ศึกษางานวิจัยและเอกสารเพื่อตรวจสอบความหมายและข้อมูลที่จะมาใช้ในการศึกษา ดังนี้

๒.๔.๑ งานวิจัย

สุวัฒนา วิบูลย์เศรษฐ์ และคณะ^{๕๓} เสนอการศึกษาแบบแผนและปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของประชากร ๓ วัยคือ บิดามารดา บุตรและหลาน ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์สนิทสนมกับบิดามารดา และมากกว่านั้นยังมีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างตนเองและบิดามารดาที่เข้าใจกันอยู่ในเกณฑ์ดีทั้งคู่ แม้มีความคิดเห็นหรือค่านิยมเกี่ยวกับชีวิตแตกต่างกันไปบ้างก็ตาม สำหรับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้ตอบกับบิดามารดา คือเพศ อายุ การศึกษา สถานที่เกิด และที่อยู่อาศัยของมารดา แต่ปัญหาคือ ช่องว่างระหว่างวัยมีเพียงอายุและการศึกษาของผู้ตอบเท่านั้นที่ส่งผลกระทบ สำหรับการช่วยเหลือและสนับสนุน หากเป็นเรื่องส่วนตัวและปัญหาการตัดสินใจในเรื่องที่สำคัญส่วนใหญ่จะพึ่งพาผู้สมรส แต่หากพึ่งพาเรื่องการเงินส่วนใหญ่จะพึ่งพาพี่น้อง

ณัฐพงศ์ธัช กุรัตนธรรมาและคณะ^{๕๔} ได้อธิบายถึงการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมไว้นางของการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยได้เสนอแนะการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพราะชุมชนเป็นสังคมฐานรากที่คนในชุมชนให้ความเลื่อมใสศรัทธา นับถือหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หากมีปัญหาขึ้นในชุมชน คนในชุมชนจะได้นำหลักธรรมมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

^{๕๒} ลาร์ส โฟเคลิน, หลอมรวม ล่มสลาย ประวัติศาสตร์เชิงโบราณคดีของพระพุทธศาสนาในอินเดีย, แปลโดย วรรณพรรณ เฟรนซ์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ภาพพิมพ์, ๒๕๖๖), หน้า ๘๘.

^{๕๓} สุวัฒนา วิบูลย์เศรษฐ์ และคณะ, การศึกษาความสัมพันธ์ของประชากร ๓ วัยในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๗๗-๗๘.

^{๕๔} ณัฐพงศ์ธัช กุรัตนธรรมาและคณะ, การพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ๒๕๖๐.

บัญชา พงษ์พานิช และคณะ^{๕๕} ได้เสนอถึงการพัฒนากิจการทางพระพุทธศาสนาผ่านงานด้านศาสนประเพณี ที่เน้นประเพณีในการรวมกันระหว่างวัดกับชุมชน ผ่านคณะสงฆ์และฆราวาสจะร่วมกันสร้างประเพณีขึ้นมา ศาสนธรรมอันมาจากความที่วัดนั้นจะเป็นองค์กรสำคัญในการเป็นรากฐานแนวคิดทางพระพุทธศาสนาในการสืบทอด รักษาคำสอนและแนวการปฏิบัติ และศาสนสมบัติอันเป็นการบริหารให้สอดคล้องกันตามแนวทางพระวินัยให้เหมาะสมกับพระภิกษุสงฆ์ และสอดคล้องกับระเบียบการบริหารร่วมสมัย

พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานีและคณะ^{๕๖} (๒๕๖๑) ได้เสนอการผสมผสานกลไกทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาไทยกับกลุ่มประเทศอินโดจีนและเมียนมาร์ โดยเสนอถึงการใช้กลไกทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการสานสัมพันธ์นำมาซึ่งความสันติสุขได้จริงนั้นมาจากการร่วมกันระหว่างองค์กร คือ องค์กรของรัฐทั้งสองฝ่ายได้ร่วมมือจัดทำแผนงานและโครงการกิจกรรมทางศาสนา มีการยกระดับทุนทางวัฒนธรรมมาส่งเสริมการท่องเที่ยวสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวบ้าน ในระดับประชาชนคือ ประชาชนมีความร่วมมือในการจัดกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกัน ทำให้ประชาชนเปิดรับความเป็นมิตรภาพต่อกันระหว่างศาสนาและระหว่างชาติ

สุชาติ เศรษฐมาลินี^{๕๗} (๒๕๕๘) ได้ใช้แนวทางการมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างเข้มข้นภายใต้การเคารพในความแตกต่าง และการสร้างอัตลักษณ์ร่วมบางอย่างเพื่อความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน การมีส่วนร่วมในตัดสินใจปัญหาของชุมชนร่วมกัน และความพยายามที่จะเข้าใจผู้อื่น โดยรูปแบบของสังคมสันติสุขภายใต้เงื่อนไขนี้จะเป็นการใช้กลไกการสานเสวนาทางศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

๒.๔.๒ หนังสือ

ก. หนังสือภาษาไทย

พุทธทาสภิกขุ^{๕๘} ได้เสนอผ่านงานเขียนที่ปูพื้นให้เห็นว่าเราจะเข้าใจโลกและชีวิตมนุษย์ได้อย่างไร เป็นงานเขียนที่สะท้อนให้เห็นว่าพุทธปรัชญามีโลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในจักรวาลและชีวิตมนุษย์อย่างไรและพุทธทาสภิกขุ^{๕๙} อริยสัจจากพระโอษฐ์ เล่มนี้เป็นงานรวบรวมและตีความคำสอนเรื่องอริยสัจสี่จากพระไตรปิฎก เนื้อหาเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเข้าใจชีวิตมนุษย์และมนุษย์ที่ชีวิตตกอยู่ภายใต้กฎอริยสัจก็คือมนุษย์ทุกคนไม่จำกัดเชื้อชาติและศาสนา คนที่ไม่นับถือศาสนาก็มีชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้กฎอริยสัจ และในหนังสือ ศาสนาคืออะไร^{๖๐} เป็นอีกหนึ่งงานวิเคราะห์ความหมายของ

^{๕๕} บัญชา พงษ์พานิช และคณะ, การสังเคราะห์บทเรียนในเชิงหลักคิดและหลักปฏิบัติ: กรณีศึกษาเพื่อการขยายผลพัฒนากิจการพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๓.

^{๕๖} พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานีและคณะ, การผสมผสานกลไกทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาไทยกับกลุ่มประเทศอินโดจีนและเมียนมาร์, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๑.

^{๕๗} สุชาติ เศรษฐมาลินี, การสร้างสันติภาพในสังคมพหุวัฒนธรรมทางศาสนาชาติพันธุ์: กรณีศึกษาชุมชนมุสลิมในภาคเหนือของประเทศไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๘.

^{๕๘} พุทธทาสภิกขุ. อิตถีปัจจุตดา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

^{๕๙} พุทธทาสภิกขุ. อริยสัจจากพระโอษฐ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๖๐.

^{๖๐} พุทธทาสภิกขุ. ศาสนาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๖๑.

ศาสนาในทัศนะของท่านพุทธทาส ศาสนาตามการตีความของท่านพุทธทาสคือเครื่องมือตามธรรมชาติที่มนุษย์ (และสัตว์) สร้างขึ้นเพื่อให้ตนเองเหมาะที่จะอยู่รอด ท่านพุทธทาสมองศาสนาเหมือน Charles Darwin ที่เห็นว่าศาสนาคือเครื่องมือเพื่อความอยู่รอด และ David Hume ที่เห็นว่าศาสนาเป็นกระบวนการที่เกิดตามธรรมชาติ ศาสนาไม่ใช่ผลผลิตของสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

พุทธทาสภิกขุ^{๖๑} เสนอว่า เยาวชนที่ยังเด็กๆ โดยภาษาคนนี้ และคนแก่ๆ หัวหงอกแล้วยังไม่รู้อะไรนี่ มันจะไปไหน มันคงจะไปทีเดียวกันอีก คือ จะไปยังที่ที่จะหมดปัญหา, ไป ยังที่ที่จะทำให้รู้อะไร แล้วก็หมดปัญหา, เกิดเป็นผลขึ้นมาคือ ความสงบสุข, ทุกเรื่องมันจบไม่ได้ ถ้ามันยังไม่ถึงความสงบสุข ช่วยกำหนดกันไว้ให้ดีๆ ทุกเรื่องมันหยุดไม่ได้ ถ้ามันยังไม่ไปจนถึงความสงบสุข, มันจะต่อสู้อยู่เรื่อย, มันจะสร้างปัญหาเรื่อย มันจะยุ่งเหยิงไปหมด จนกว่าเมื่อไรมันจะไปถึงจุดหนึ่ง คือ สันติ หรือ ความสงบสุข มนุษย์โดยทั่วไป ก็มีจุดหมายปลายทางที่นั่น ยังเป็นเด็ก อยู่ เป็นเยาวชนอยู่ ก็มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่นั่น แต่เขา ยังไม่รู้จัก เขาก็มุ่งหมายอย่างอื่นไปก่อน : มุ่งหมายเรื่องสวย เรื่องรวยเรื่องงาม เรื่องกิน เรื่องเกียรติ เรื่องอะไรก็ตามใจเขา เขายังมองเห็นเพียงเท่านั้น แต่ว่ามันจบไม่ได้ จนกว่าเมื่อไร เขาจะไปถึงสันติ คือความสงบ ขณะที่เยาวชนแก่ๆ จวนจะเข้าโลงอยู่แล้ว นี่ก็เหมือนกัน ไปที่ อันไหนไม่ได้ มันไม่รู้จะไปอย่างไร มันก็ต้องไปหาจุดสงบ, จะทัน แก่เวลาหรือไม่ มันก็อีกเรื่องหนึ่ง ถ้าเขาเก่งจริง เขาก็ทำได้ ทันแก่เวลา ถ้าเขาได้รับการแนะนำสั่งสอนที่ดีอาจจะถึงได้ใน วินาทีสุดท้าย ที่จะดับสังขารร่างกาย นั้นก็ได้

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๒} เสนอว่า พระพุทธศาสนามองสันตินั้นมาจากความรู้สึภายในอันเกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางพฤติกรรมคืออาการแสดงออกของคนที่เคลื่อนไหวดำเนินงานหรือกิจการกันอยู่โดยไม่เบียดเบียนกัน ไม่รบราฆ่าฟันกัน พฤติกรรมไม่เบียดเบียนนี้ ก็คือศีล และเป็นสันติภาพทางสังคมที่มาจากศีลที่ทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้โดยไม่เบียดเบียนกันและเห็นอกเห็นใจกัน ก็ให้เกื้อกูลกันและกัน ศีลนั้นคือศีลแท้ๆ อยู่ที่ เจตนาคือความตั้งใจที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่น ตั้งใจละเว้นการทำความชั่ว อันนี้คือตัวศีล

เอนก เหล่าธรรมทัศน์^{๖๓} ได้เสนอทัศนะว่า ถ้าคิดแบบศาสนาพุทธ แรงที่ด้านนั้นต้องเป็นแรงด้านที่ดีด้วย หาก เป็นแรงด้านที่ไม่ดีก็ไม่ดีไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่เอาชั่วมกับชั่วมด้านกันได้ หรือเอาลบกับลบมาสู้กัน มันยิ่งลบ ไม่สามารถเป็นด้านบวกได้ เรา อาจคิดว่าวิธีคิดแบบตะวันตกเรื่องบาปบุญคุณโทษช่วยให้สังคมเจริญ ไม่ได้ จึงเน้นความคิดแบบตะวันตก ซึ่งเราต้องคิดทบทวนความคิดเรื่องนี้กันใหม่ ศาสนาพุทธเน้นธรรมะ ประชาสังคมของพุทธจึงเน้นธรรมะ สามารถนำหลักของศาสนาพุทธ นำประชาสังคม เช่น เรื่องการควบคุม กิเลส ถ้านำมาใช้กับหลักเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นศาสตร์ของตะวันตกที่ เน้นว่าเราต้องจัดการกับทรัพยากรในโลกเพราะมันมีจำกัด โดยทำ อย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพและความคุ้มค่ามากที่สุด แต่วิธีคิดของ ศาสนาพุทธเชื่อว่าความต้องการของมนุษย์ต่างหากที่ไม่สิ้นสุด ดังนั้น ควรมีธรรมะไปั้งความต้องการของมนุษย์เอาไว้บ้าง ทำให้การบริโภค วัตถุ

^{๖๑} พุทธทาสภิกขุ, *เยาวชนกับความรอดของสังคม*, กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

^{๖๒} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพของโลก*, (กรุงเทพมหานคร: สหมิตรพริ้นตังแอนด์พับลิชชิง, ๒๕๖๖), หน้า ๕.

^{๖๓} เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *ทวิทรรศน์ผานตะวันตก-ตะวันออก*, (นนทบุรี: วชิรวิทย์ พี.พี., ๒๕๖๒), หน้า ๕๐๙-๕๑๖.

น้อยลง หลักคิดนี้น่าสนใจ แม้เป็นแนวคิดที่เก่าและมีอายุมากกว่า ๒,๐๐๐ ปีแล้ว ฉะนั้น อย่าคิดว่าของปัจจุบันนั้นดีเพียงอย่างเดียว แต่วิธีคิดในอดีตก็เป็นสิ่งที่สำคัญเช่นกัน เราต้องสนใจประวัติศาสตร์สนใจให้เป็นพลวัต ให้สัมพันธ์กับปัจจุบัน

ข. หนังสือภาษาอังกฤษ

Charles Stewart and Rosalind Shaw^{๖๔} (๑๙๙๔) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) มาจากแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลง หรือสิ่งแปลกใหม่ ซึ่งเป็นลักษณะการทำให้สิ่งบริสุทธิ์นั้นเสียหายหรือเปลี่ยนไปจากเดิม เมื่อนำมากล่าวถึงผ่านการที่ศาสนาอย่างเข้าไปสู่วัฒนธรรมที่หลากหลายในแต่ละสังคมที่ต่างกัน จนกลายเป็นพื้นฐานทางความคิดใหม่ที่ควบคู่ไปกับสังคม ซึ่งปรากฏผ่าน แนวคิดของ “ศาสนาโลก” เช่น ศาสนาคริสต์ และอิสลาม ผ่านการเผยแผ่ของเหล่ามิชชันนารีและนักเทววิทยา โดยมีแนวคิดหลัก ๓ ประการคือ ๑) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) ถูกใช้ในแง่ของวิวัฒนาการทางสังคมศาสนา แสดงถึงทฤษฎีที่เป็นสื่อกลางโดยเริ่มต้นตั้งแต่ความเชื่อแบบพหุเทวนิยม เช่นตำนานกรีกโบราณที่นำเสนอเทพที่มีอารมณ์แตกต่างและหลากหลาย ก่อนที่จะเป็นศาสนาแบบเอกเทวนิยมที่ยึดถือความถูกต้องเป็นธรรมไม่ใช่อารมณ์ของมนุษย์เป็นเครื่องพิจารณา ก่อนจะถูกปฏิเสธจากแนวคิดแบบอเทวนิยมที่ไม่เชื่อมั่นต่อการที่ทุกอย่างมาจากพระเจ้ามากกว่าตัวมนุษย์เองจึงมาสู่วัฒนธรรมศาสนาแบบพุทธ ๒) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) ถูกใช้เพื่อเปลี่ยนคำว่า “อื่น” (other) ให้กลายเป็นสิ่งเชื่อมโยงกัน โดยประยุกต์จากพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ต่างกันให้กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมเดียวกัน ฉะนั้น คำว่า “อื่น” จึงเป็นทฤษฎีที่แปลกแยกหรือแตกต่าง (alien) การรวมกันเป็นเป้าหมายหลักของศาสนามากกว่าจะทำให้เกิดความแตกแยกกัน จึงเน้นความสามัคคีเป็นหลัก ๓) แนวคิดผสมผสาน (Syncretism) เป็นการถกเถียงกันในการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบที่พยายามคลี่คลายปัญหาเรื่องความไม่ชัดเจนหรือคลุมเครือ โดยมองว่าคำที่ไม่ชัดเจนจะเป็นการลดคุณค่าทางศาสนา ลง จึงจำเป็นต้องมีการทบทวนความหมายของคำเหล่านี้เสียใหม่ด้วยการสังคายนา โดยรูปแบบการสังคายนาที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละพื้นที่เป็นเหมือนการเริ่มต้นใหม่ทางด้านศาสนาที่ต้องการผสมผสานให้เข้ากับพื้นที่มากกว่าจะมุ่งรักษาคำสอนเดิมไว้เพียงอย่างเดียว

จากข้อมูลทั้งหมดนี้ ยังไม่ปรากฏงานที่พยายามนำเสนอเรื่องกลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธรูปศาสนาของสังคมไทย แต่มีการพยายามเสนอแนวคิดทางพระพุทธรูปศาสนาในการพัฒนาคนในแต่ละวัย และการสร้างสังคมสันติสุขผ่านการนำเสนอเรื่องวัย แม้การนำเสนอจะเป็นการอธิบายแนวคิดพื้นฐานทางพระพุทธรูปศาสนาเท่านั้น แต่ยังไม่ปรากฏการนำเสนอให้เห็นการรวมเอาประสบการณ์ของแต่ละวัยที่แตกต่างกันนั้นมาศึกษาและพัฒนาการอยู่ร่วมกันของคนที่ยาวต่างกันเหล่านั้นมากนัก งานวิจัยนี้จึงเป็นการรวบรวมแนวคิดพื้นฐานด้านการอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยในพระพุทธรูปศาสนา และศึกษากิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ของคนแต่ละวัย ก่อนจะนำเสนอเป็นกลไกทางศาสนาผ่านกิจกรรมและประเมินผลกิจกรรมนั้นต่อไป

^{๖๔} Charles Stewart and Rosalind Shaw, *Syncretism Anti-syncretism: The politics of religious synthesis*, London and New York: Routledge, ๑๙๙๔.

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย” ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้กำหนดขั้นตอนดำเนินงาน ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากร/พื้นที่วิจัย
- ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย
- ๓.๔ ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย
- ๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๗ การนำเสนอผลงานวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ได้ใช้วิธีการศึกษา ๒ แบบ คือ

๑) การศึกษาเอกสาร (Documentary Data) เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐาน กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัย รูปแบบการสร้างสังคมสันติสุข เป็นต้น

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) เป็นการศึกษากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัย กับ การสร้างสังคมสันติสุขโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) กระบวนการกลุ่ม (group process)

โดยเขียนเป็นตารางดังต่อไปนี้

ปัญหาคำนำวิจัย	แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้	ระเบียบวิธีวิจัย	
		กลุ่มเป้าหมาย	วิธีการวิจัย
๑. ศึกษาคน ๓ วัยในสังคมไทยเป็นอย่างไร	- คน ๓ วัยในสังคมไทย - คน ๓ วัยในอำเภอบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี	- เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง - สัมภาษณ์	- สัมภาษณ์เอกสาร - การสัมภาษณ์ - การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม

ปัญหานำวิจัย	แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้	ระเบียบวิธีวิจัย	
		กลุ่มเป้าหมาย	วิธีการวิจัย
๒. การสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา ของสังคมไทยเป็นอย่างไร	-กระบวนการสร้างและพัฒนาการอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัย -รูปแบบการพัฒนาการอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยในพระพุทธศาสนา	-คน ๓ วัย -ตัว แ ท น พระพุทธศาสนา -นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา	- ส ำ ร วจ เ อ ก ส ำ ร - กิจกรรมการอยู่ร่วมกันระหว่างคน ๓ วัย - แ บ บ ป รั ช เ ม ็น กิจกรรม - การสัมภาษณ์
๓. การขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาควรเป็นอย่างไร	-แนวคิดการอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัย -รูปแบบการสร้างสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา	-ผู้นำศาสนา -สมาชิกในศาสนา -นักวิชาการทางศาสนา	- ส ำ ร วจ เ อ ก ส ำ ร - การสัมภาษณ์

ตาราง ๓.๑ กรอบระเบียบวิธีวิจัย

๓.๒ ประชากร/พื้นที่วิจัย

๑) ประชากรในการศึกษาเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

- กลุ่มนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา จำนวน ๕ คน
- กลุ่มนักวิชาการด้านสันติศึกษา จำนวน ๕ คน
- กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน
- กลุ่มผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น จำนวน ๕ คน
- กลุ่มตัวแทนกลุ่มต่างๆ จำนวน ๑๕ คน

๒) พื้นที่การวิจัย ได้แก่ ๑) ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ อำเภอบึงยี่โกะ จังหวัดปทุมธานี ๒) ศูนย์พัฒนาเด็ก อำเภอบึงยี่โกะ จังหวัดปทุมธานี ๓) วัดเขียนเขต อำเภอบึงยี่โกะ จังหวัดปทุมธานี

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการสัมภาษณ์คน ๓ วัย ตัวแทนพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและกระบวนการอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัย ใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และกิจกรรมกลุ่ม (Group Process) เพื่อค้นหาตัวชี้วัดการอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย โดยมีลักษณะแบบสัมภาษณ์ ๓ แบบ คือ

- ๑) แบบสัมภาษณ์กลุ่มคน ๓ วัย
- ๒) แบบสัมภาษณ์ตัวแทนพระพุทธศาสนา

๓.๔ ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร กระบวนการกลุ่ม เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัดในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย โดยมีกระบวนการตรวจสอบและรับรองเครื่องมือในการวิจัย ดังนี้

- (๑) หัวหน้าโครงการร่างแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้
- (๒) เชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์เป็นที่ปรึกษา และตรวจสอบแบบสัมภาษณ์/เครื่องมือ ที่สร้างขึ้น
- (๓) ปรับแก้เครื่องมือตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน
- (๔) นำเครื่องมือไปใช้ประกอบการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมกิจกรรมและกระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัด
- (๕) กิจกรรมกระบวนการกลุ่ม
 - (ก) ผู้วิจัยจะดำเนินการสัมภาษณ์และจัดกิจกรรมกระบวนการกลุ่มด้วยตนเอง ผ่านช่องทางออนไลน์หรือช่องทางอื่น โดยได้รับการยินยอมจากผู้ให้สัมภาษณ์
 - (ข) ก่อนสัมภาษณ์และการจัดกิจกรรม ผู้เข้าร่วมโครงการฯ จะได้รับเอกสารคำชี้แจงเกี่ยวกับโครงการฯ วัตถุประสงค์ของการวิจัย กระบวนการวิจัย สิทธิของผู้เข้าร่วมโครงการฯ การรักษาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ประโยชน์ที่จะได้รับและผลกระทบของโครงการฯ ที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ทั้งในขณะสัมภาษณ์และหลังจากเผยแพร่ผลงานวิจัย รวมทั้งการชี้แจงด้วยวาจาจากผู้วิจัยหรือผู้ช่วยวิจัย
 - (ค) ผู้ให้สัมภาษณ์และเข้าร่วมกระบวนการกลุ่ม แสดงความยินยอมให้สัมภาษณ์และเข้าร่วมกิจกรรมโดยสมัครใจ โดยลงนามในเอกสารแสดงความยินยอมให้สัมภาษณ์และร่วมกิจกรรม โดยอนุญาตให้มีการบันทึกเสียง
 - (ง) หากผู้ให้สัมภาษณ์และกิจกรรมเป็นพระภิกษุ เป็นกลุ่มประชากรที่เปราะบาง ผู้วิจัยจะระมัดระวังในการสัมภาษณ์และจัดกิจกรรมเป็นพิเศษ และจะอธิบายกระบวนการต่างๆ ในการให้สัมภาษณ์และเข้าร่วมกิจกรรมแก่พระภิกษุให้ละเอียดชัดเจนที่สุด
- (๖) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล
 - (ก) การวิเคราะห์ วิเคราะห์เอกสารต่างๆ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัดในมิติพระพุทธศาสนา และตรวจสอบข้อมูลพื้นฐานจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้ง ๓๕ คนประกอบด้วย กลุ่มนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา จำนวน ๕ คน กลุ่มนักวิชาการด้านสันติศึกษา จำนวน ๕ คน กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน กลุ่มผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น จำนวน ๕ คน และกลุ่มตัวแทนกลุ่มต่างๆ จำนวน ๑๕ คน
 - (ข) สังเกตการณ์กิจกรรมกระบวนการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัดในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย เพื่อนำเสนอให้เห็นรูปแบบการอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัด ผ่านกิจกรรมจากตัวแทนประชากร ๑๕ คน ประกอบด้วย กลุ่มเด็ก จำนวน ๕ คน กลุ่มวัยทำงาน จำนวน ๕ คน กลุ่มผู้สูงอายุ จำนวน ๕ คน

(ค) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์และกระบวนการกลุ่มมาเปรียบเทียบ วิเคราะห์และสังเคราะห์ หาข้อสรุปที่เป็นกลไกการการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัย ในมิติพระพุทธศาสนา

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ๒ แบบ คือ

๓.๕.๑ เก็บข้อมูลเชิงเอกสารนั้นเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิจากแหล่งวิจัย เช่น ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น

๓.๕.๒ เก็บข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และกระบวนการกลุ่ม แล้วทำการวิเคราะห์กิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อค้นหาตัวชี้วัดในการสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมไทย

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยได้จัดเก็บรวบรวมและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในแต่ละประเด็นอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้วก็จะนำข้อมูลมาจัดระบบเป็นหมวดหมู่ เรียงลำดับตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย จากเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม รูปแบบการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัย ในมุมมองพระพุทธศาสนา และนำข้อมูลที่ได้มาหารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย จากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ต่อจากนั้นจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยได้จัดระบบหมวดหมู่ของการวิเคราะห์เรียงตามลำดับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาต่อไป

๓.๗ การนำเสนอผลงานวิจัย

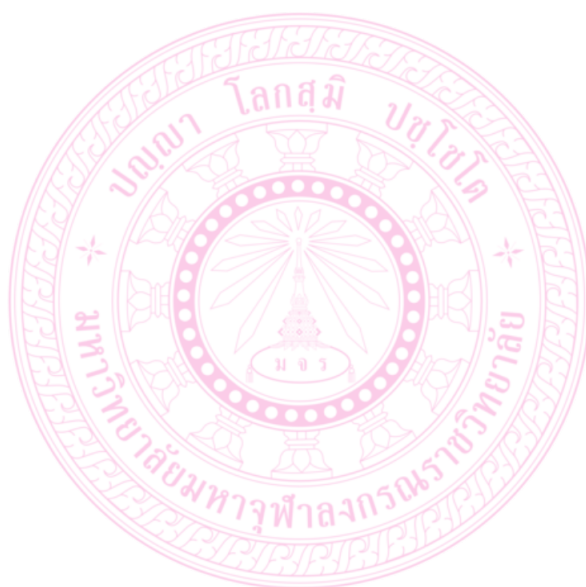
เมื่อนำเสนอรายงานวิจัยที่ได้รับการตรวจสอบแล้วนำมาปรับปรุงและทำบทความวิชาการ ทำตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ดำเนินการ ตลอดถึงผลที่ได้รับ

สรุปกิจกรรมเกี่ยวกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์ทั้ง ๕ ด้านคือ

- ๑) ผลการวิจัยนำไปสู่ประโยชน์ด้านวิชาการ
- ๒) ผลการวิจัยนำไปสู่ประโยชน์ทางด้านสาธารณะ/สังคม วัด ชุมชน
- ๓) ผลการวิจัยนำไปสู่ประโยชน์ทางด้านศาสนา
- ๔) ผลการวิจัยนำไปสู่ประโยชน์ทางด้านนโยบายของรัฐ

๕) ผลการวิจัยนำไปสู่ประโยชน์ทางการขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของ
คน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา

จากนั้นจะนำงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ส่งหน่วยงานที่สนับสนุนทุนวิจัย และเผยแพร่
ผลงานวิจัยต่อไป



บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคน ๓ วัยในสังคมไทย เพื่อสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย และเพื่อขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์จากข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารและการลงพื้นที่วิจัยโดยแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ

๔.๑ ผลการศึกษาคน ๓ วัยในสังคมไทย

๔.๒ ผลการศึกษาก่อสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย

๔.๓ ผลการเสนอกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา

๔.๔ สรุป

๔.๑ ผลการศึกษาคน ๓ วัยในสังคมไทย

การแบ่งคนออกไปตามรูปแบบสังคมนั้นเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับการอยู่ร่วมกัน โดยแนวคิดนี้ได้ถูกอธิบายให้ชัดถึงการดำรงอยู่ของตัวตนท่ามกลางสถานที่แยกออก (Separation) ทำให้เป็นสิ่งที่แตกต่างจากสิ่งต่างๆ ในโลก แต่ขณะเดียวกันก็ยังมีความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ในโลก ดังคำอธิบายว่า “ความเป็นอื่นของคนอื่นนั้นอยู่ในตัวของเขาเอง และไม่ได้สัมพันธ์กับฉัน มันเผยแสดงตัวเอง แต่ฉันเข้าถึงมันได้ก็เริ่มจากตัวฉัน และไม่ใช้ผ่านการเปรียบเทียบตัวฉันเองกับคนอื่น ฉันเข้าถึงความเป็นอื่นของคนอื่นจากสังคมที่ฉันดำรงอยู่ร่วมกับเขา และไม่ใช้การละจากความสัมพันธ์นี้เพื่อพิจารณาถึงความเป็นอื่น”^๑ ฉะนั้น การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ของบุคคลจึงเป็นการสำนึกถึงตัวเองว่าแตกต่างจากสิ่งอื่น ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์บริสุทธิ์ แต่เกิดจากการมีชีวิตจากสิ่งต่างๆ จากแรงงานของเราจากสิ่งที่เรากระทำนั้นก่อรูปความเป็นอัตลักษณ์ของเราขึ้นหรือเกิดมาจากความเห็นแก่ตัวในการมีชีวิตอยู่^๒ ฉะนั้น ความสัมพันธ์ของตัวฉันในฐานะส่วนหนึ่งของโลกที่มีคนอื่นดำรงอยู่ด้วยจึงปรากฏในรูปของความสัมพันธ์ที่ต่างกันไปบนฐานของการไม่อาจเติมเต็มกันได้ เนื่องจากคนอื่นก็มีความเป็นอื่นสมบูรณ์ เช่น มีความปรารถนาในการมีอยู่ในสังคม หรือมองว่าสังคมจะช่วยตอบสนองความสมบูรณ์ในความเป็นตัวเองหรือทำให้อัตลักษณ์ของ

^๑ คงกฤษ ไตรยางค์, “ความสัมพันธ์แบบพบหน้าคำตาในฐานะเงื่อนไขทางจริยศาสตร์ตามทัศนะของเอมมานูเอล เลวีนาส”, *สร้างแผนที่จริยศาสตร์*, บรรณาธิการโดย สุวรรณา สถาอานันท์, (กรุงเทพมหานคร : วิชา, ๒๕๕๙), หน้า ๔๒๗.

^๒ คงกฤษ ไตรยางค์, “ความสัมพันธ์แบบพบหน้าคำตาในฐานะเงื่อนไขทางจริยศาสตร์ตามทัศนะของเอมมานูเอล เลวีนาส”, *สร้างแผนที่จริยศาสตร์*, หน้า ๔๒๙.

ตนเองชัดเจนยิ่งขึ้น ส่วนในแง่ของการแบ่งคนเป็น ๓ วัยตามนัยทางศาสนากับสังคมมีความแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ความแตกต่างกันทางกายภาพ เป็นการแสดงให้เห็นผ่านการการแบ่งคนเป็นยุคต่างๆ ที่เรียกว่า เจเนอเรชัน (Generations) หมายถึง กลุ่มคนที่เกิดและเติบโตมาในช่วงเวลาที่มีสภาพทางสังคมและประวัติศาสตร์เดียวกัน และมีประสบการณ์ หรือเหตุการณ์สำคัญบางอย่างร่วมกัน เจเนอเรชันจึงเป็นกลุ่มคนที่เกิดในช่วงปีเดียวกัน และมีเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตร่วมกัน แต่ละเจเนอเรชันจึงมีประสบการณ์ที่สั่งสมร่วมกันมา (Collective experiences) อีกทั้งปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงดูของพ่อแม่ เพื่อน สื่อ และวัฒนธรรมประเพณีนิยม (Popular culture) ล้วนแต่หล่อหลอมให้เกิดเป็นค่านิยมร่วมของกลุ่มคนที่เกิดในช่วงเวลาเดียวกัน เช่น คนที่เกิดในยุค ๒๕๓๐ เป็นต้นมา ซึ่งมีประสบการณ์พื้นฐานที่แตกต่างจากคนที่เกิดในยุค ๒๔๙๓ และ ๒๕๑๓ ทำให้แต่ละเจเนอเรชันมีการรับรู้ ทศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ รูปแบบการดำเนินชีวิต (Lifestyle) และพฤติกรรมทางสังคมที่แตกต่างกัน เจเนอเรชันจึงเป็นตัวแปรด้านลักษณะทางประชากร (Demographics) ที่นิยมศึกษาในหลายบริบท เช่น พฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม การบริโภคสินค้าและบริการ พฤติกรรมในองค์กร มีงานวิจัยมากมายที่ศึกษาเรื่องเจเนอเรชันโดยได้แบ่งเจเนอเรชันตามช่วงปีที่เกิด ซึ่งมักจะแตกต่างกันประมาณ ๑-๔ ปี สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้แบ่งเจเนอเรชันตามการศึกษาของ Barford และ Hester โดย Gen X มีอายุระหว่าง ๔๓-๕๗ ปี เกิดในปี พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๒๒ Gen Y มีอายุระหว่าง ๒๒-๔๒ ปี (เกิดในปี พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๔๓) และ Gen Z มีอายุระหว่าง ๑๘-๒๑ ปี (เกิดในปี พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๗) Gen X มีชื่อเรียกว่า Busters เนื่องจากเกิดหลังยุคทองของ Baby Boomers Gen X เติบโตในยุคที่เศรษฐกิจไร้เสถียรภาพ และสภาพสังคมระส่ำระสาย เกิดการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ และเป็นช่วงท้ายของสงครามเย็น เหตุการณ์เหล่านี้ส่งผลให้ Gen X ไม่ค่อยไว้วางใจกับเรื่องต่างๆ จึงมักจะพึ่งพาตนเอง เชื่อความคิดของตนเอง และมีความมั่นใจในตนเองค่อนข้างสูง

แต่ก็เรียนรู้ที่จะยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นสามารถทำงานภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีวัฒนธรรมที่หลากหลายได้ เน้นการทำงานที่มุ่งไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ Gen X ยังถือเป็นกลุ่มแรกที่อยู่ในช่วงของการพัฒนาด้านการสื่อสารมวลชนและเทคโนโลยี และได้เห็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของบทบาททางเพศและโครงสร้างของครอบครัว Gen Y เป็นลูกของกลุ่ม Baby Boomers ซึ่งเป็นกลุ่มคนรุ่นสุดท้ายที่เกิดในทศวรรษ ๒๐๐๐ และเป็นคลื่นลูกแรกของยุคดิจิทัลเพราะเติบโตมาในช่วงยุคโลกาภิวัตน์ ยุคแห่งการพัฒนาเทคโนโลยีและอินเทอร์เน็ต Gen Y จึงเป็นคนกลุ่มแรกที่ยอมรับและปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงทำให้มีความคุ้นเคยกับข้อมูลบนโลกออนไลน์ และใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือหลักในการสื่อสารและหาข้อมูลข่าวสาร พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์จึงเป็นสิ่งที่ช่วยแยก Gen Y ให้แตกต่างจากเจเนอเรชันอื่นซึ่งอุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเจเนอเรชันวัยไปแล้ว^๓ ในการเข้าใจความแตกต่างระหว่างช่วงวัยจะพบว่าแต่ละวัยมี

^๓ ปภาภรณ์ ไชยหาญหาญชัย, การเปิดเผยตนเองและการสะท้อนคิดล่วงหน้าบนสื่อสังคมออนไลน์: บทบาทของเจเนอเรชันและแพลตฟอร์ม, วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๖), หน้า ๗-๘.

ธรรมชาติของตัวเอง ยิ่งผู้ที่อยู่ในช่วง Gen X และ Gen Y จะมีส่วนร่วมกับสื่อมากกว่า Gen อื่น การจะให้กลุ่มเหล่านี้ออกมาร่วมมือกิจกรรมจึงต้องสร้างองค์ประกอบที่เอื้อต่อคนเหล่านี้ เพราะคนในยุคที่เสพสื่อจะมีความอดทนต่อคำพูดต่ำ บางครั้งไม่ชอบอะไรก็แสดงออกทันที การจะสื่อสารอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือแนะนำการอยู่ร่วมกันด้วยการสร้างกระบวนการฝึกความอดทนจึงช่วยให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปได้ง่ายยิ่งขึ้น หรือกลุ่มคนในแต่ละ Gen ก็มีความต้องการที่แตกต่างกันไป หรือถ้าเป็นไปได้ก็ควรหันมาใส่ใจประวัติศาสตร์ที่ตอนแต่ละวัยที่ผ่านมามีพบปะทุกคนผูกพันกับวัยในลักษณะที่ต่างกัน บางคนชอบเล่น บางคนชอบกีฬา หรือบางคนก็สนใจงานอดิเรกอื่นๆ จึงต้องให้ทุกคนได้เชื่อมกับความรู้สึกเหล่านี้ ขณะเดียวกันก็ต้องต่อยอดกิจกรรมที่ไม่แบ่งคนออกจากกัน หรือแยกคนไปให้ทำกิจกรรมแต่เพียงลำพัง^๔

๔.๑.๒ ความแตกต่างทางด้านความคิด เป็นการตรวจสอบถึงกระบวนการคิดที่พุทธทาสภิกขุได้พิจารณาไว้นั้นล้วนแตกต่างกันไปในแต่ละคนจะฝึกฝนตนเอง ให้เข้าใจถึงคำว่า ชีวิต คือ เป็นอยู่ ไม่แก่ ควรจะเรียกว่า ชีวิตจริง ถ้ายังแก่ ตายได้ อย่างนี้มันก็ไม่ใช่วิชีวิต เป็นชีวิตที่ตาย ลองไปเปรียบเทียบกันดูว่า ชีวิตที่รู้จักตาย และชีวิตที่ไม่รู้จักตาย ชีวิตที่รู้จักตายเท่านั้นแหละที่มันจะมีปัจฉิมวัย คือชีวิตบั้นปลาย ถ้าเป็น ชีวิตนิรันดร์เสียแล้วมันไม่มีชีวิตบั้นปลาย ไม่มีบั้นต้น ไม่มีชั้นกลาง แต่ที่แรกมันยังเข้าไปไม่ถึง เป็นคนธรรมดาสามัญ จึงต้องมีเบื้องต้น ปฐมวัย และมีปัจฉิมวัยตรงกลาง และถึงปัจฉิมวัย ถ้าชีวิตธรรมดาก็ตายเข้าโลง ครั้นศึกษาไปถึงชีวิตนิรันดร์ มันก็ไม่มีการตาย ไม่ต้องเข้าโลง ชีวิตชนิดนั้นจึง ไม่มีปัจฉิมวัย ไม่อาจไปแบ่งเขาได้ว่า เป็นปฐมวัย หรือปัจฉิมวัย ที่แบ่งเป็นชีวิตปฐมวัย มัชฌิมวัยปัจฉิมวัยนั้น เป็นชีวิตในความหมาย ที่มีตัวตน เป็นอันว่าเราพูดถึงชีวิตที่เป็นตัวตน คือ แบ่งเป็นปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย ก็ได้ แม้กระนั้น มันก็ยังมีความที่จะต้องทำความเข้าใจกันเป็นพิเศษ และมีความหมายพิเศษอยู่เหมือนกัน และมันก็พิงยาก ขวนขวายนอน เลย ไม่เข้าใจว่ามันจะเป็นไปได้ คือว่าเอาผล สุดท้ายในทางธรรมเป็นหลัก ชีวิตคนทุกๆ ไปนี้ ตามธรรมดา เราจะเห็นว่า ยิ่งนานเข้ามันก็ยังแก่หง่อม เข้า แล้วมันก็ตาย เป็นชีวิตที่จบอยู่ด้วยความตาย แล้วมันก็ไม่อยากตาย มันทรมานทรมาย และก็มีทุกข์ ความร่วงโรยทรุดโทรม จนกระทั่งตาย นี่คุณก็จะสังเกตเห็น หรือเห็นๆ กันอยู่ รู้กันอยู่ แต่ที่นี้เรามีความหมายอีกอันหนึ่ง ยิ่งอายุมาก ยิ่ง เป็นหนุ่ม ยิ่งสดชื่นไม่ทรุดโทรม แล้วก็ยิ่งเป็นหนุ่ม จนไม่รู้จักแก่นี้ คงจะฟังไม่ถูก แล้วก็ลองฟังความ คิดของท่านเหล่านั้นที่เขามองกันอย่างนี้ มองกันมา ตั้งแต่โบราณ ชื่อนี้มันหมายความว่า ร่างกายมันแก่ก็แก่ไป

แต่สติปัญญามันยิ่งหนุ่ม ที่นี้พวกคุณไม่เคยแก่ ก็ไม่ เคยสัมผัสความจริง ชื่อนี้เรายังไม่แก่ ถ้าเราเคยแก่ แล้ว แล้วเราทำถูกวิธี และอาจจะรู้สึกได้ตามที่ท่าน กล่าวไว้ว่าดวงวิญญาณหรือสติปัญญานั้นมันยิ่งหนุ่ม คือมันยิ่งรู้อะไรมาก และมันขจัดความทุกข์ออกไป ได้มาก ที่เราเคยมีความทุกข์กันมาตั้งแต่เด็ก จนเป็น วัยกลางคน จนแก่ นีมันเต็มไปด้วยความทุกข์ ที่นี้ คนแก่แบบนี้ คนแก่ฉลาด ยิ่งอายุมากมันยิ่งรู้ ยิ่งรู้ยิ่งดำรงจิตใจให้หยุด ให้ปรกติ ให้สงบ เยือกเย็น ให้สว่างไสว มันกลายเป็นว่า อายุมากยิ่งหนุ่ม ก็เลย ต้องแยกๆ ทางกันพูดกันว่า ถ้าว่าโดยร่างกาย ปัจฉิมวัยก็ร่างกายทรุดโทรมและก็จะตาย แต่ว่าโดยทางวิญญาณที่เขา ปฏิบัติถูกต้อง ก็กลายเป็นยิ่งหนุ่ม ไม่กลายเป็น

^๔ บัณฑิต ตั้งเจริญดิส, นักวิชาการสุขาภิบาล ชำนาญการ (ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์และฟื้นฟู บึง ยี่โก), สัมภาษณ์, ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๗.

คน แก่หง่าหงอะเหมือนที่เราเห็นๆ กันอยู่โดยมาก เราจะเห็นแต่ปู่ย่าตายายที่แก่หง่าหงอะ ที่น่าเกลียด น่าชัง ลูกหลานก็ไม่อยากจะดู อย่างว่าแต่คนอื่นเลย นั้นมันเป็นไปแต่ทางร่างกาย ในทางจิตใจ ในทาง วิญญาณเป็นไปไม่ได้ คือมันไม่มีความแก่ หรือไม่มี ความเจริญที่เรียกว่า มีคุณธรรมสูง เราจึงต้องแยก กันว่า จะเอาร่างกายหรือเอาดวงวิญญาณเป็นหลัก ถ้าเอาร่างกายเป็นหลักมันก็ทรุดโทรมถูกแล้ว แม้ พระพุทธเจ้าก็แก่ ร่างกายก็ทรุดโทรมกลายเป็น ร่างกายของคนแก่ แต่ดวงจิตดวงวิญญาณ กลาย เป็นนิพพานที่ไม่รู้จักตาย ฉะนั้นจึงเรียกว่าหนุ่มถึงที่สุด หนุ่มที่ไม่รู้จักแก่อีกต่อไป นี่ปัจฉิมวัย ชีวิตบั้นปลายของคนชนิดนี้ มันเป็นอย่างนี้ก็เลยเอามาพูดให้ฟัง ให้คิดกันเสียทั้งสองอย่าง

การพัฒนากลุ่มเหล่านี้มาจากการพัฒนาขณะเดียวกันก็อาจมีวิธีการมองอีกแบบหนึ่งที่มองถึงพฤติกรรมการแสดงออกที่ทำให้เห็นถึงความเป็นเด็กและผู้ใหญ่ ดังข้อความที่ว่า

“ในสมัยก่อน เมื่อมีเด็กถามผู้ใหญ่เรื่องวิปัสสนา คือการทำสมาธิเพื่อเห็นแจ้งในธรรม จะไม่มีใครพูดให้เด็กเข้าใจ ผู้ใหญ่จะบอกว่าเรื่องนี้เป็นความลับ อาจารย์สอนวิปัสสนาสั่งไว้ว่า จะเที่ยวสอนเรื่องนี้ให้ใครๆ อย่างส่ำสี้ส่ำห่าไม่ได้ ผู้ที่จะเรียนต้องผ่านการคัดเลือกเสียก่อน การสอนวิปัสสนาไม่ได้มีอย่างแพร่หลาย ดังนั้น トラบเท่าทุกวันนี้พระพุทธศาสนาจึงยังไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาประเทศหรือรากฐานของการปกครองแต่อย่างใด”^๕

การจำกัดด้วยอายุทำให้การบรรลุภาวะจิตชั้นสูงนั้นไปด้วยกันไม่ได้กับงานทางโลก ท่านจึงสนับสนุนแนวปฏิบัติแบบดั้งเดิมที่ให้กบปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นในพระพุทธศาสนาถูกจำกัดไว้เฉพาะแก่บุคคลจำนวนไม่มากนัก คือกลุ่มผู้มีภาวะอย่างพระสงฆ์ ส่วนคนอื่นยังไม่มีภาวะของการเข้าถึงได้ การแบ่งนี้มาจากการแบ่งให้เห็นการพัฒนาจิตใจหรือความคิดที่ไม่ใช่แค่การเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่จะเกิดขึ้นหรือเป็นไปได้ตามการฝึกฝนขึ้นตามลำดับและนำไปสู่ผลคือการบรรลุถึง

๔.๑.๓ ความแตกต่างกันทางด้านพฤติกรรมทางสังคม พุทธศาสนิกชนได้พิจารณาว่าวัยนั้นในแง่ของการเข้าใจความเป็นจริงผ่านการดำเนินชีวิต กล่าวคือ เยาวชนที่ยังเด็กๆ และคนแก่ๆ หัวหงอกอาจจะมีลักษณะเหมือนกันคือยังรู้อะไร เพราะชีวิตยังคงวนเวียนหาความสงบไม่เจอ ทุกเรื่องมันจบไม่ได้ ถ้ามันยังไม่ถึงความสงบสุข ช่วยกำหนดกันไว้ให้ดีๆ ทุกเรื่องจึงหยุดไม่ได้ ถ้ายังไม่ไปจนถึงความสงบสุข จึงต้องดิ้นรนอยู่ร่ำไป และสร้างปัญหาตามมาจนยุ่งเหยิงไปหมด จนกว่าความสันติ หรือความสงบสุขจะเกิดขึ้น นั่นคือจุดหมายปลายทางของมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นเยาวชนหรือคนแก่ แต่หากยังไม่รู้จักความสงบนี้ ไม่ว่าจะอยู่ในวันใด เขาก็มุ่งหมายอย่างอื่นไปก่อน มุ่งหมายเรื่องสวย เรื่องรวยเรื่องงาม เรื่องกิน เรื่องเกียรติ เรื่องอะไรก็ตามใจเขา เขายังมองเห็นเพียงเท่านั้น แต่ว่ามันจบไม่ได้ จนกว่าเมื่อไร เขาจะไปถึงสันติ คือความสงบ ขณะที่เยาวชนและคนแก่ก็เหมือนกัน ไปที่อื่นไม่ได้ ไม่รู้จะไปอย่างไร จะถึงจุดสงบ จะทัน แต่ถ้าเขาได้รับการแนะนำสั่งสอนที่ดีอาจจะถึงได้ในวินาทีสุดท้ายที่ระดับสังขารร่างกายนั่นก็ได้ หรือจะถึงในวัยเด็กก็ได้

การพิจารณาแบบพุทธศาสนิกชนนี้จึงมองว่าวัยนั้นไม่ใช่แค่การมองว่าใครแก่กว่ากัน แต่มุ่งไปที่การฝึกตนเองให้บรรลุถึงเป้าหมายต่างหากที่ควรเป็นเป้าหมายของทุกวัย แต่การพิจารณาว่าวัยนั้น

^๕ ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน, พุทธศาสนิกชน: พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และการปฏิรูปเชิงนวมัยนิยมในประเทศไทย, แปลโดยมงคล เดชนครินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๖๓.

จึงเป็นการหาทางที่จะอยู่ร่วมกันและมีมุมมองเดียวกันต่างหากที่เป็นจุดหมายร่วมกัน จะพบว่าการแบ่งคนเป็นแต่ละวัยนั้นเป็นไปเพื่อระบบการพัฒนาและปลูกฝังอุดมคติ รวมถึงการเข้าใจบริบทของบุคคลว่าควรยึดถืออะไรเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เหมือนกับการที่วัยของมนุษย์ในทางสังคมนั้นต่างมีความสัมพันธ์ต่อกัน ความสัมพันธ์นี้ยังรวมไปถึงวิธีการปฏิบัติต่อกันในแง่ของหลักคุณธรรมทางศาสนา เช่นหลักการของทิส ๖ ที่แสดงให้เห็นการแสดงต่อกันทั้งในส่วนพ่อแม่ปฏิบัติต่อลูก และลูกปฏิบัติต่อพ่อแม่ แต่การจัดแบ่งนี้ถือเป็นวิธีการจัดแบ่งตามความสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม^๖

การแบ่งแยกความแตกต่างกันนี้เป็นการแบ่งแยกทางด้านวุฒิภาวะทางสังคม ซึ่งวิธีการดังกล่าวยังรวมถึงการสร้างอัตลักษณ์ของแต่ละวัยขึ้นในทางสังคม อันเป็นลักษณะของการแบ่งตัวตนออกไปตามรูปแบบของวัฒนธรรมทั่วไป ประวัติศาสตร์ ตำนาน การจัดตั้งองค์กร ดินแดน ซึ่งทั้งหมดเป็นฐานที่ทำให้คนมีอัตลักษณ์เป็นของตัวเอง และมีวัฒนธรรมโดดเด่นและมีเสน่ห์^๗ อัตลักษณ์ทางสังคมเกิดขึ้นจากการสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างและซับซ้อนของสังคม โดยอัตลักษณ์ที่มีแก่นแกน มีความอิสระ และความเพียงพอในตัวเอง เป็นสิ่งที่ถูกสร้างจากความสัมพันธ์ของตัวตนกับคนอื่นที่มีความสำคัญ โดยคนอื่นที่สำคัญทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชื่อมต่อระหว่างตัวตนกับโลก ทำให้เกิดตัวตนทางสังคม (Sociological Subject) โดยอัตลักษณ์จะทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมต่อระหว่างตัวตนข้างในกับตัวตนสังคม หรือระหว่างโลกสาธารณะกับโลกส่วนบุคคล^๘ ลักษณะอัตลักษณ์ทางสังคมที่เห็นได้ชัด เช่น ทิส ๖ ซึ่งกล่าวถึงการเชื่อมตนเองกับสังคมในรูปแบบของการปฏิบัติหน้าที่อย่างใดต่อกัน เช่น สมณพราหมณ์คือทิสเบื้องบน พ่อแม่ คือทิสเบื้องหน้า อาจารย์คือทิสเบื้องขวา ภริยา คือทิสเบื้องหลัง ควรปฏิบัติอย่างไร เป็นต้น^๙

ต่อมากลุ่มอัตลักษณ์สมัยใหม่ได้พยายามดึงตัวตนออกจากศูนย์กลาง (De-centering the Subject) เนื่องจากอัตลักษณ์หรือตัวตนเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มีความหลากหลาย เป็นเหมือนเรื่องเล่า (Narrative) ขึ้นอยู่กับใครเล่า เล่าที่ไหน เล่าเพื่ออะไร เรื่องเล่านี้จึงเป็นไปตามฐานะและตำแหน่งทางสังคม จะพบวิธีการแสดงออกให้เห็นการแบ่งเพศวัยจากพฤติกรรมทางสังคม เช่น ภาษา การแต่งกาย อาหาร การดำเนินชีวิต โดยนักคิดอย่างเฟรดริก บาร์ท (Fredrik Barth) ได้ศึกษาเรื่องความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อันนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องโครงสร้างหน้าที่ของโลกทางสังคมหรือความเป็นจริงทางสังคม โดยเขามองว่าทั้งหมดเริ่มต้นที่ผู้กระทำที่เชื่อและคิด โดยเขาไม่ได้มุ่งความสนใจไปที่ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมของกลุ่ม แต่มุ่งไปที่ความสัมพันธ์ของกลุ่มที่มีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรมระหว่างเขาและเรา^{๑๐} ทำให้เห็นว่ารูปแบบทางวัฒนธรรมนั้นอยู่ที่กระบวนการสร้างใหม่ บนขอบเขต พรหมแดนระหว่างความเหมือนและต่างของชาติพันธุ์ ซึ่งเน้นให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ของกลุ่ม

^๖ พุทธศาสนิกชน, **ฆราวาสธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒๖-๒๓๑.

^๗ Susan Pitchford, **Identity Tourism: Imaging and Imaging the Nation**, (UK: Emerald Publishing Limited, ๒๐๐๘), p.๑๗๓.

^๘ Hall, Stuart, "The Question of Cultural Identity", In **Modernity and Its Future**, edit by Stuart Hall, David Held and Tony McGrew, (Cambridge : Polity Press, ๑๙๙๒), p.๒๗๖.

^๙ อ่านรายละเอียดใน **ที.ปา.** (ไทย) ๑๑/๒๔๒-๒๗๔/๑๙๙-๒๑๘.

^{๑๐} Fredrik Barth, **Ethnic Groups and Boundaries**, (Boston: Little, Brown and Company, ๑๙๖๙), p.๑๐.

ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม คือกลุ่มชนที่มีรูปแบบอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) ที่ถูกสร้างขึ้นมา จากการตกย้ำ และเปลี่ยนรูปแบบไปตามปฏิสัมพันธ์และการติดต่อ ทำให้เกิดมีภาษาเฉพาะที่สืบทอดกันมาหลายต่อหลายรุ่น ตามแนวคิดของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) ว่า แนวคิดวัฒนธรรมนั้นบ่งชี้ถึงรูปแบบของความหมาย (pattern of meaning) ที่ได้รับสืบทอดกันมา ในรูปของสัญลักษณ์ เป็นระบบของแนวคิดที่ได้รับสืบทอดกันมา (Inherited Conceptions) และแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ซึ่งผู้คนใช้ในการติดต่อสื่อสาร เก็บรักษาไว้และพัฒนา เพื่อสร้างเสริมความรู้เกี่ยวกับชีวิตและทักษะที่มีต่อชีวิต^{๑๑} ฉะนั้น การเข้าใจแต่ละกลุ่มบุคคลจึงเป็นการทำความเข้าใจ และเข้าใจวัฒนธรรม ผ่านการตีความหมาย หรือดึงเอาความหมายที่ซ่อนอยู่ในสัญลักษณ์ที่คนได้สร้างออกมา เพื่อที่จะได้ใช้ในการสื่อสาร และสร้างความเข้าใจ จนถึงเข้าใจความรู้สึกที่เกี่ยวกับชุมชนนั้นได้

๔.๒ ผลการศึกษาการสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติ พระพุทธศาสนาของสังคมไทย

การเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคมได้ถูกพัฒนาขึ้นจากความเกี่ยวข้องกันระหว่างบุคคลบนแนวทางของการจัดประเภทตามบุคลิกลักษณะ (character) บนฐานคิดเหล่านี้คือ ๑) ฐานคิดทางธรรมชาติ ที่แบ่งบุคคลออกไปตามช่วงอายุ ซึ่งมีการแบ่งเป็นไปในแต่ละช่วงวัยที่เรียกว่า เจเนอเรชัน (Generations) ที่เป็นการแปลความหมายของช่วงวัยตามลำดับความเชื่อและการแสดงออก ๒) ฐานคิดทางสังคม ที่แบ่งคนออกไปตามภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบที่ถูกกำหนดไว้ในแต่ละช่วงอายุ อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ที่ทุกคนจะต้องรับรู้จากอายุที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลในสังคม และ ๓) ฐานคิดทางศาสนา เป็นการระบุถึงการแบ่งสถานะบุคคลระดับธรรมดากับระดับอุดมคติ โดยบุคคลที่อยู่ในระดับอุดมคติจะมีการแบ่งไปตามศักยภาพของระดับจิตใจที่อยู่เหนือกว่าปกติทั่วไป ในแง่หนึ่งบุคคลที่มีจิตใจสูงอาจจะเป็นคนที่มีอายุน้อยก็ได้ ส่วนบุคคลที่มีอายุมากอาจมีจิตใจที่ยังไม่พัฒนามี จิงกลายเป็นการวัดระดับของคนที่แบ่งตามศักยภาพทางจิตใจ ในที่นี้จะได้พิจารณารายละเอียดของการสร้างต้นแบบแต่ละองค์ประกอบ ดังนี้

๔.๒.๑ การเข้าใจความแตกต่างกันระหว่างช่วงวัยในสังคมไทย ท่าทีของสังคมไทยมองเรื่องการแบ่งบุคคลไปตามลักษณะที่หลากหลาย แต่การแบ่งช่วงอายุเป็น ๓ วัยนั้นเป็นไปตามลักษณะอย่างกว้างๆ เพื่อให้เห็นความแตกต่างและช่วงเวลาในกระบวนการพัฒนาที่มีลักษณะเฉพาะ ไม่ว่าจะด้านอารมณ์ เหตุผล ความรับผิดชอบ รวมถึงท่าทีต่างๆ ในการปฏิบัติตน ท่าทีและมุมมองดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการพัฒนาแนวคิดแบบพหุนิยมนี้จะชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาที่สังคมก่อนเป็นหลัก ไม่ใช่มุ่งเน้นไปที่ปัจเจกบุคคลจะมีเสรีภาพอย่างเดียว แต่หากสังคมมีความเสมอภาคจริงๆ ต้องไม่ใช่แค่สังคมนั้นจะมองแต่ตัวเอง ต้องมองให้เป็นมิติเดียวกันคือ "ความเสมอภาค" ของทั้งโลก ไม่ใช่แค่ใครคนใดหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพียงกลุ่มเดียว ซึ่งความเสมอภาคดังกล่าวควรมาก่อนเสรีภาพที่แต่ละบุคคลมีอยู่ ซึ่งแนวคิดนี้ช่วยแก้ปัญหาในสังคมแบบพหุวัฒนธรรม ฉะนั้น ปัญหาดังกล่าวจึงเป็นการ

^{๑๑} Clifford Geertz, "Religion as a Cultural System", in *The Interpretation of Cultures*, (New York: Basic Books, ๒๐๐๐), p.๘๘.

พิจารณาในเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคว่าควรเน้นไปที่เรื่องใดก่อน หากแต่ละคนคิดแต่เสรีภาพ ทุกคนก็จะพยายามปกป้องประโยชน์ของตนเองเท่านั้น หรือสร้างทางเลือกที่ตนเองจะสูญเสียน้อยที่สุด ทำให้คนเห็นแก่ตัว คิดแต่เรื่องตัวเอง และมองคนอื่นเป็นคนแปลกหน้าซึ่งจะมาฉกฉวยประโยชน์จากตนเอง จึงพยายามปกป้องด้วยการกีดกันคนที่ต่างออกไป และไม่พร้อมช่วยเหลือคนอื่นนอกจากตัวเอง ซึ่งจากแ่งคิดดังกล่าวนี้ได้สะท้อนให้เห็นความเข้าใจในความแตกต่างกัน ดังนี้

๑) **ความเข้าใจในระดับต้น** เป็นการเข้าใจตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจสภาวะรอบตัวที่เข้าใจทางวัตถุ เป็นการเข้าใจกระบวนการเข้าใจทางด้านวัตถุผ่านทางผัสสะ ในขั้นนี้จะพบว่ามีกระบวนการทางกายภาพที่สะท้อนให้เห็นความต้องการที่อยู่ภายใน เช่น การแสดงออกถึงการมีอยู่ของกิเลสอย่างโลภะ โทสะ โมหะ และแสดงออกผ่านความโลภ โกรธ ความหลง จนก่อเป็นความยึดมั่น^{๑๒} การเข้าใจกระบวนการทางกายภาพในทางพระพุทธศาสนาจึงถือเป็นการรับรู้ในแง่ของการเข้าใจกิเลสเป็นหลัก แม้จะถกมองว่ากระบวนการเข้าใจนี้ก็อาจนำไปสู่การเข้าใจที่สูงขึ้นไปได้ แต่ยังเป็นกระบวนการขั้นหยาบอยู่ วิธีการดังกล่าวนี้เป็นเช่นเดียวกับการแบ่งวัยที่ปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหาที่เสนอผ่านคำสอนในเรื่องทาน ศีลและภาวนา เมื่อคำสอนเรื่องภาวนาเป็นคำสอนสูงสุดในพระพุทธศาสนาทำไมจึงไม่สอนเรื่องภาวนาเลย ทำไมยังต้องสอนเรื่องทาน คำตอบก็คือการเปรียบเทียบกับวัยของคน ๓ วัยประกอบด้วยปฐมวัย มัชฌิมวัยและปัจฉิมวัย

การเรียนรู้ก็ถูกนับเป็นช่วงๆ กล่าวคือวัยต้นควรศึกษาสิ่งง่ายๆ ก่อน คือทาน เป็นเรื่องที่ได้ง่ายกว่าข้ออื่น ต่อแต่นั้นจึงขยับขึ้นไปสู่ศีล และสุดท้ายจึงเป็นการเรียนรู้หลักการภาวนาอันเป็นหลักการสูงสุดที่ต้องผ่านขั้นต้นไปก่อน ฉะนั้น คำสอนในพระพุทธศาสนาจึงเริ่มต้นด้วยทาน เพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ชีวิตและการพัฒนาตนเองของมนุษย์ตามข้อเท็จจริงหรือที่รับรู้กันว่าเป็นกระบวนการทางกายภาพ เป็นสิ่งที่สัมผัสและรับรู้ได้ง่ายกว่าสิ่งอื่น สอดคล้องกับวิธีการวางหลักการเข้าใจช่วงวัยในการวางระดับของการศึกษา กล่าวคือในวัยต้นนั้นเป็นการเรียนรู้ถึงความต้องการของตนเองตามหลักเป้าหมายในชีวิต (the aim of life) ที่ประกอบด้วยการแบ่งในระดับกายภาพ คือ ๑. อัตถะ (Artha) คือการเจริญขึ้นทางวัตถุหรือความมั่งมีเงินทองและอำนาจโดยชอบธรรมที่ทำให้ใช้ชีวิตเป็นไปในสังคมได้ “อัตถะ” ที่ถือเอาความสัมพันธ์ระหว่างบางสิ่งบางอย่างรอบตัวเราที่ใช้สำหรับดำเนินชีวิต โดยส่วนใหญ่แนวคิดนี้จะพิจารณาในแง่ของความที่ตนเรามีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นอย่างไร ไม่ว่าจะกับสัตว์หรือเพื่อนที่ใกล้ชิด แต่หากเราไม่มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นๆ ก็จะไม่สนใจสิ่งใดนำไปสู่ปัญหาการฆ่าตัวตายได้^{๑๓} ๒. กามะ (kama) คือความสัมพันธ์ทางด้านความรู้สึกแบบคลุ่หุ้มและคุณค่าทางอารมณ์ต่างๆ^{๑๔} “กามะ” เป็นการเกี่ยวข้องกับการยึดติดและการแสดงออกทางอารมณ์ เช่น อาการทางกายที่เป็นผลมาจากการไม่ได้สิ่งที่ต้องการซึ่งเป็นพื้นฐานของความพอใจและตอบสนองความ

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ, **ขรรยาวาสธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒๐-๒๒๑.

^{๑๓} Karl H. Potter, **Presuppositions of India's Philosophy**, pp.๖-๗.

^{๑๔} Karl H. Potter, **Presuppositions of India's Philosophy**, (Delhi: Motilal Banarsidass, ๒๐๐๒), p. ๖.

ต้องการทางด้านชีววิทยา ฉะนั้น อารมณ์อันเป็นลักษณะของ “อัตถะ” ที่เชื่อมโยงตนเองสิ่งแวดล้อมกับสิ่งแวดล้อม และ “กามะ” สร้างความรู้สึกเชื่อมโยงกับสิ่งเหล่านั้นในแง่ความรู้สึก^{๑๕}

ในลักษณะของความสัมพันธ์ทางอารมณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับวัฒนธรรมแบบพระเวทที่วางรากฐานบนความสุขของมนุษย์ แต่รากฐานนั้นไม่ใช่เป็นการมองที่ตนเองว่าจะต้องมีความสุขและความพอใจอย่างเดียวนั้น แต่ต้องไม่สร้างความรุนแรง ไม่ใช่แค่มนุษย์แม้แต่สิ่งมีชีวิตทุกอย่างด้วย^{๑๖} ฉะนั้น เมื่อคนมีเป้าหมายไปตามอัตถะและกามะจะต้องวางความสัมพันธ์และความรู้สึกระหว่างตนเองกับสิ่งอื่นอย่างถูกต้อง และการเข้าใจดังกล่าวนี้นี้เป็นกระบวนการต่อการเชื่อมโยงว่าวิถีที่ต้องการสนองต่อตนเองและการสัมพันธ์กับผู้อื่นจึงวิธีการแบ่งคนว่าควรมีศีลธรรมในระดับต้นตามหลักการของศีล กล่าวคือ ศีลข้อ ๑ ที่ว่าห้ามฆ่าสัตว์นั้น ไม่ให้คนเบียดเบียนกัน ถ้าคนเบียดเบียนกันเป็นผลมาจากการไม่ใส่ใจความสัมพันธ์หรือมีท่าทีต่อความสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่ถูกต้อง เช่น “บุคคลผู้โกรธฆ่าบิดาก็ได้ ฆ่ามารดาาก็ได้ ฆ่าพราหมณ์ก็ได้ ฆ่าปุณฺณก็ได้ แม้แต่ตนเองที่เป็นที่รักยังผู้โกรธหมกมุ่นในรูปต่างๆ^{๑๗} ย่อมฆ่าตนเองเพราะเหตุต่างๆ ย่อมฆ่าตนเองเพราะเหตุต่างๆ”^{๑๘} ขณะที่คนที่ใช้อารมณ์ในการดำเนินชีวิตจะการเข้าใจความรู้สึกของคนอื่นด้วยว่า “บุรุษรักชีวิต ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์”^{๑๙}

เมื่อเรานิ่งถึงเงื่อนไขของศีลจะพบว่าธรรมชาติที่สอดคล้องกับเรื่องความสัมพันธ์และอารมณ์ซึ่งปรากฏในการวางเป้าหมายชีวิต จะพบได้ในกรณีอัคคิณสูตรว่า เมื่อมนุษย์ผู้โลกเกิดขึ้นจากการกึ่งวันดินก็ค่อยมีพัฒนาการทางร่างกายที่ค่อยๆ หยิบขึ้นต่อมาก็ปรากฏเป็นเพศชายและหญิง พอมองดูกันก็เกิดความกำหนัด ความเร่าร้อนขึ้นจึงเสพเมถุนธรรมกัน หลังจากนั้น เมื่อคนเริ่มทำบาปอกุศลธรรมมากขึ้น ข้าวปลาอาหารก็เริ่มหายากจึงเริ่มมีการขโมย เมื่อมีการขโมยก็มีการทำร้ายกันด้วยสิ่งของต่างๆ^{๒๐} ธรรมชาติของมนุษย์ที่สัมพันธ์เข้ากับการแบ่งตามช่วงวัยจึงเป็นการเข้าใจภาวะความต้องการอันมาจากสัญชาตญาณที่จะต้องถูกฝึกฝนและสร้างกระบวนการในการควบคุมอารมณ์ที่มีต่อความสัมพันธ์นั้นเป็นเรื่องที่กลายเป็นปัญหา จึงต้องมีการวางหน้าที่ว่าจะช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวดำเนินการเข้าใจชีวิตในแต่ละวัยต้องมีระบบศีลธรรมประกอบไปด้วย การทำความเข้าใจจึงผูกโยงกับการทำความเข้าใจตนเอง และความต้องการของแต่ละคนที่มีลักษณะทางความรู้สึกที่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ไม่อย่างนั้นก็จะกลายเป็นคนซึมเศร้า และไม่สามารถเข้าสังคมได้^{๒๑}

๒) ความเข้าใจในระดับกลาง เป็นการเข้าใจในการทำหน้าที่ (duty) ของสังคมที่มาพร้อมกับลักษณะเป้าหมายในชีวิตที่เป็นไปตามลักษณะของข้อกำหนดทางสังคม ซึ่งถูกเรียกในทางศาสนาว่า “ธรรมะ” ในการพิจารณาเรื่องธรรมนั้นไม่ได้พิจารณาโดยความสัมพันธ์เกี่ยวกับตนเอง (อัตถะ) และ

^{๑๕} Karl H. Potter, *Presuppositions of India's Philosophy*, p.๑๑.

^{๑๖} Bijayananda Kar, *The Philosophy of Lokayata : A Review and Reconstruction*, (Delhi : Motilal Banarsidass Publishers, ๒๐๑๓), p.๖๓.

^{๑๗} รูปต่างๆ ในที่นี้หมายถึงอารมณ์ต่างๆ อ้างใน อัง.สตตก.อ. ๒/๖๔/๑๙๗.

^{๑๘} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๔/๑๒๙.

^{๑๙} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๘๒/๕๒๓.

^{๒๐} อ่านรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๐-๑๒๙/๘๙-๙๖.

^{๒๑} รังสรรค์ นันทกาวงศ์ นายกเทศมนตรีเมืองบึงยี่โถ, *สัมภาษณ์*, ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๗.

ความรู้สึก (กามะ) ต่อสิ่งอื่นเท่านั้น แต่การเข้าใจช่วงวัยของบุคคลสัมพันธ์กับการกระทำตามหน้าที่ และจะพบข้อวิจารณ์ว่า “ธรรมะ” นั้นไม่มีหลักฐานทางการรับรู้ได้ที่จะยืนยันได้ว่าการที่เราปฏิบัติ ตามธรรมหรือหน้าที่แล้วจะทำให้เรากลายเป็นคนมีเมตตาหรือไม่มีเมตตาไปได้ เพราะความเข้าใจ หนึ่งของมนุษย์นั้นต้องมาจากการรับรู้ (perception) ลองจินตนาการว่าถ้ามนุษย์มีช่วงวัยที่ต้อง ปฏิบัติตามหน้าที่แล้วได้ผลความดีอย่างไม่ลืมหูลืมตา เราก็จะพบกับความดีเป็นผลตอบแทนของ การปฏิบัติก็จริง แต่นั่นเท่ากับว่าเราไม่ได้รู้อะไรเพิ่มมากขึ้นเลย ฉะนั้น คนที่มีธรรมะคือคนที่ รับผิดชอบต่อสิ่งอื่นจึงเป็นคุณสมบัติที่ติดตัวอยู่ตามช่วงวัยที่สามารถรับผิดชอบต่อการกระทำของ ตนเองได้แล้ว และสามารถเป็นนายในการทำอย่างเป็นอิสระ ไม่ใช่เป็นทาสของความคิดและขาดการ สร้างสรรค์ชีวิตที่ตนเองเป็นผู้กำหนดรูปแบบและศีลธรรมด้วยตนเอง^{๒๒} ในพระพุทธศาสนาเองได้วาง รูปแบบของการรับผิดชอบต่อหน้าที่นั้นว่ามีความสำคัญและทำให้เห็นว่าคนที่มีความดีในระดับที่ปฏิบัติ หน้าที่ได้นั้นต้องเป็นผู้รู้จักผิดชอบชั่วดี ดังคำสอนที่ว่า กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทรผู้เว้นขาดจาก การฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่ไม่ได้ให้ เว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม เว้น ขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูด เพื่อเจ้อ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา มีจิตไม่พยายาบท...หากดำรงอยู่ในธรรมชาแบบนี้ได้วิญญูชน จะสรรเสริญ แต่หากยังคงฆ่าสัตว์ เป็นต้นอยู่ก็จะอยู่ในธรรมด่าที่ถูกต้อง^{๒๓}

การกล่าวถึงบุคคลที่มีอายุและได้รับการยกย่องจึงเป็นกลไกในการยอมรับว่า คนที่มีอายุ ไม่ใช่ในฐานะของผู้เกิดนาน แต่เป็นไปของผู้ประพฤติดีรรมมานานกว่ากัน จึงเป็นข้อกำหนดหนึ่งว่า หากผู้มีความรับผิดชอบต่อผลการกระทำของตนเองได้ คนนั้นก็ถือว่ามีความดีในทาง พระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันการยกย่องบุคคลเช่นนั้นก็เป็นเรื่องที่ควรกระทำ เป็นไปตามเงื่อนไขที่ ยอมรับว่าตนเองหรือปัจเจกบุคคลเป็นศูนย์กลางที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม^{๒๔} และการแบ่งวัยตาม นี้จะพบว่า คนที่มีความดีที่ได้รับการกระทำของตนเองเป็นการสร้างให้เกิดการเข้าใจวัยในระดับที่ จะต้องมีความเป็นองค์ประกอบด้วย และสังคมจะตรวจสอบถึงความสามารถที่คนเหล่านั้นมี โดยแบ่ง ให้เห็นว่าคนที่มีความรับผิดชอบได้น้อยลงอย่างคนวัยเด็กและวัยชราจะเป็นบุคคลที่สามารถปฏิบัติ ตามธรรมะน้อยลง แต่คนที่ปฏิบัติตามธรรมหรืออาศัยธรรมะมากขึ้นคือคนที่อยู่ในวัยกลางคน ซึ่งอาจ ถูกเรียกได้อีกว่า วัยทำงาน เพราะเกี่ยวข้องกับการได้รับคำนิทาและสรรเสริญจากการกระทำของ ตนเองมากกว่าวัยอื่นใด

เมื่อตรวจสอบไปที่สังคมไทยจะพบว่าความเชื่อในระดับกลางนั้นมีอิทธิพลต่อคนโดยส่วน ใหญ่โดยมองว่า คนในวัยสูงอายุเป็นภาระ ทำอะไรไม่ได้ จึงจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจในการอยู่ ร่วมกัน ไม่อย่างนั้นแต่ละคนจะแยกกันมองโดยเด็กก็มองมุมเด็ก คนวัยทำงานก็มองจากคนวัยทำงาน จึงทำให้ทุกคนต่างมองแยกส่วนกันไป แม้แต่คนที่เป็นลูกก็อาจถูกตัดสินจากการกระทำต่อผู้เป็นพ่อ และแม่ที่ทานแก่ชราแล้วเป็นโรคอัลไซเมอร์เดินออกจากบ้านตลอดเวลาที่คนในบ้านเผลอจึงต้องมีการ

^{๒๒} Karl H. Potter, *Presuppositions of India's Philosophy*, pp.๑๔.๑๕

^{๒๓} อ่านรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕/๑๑๖/๘๕-๘๗.

^{๒๔} Bijayananda Kar, *The Philosophy of Lokayata : A Review and Reconstruction*, (Delhi : Motilal Banarsidass Publishers, ๒๐๑๓), pp.๕๗-๕๘.

ล่ามโซ่ไว้ การไม่เข้าใจทางสังคมนี้จึงกลายเป็นปัญหาที่ต้องสร้างวิธีการเข้าใจและการแก้ปัญหา
ร่วมกัน^{๒๕}

๓) ความเข้าใจในระดับสูง เป็นการเข้าใจเชิงอุดมคติ เป็นการเข้าใจที่เกิดขึ้นจาก
กระบวนการทางศาสนา กระบวนการเข้าใจนี้เป็นการเข้าใจในระดับเป้าหมาย เนื่องจากในแต่ละระดับของวัย
ได้ถูกมองถึงความแตกต่างจากองค์ประกอบภายนอก และคุณลักษณะความรับผิดชอบอันเป็นคุณลักษณะ
ภายใน แต่ทั้ง ๒ อย่างข้างต้นนั้นเป็นการแบ่งเพียงในระดับรูปธรรมเท่านั้น แต่ในระดับนี้จะพบเกณฑ์ที่
สร้างความเข้าใจความแตกต่างของวัยจากการนำเอาจิตใญมาร่วมด้วย ในแง่นี้จะพบว่าพุทธทาสภิกขุได้
เสนอวิธีการเข้าใจหลักการที่อยู่เหนือขึ้นไปโดยไม่ใช้การแบ่งแยกกันระหว่างกายกับจิต ซึ่งในที่นี้ถูกพัฒนา
จากการเข้าใจกระบวนการทางธรรมชาติกับหลักการเชิงอุดมคติทางศาสนาที่มองว่า ธรรมชาตินั้นจัดมาใน
ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นไปตามสภาวะการเจริญเติบโตของร่างกายที่ต้องการกิน การเสพอันเป็น
ความจำเป็นในการดำเนินชีวิต ขณะเดียวกันพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้แยะ หรือไม่ได้ขอร้อง หรือบังคับ
ให้ตัดสิ่งเหล่านี้ออกไปโดยสิ้นเชิง เพราะทำไม่ได้ ถ้าทำอย่างนั้นก็เป็นเรื่องบ้า พระพุทธศาสนาไม่ใช่
เรื่องบ้า เป็นเรื่องที่ต้องการจะให้สำเร็จประโยชน์ ให้ผ่านโลกไปให้ได้ จึงต้องบริโภคลงไปในทางที่
ถูกต้องจนกว่าจะผ่านโลกไปได้

ฉะนั้น การที่เราเกี่ยวข้องกับโลกในเรื่อง รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ในลักษณะที่ถูกวิธีที่ให้
สิ่งภายนอกเป็นทาสเรา อย่าให้เราเป็นทาสของวัตถุ โลกก็กลายเป็นบทเรียนสำหรับเรา การควบคุม
ตนเองในแง่นี้จึงเป็นการผสานกันเข้าระหว่างวัตถุกับจิตใจ บนฐานของการไม่ได้ทำลายทั้งหมด แต่ก็
ไม่ได้เป็นทาสคือยอมทุกอย่าง เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา เป็นอยู่อย่างถูกต้อง เกี่ยวข้องกับสิ่งทุกอย่างในโลก
นี้อย่าง ถูกต้อง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา มีแต่จะส่งเสริมให้เดินไปถูกทาง จากความ จมอยู่ในโลกนี้
ขึ้นไปสู่ความอยู่เหนือโลก จากโลกียะไปสู่โลกุตระ เพราะอำนาจของมัชฌิมาปฏิปทา^{๒๖} การเข้าใจวัย
ทางพระพุทธศาสนาในระดับสูงจึงเป็นการวางนัยยะของการปฏิบัติตนเองต่อการอยู่ร่วมกันในโลก
หากเข้าไปเกี่ยวข้องกับวัตถุมากขึ้นก็จะวัดว่าวัยอยู่ในช่วงไหน ถ้าเกี่ยวข้องกับวัตถุมากก็เป็นวัยเด็ก
และวัยกลางคนที่ต้องพึ่งพาการกิน การใช้วัตถุสิ่งของจำนวนมากจึงต้องฝึกการใช้หลักการอยู่ร่วม
อย่างเช่น ความพอดี พอเพียงเป็นหลัก แต่ถ้าเกี่ยวข้องกับวัตถุมากก็เป็นวัยกลางคน จึงต้องมีการ
ปฏิบัติเพื่อเรียนรู้และปล่อยวางต่อวัตถุมากขึ้นนำไปสู่การเข้าใจการหลุดพ้นอันเป็นวิธีการอยู่และ
เข้าใจว่าวัยที่แต่ละคนมีนั้นเป็นหลักการในการฝึกปฏิบัติตนเอง

๔.๒.๒ การสร้างกิจกรรมเรียนรู้ระหว่างช่วงวัยของคน ๓ วัยในพระพุทธศาสนา การที่คน
ในแต่ละวัยมารวมกันและสร้างการอยู่ร่วมกันจำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยน ถ่ายโอน และพัฒนาวิธีการอยู่
ร่วมกัน ขณะที่วิธีการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นผ่านสังคมที่มีการรวมตัวกัน ในแง่หนึ่งสังคมนั้นอาจรวมตัว
กันบนพื้นฐานของข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากการพบหน้าค่าตากันตั้งแต่วัยเด็กและเติบโตไปพร้อมกัน ทำให้
การเข้าใจบริบทรอบตัวของผู้ที่อยู่ร่วมกันไม่ใช่ปัญหาของการอยู่ร่วมกัน แต่หากเป็นคนวัยอื่น หรือมาจาก
แหล่งวัฒนธรรมหรือชุมชนอาจจำเป็นที่จะต้องทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ปัญหานี้ในทางพระพุทธศาสนาได้

^{๒๕} บัณฑิต ตั้งเจริญดี, นักวิชาการสุขาภิบาล ชำนาญการ (ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์และฟื้นฟู บึง
ยี่โถ), สัมภาษณ์, ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๗.

^{๒๖} พุทธทาสภิกขุ, **ขรവാธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

พิจารณาเรื่องดังกล่าวผ่านการให้แต่ละคนที่จะเข้ามาบวชหากเชื่อหรืออยู่ในวัฒนธรรมที่ต่างกันไปอาจลองมาฝึกใช้ชีวิตด้วยการทำให้ภิกษุสงฆ์ยินดี^{๒๗} การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างการเรียนรู้ระหว่างคน ๓ วัยในทางศาสนาจึงมาจากข้อกำหนดเหล่านี้ คือ

๑) กิจกรรมทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการใช้หลักการปฏิบัติมาเป็นองค์ประกอบหลักในการสร้างกิจกรรม ในแง่ของการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมนั้นเป็นการมาจากการเข้าใจกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนที่มีฐานมาจากการเข้าใจพิธีกรรมต่างๆ ที่มีในสังคมนั้นเป็นองค์ประกอบหลักในการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนอย่างทีคลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ได้เล่าถึงชาวเกาะทรอบไรอัน (Trobriand) ทำทุกวิถีทางเพื่อป้องกันตนเองจากอันตราย แต่ยังคง มีกิจกรรมบางอย่างซึ่งไม่สามารถคาดการณ์ได้และเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่นชาวเกาะนี้ เป็นนักเดินเรือชั้นยอดและมีความละเอียดรอบคอบในการก่อสร้างและดูแลรักษาเรือของตน ทว่าแม้จะมีมาตรการป้องกันอันตรายต่าง ๆ แล้วก็ตาม เดินเรือผู้เชี่ยวชาญก็อาจพายุแพ้ให้แก่อท้องทะเลอยู่ร่ำไป หรือด้านวัฒนธรรมที่ปรากฏในหมู่บ้านส่วนใหญ่บนเกาะชวาก่อนคริสต์ศักราชที่ ๒๐ ศาสนามีลักษณะที่ผสมผสานกันอย่างมากมาย มีการผนวกรวมแนวปฏิบัติ เกี่ยวกับการนับถือผีหรือวิญญาณนิยมในท้องถิ่นเข้ากับธรรมเนียมของศาสนาอื่น และศาสนาอิสลาม งานศพเป็นประเพณีที่เน้นความสะดวกรวดเร็ว ประกอบด้วยการชำระร่างกายศพ ตามด้วยบทสวดของศาสนาอิสลามสองสามบท จากนั้นจึงจัดการ ผังศพทันที พิธีกรรมเกิดขึ้นอย่างเรียบง่ายเพื่อหลีกเลี่ยงการแสดงความรู้สึกโศกเศร้า ออกมาอย่างชัดเจน ตามที่กล่าวไว้ในงานของเกียร์ตซ์ว่า “แรง ขับเคลื่อนในระบบพิธีกรรมของชาวชวาดำเนินไปโดยการพาผู้คนก้าวผ่านความโศก เศร้าโดยไม่ต้องเผชิญกับความแปรปรวนทางอารมณ์อย่างรุนแรง”^{๒๘}

การร่ำไห้ในงานศพของชาวเป็นผลมาจากการอพยพของผู้คน จากชนบทหรือหมู่บ้านที่มีแนวความเชื่อเดียวกันไปสู่ชุมชนเมืองที่มีลักษณะทางสังคมซึ่งหลากหลายและซับซ้อนยิ่งกว่า ในขณะที่ก่อนหน้านี้ผู้คนที่อยู่อาศัยอยู่ใกล้ชิดกันใน หมู่บ้านหนึ่งๆ อาจมีระบบความเชื่อทางศาสนาคล้าย ๆ กัน เพื่อนบ้านในเมืองมักมี ความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องการเมือง/ศาสนา ด้วยเหตุนี้ความปรารถนาในการประกอบพิธีศพซึ่งสืบทอดมาจากสังคมเดิมจึงยากที่จะเกิดขึ้นได้เพราะขัดต่อวิถีชีวิตของผู้เข้าร่วมพิธีที่อยู่อาศัยในเมือง เพราะเมื่อไม่มีทางที่จะปรับหรือประนีประนอมความเชื่อ ที่ขัดแย้งกันได้ ผู้ที่มาร่วมพิธีจึงเสมือนตกอยู่ในภาวะสุญญากาศและไม่สามารถเยียวยาความเศร้าโศกของตน จากประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดงานศพที่ล้มเหลวครั้งนี้

จุดยืนที่แตกต่างจากมาลินอฟสกี เกียร์ตซ์จึงแย้งว่า แท้จริงแล้วเหตุการณ์ที่สร้างความสับสนวุ่นวายที่สุดมักกระจุกตัวอยู่รอบๆ ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติทางศาสนา อาทิ (งานศพ) วันหยุด การรักษาโรค เวทมนตร์ กลุ่ม สิทธิต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นศาสนาจึงถือเป็นศูนย์รวมและต้นตอของความตึงเครียด ทางสังคม มิใช่เพียงภาพสะท้อนความตึงเครียดทางสังคมที่เกิดขึ้น ณ ที่อื่นๆ เมื่อมองในภาพกว้าง เกียร์ตซ์เสนอว่าทฤษฎีหน้าที่นิยมมีแนวโน้มจะ “มุ่งเน้นถึง แบบแผนของศาสนาในแง่ของการสร้างความผสมกลมกลืนและช่วยชุบจิตใจ มากกว่าในแง่ที่สร้างความสับสนวุ่นวาย ความขัดแย้ง และความตึงเครียดทางจิตใจ” เขายังกล่าวต่อไปอีกว่า องค์ประกอบของการเมืองและศาสนา

^{๒๗} อ่านรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๗/๑๔๐-๑๔๑.

^{๒๘} ลาร์ส โฟเคลิน, หลอมรวม ล่มสลาย ประวัติศาสตร์เชิงโบราณคดีของพระพุทธศาสนาในอินเดีย, แปลโดย วรณพวรรณ เฟรนซ์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ภาพพิมพ์, ๒๕๖๖), หน้า ๘๑.

ในด้านที่ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายนี้เองที่อาจช่วยให้เราเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางกาที่ทฤษฎี
หน้าที่นิยมมองข้ามไปได้อีกด้วย^{๒๙}

นัยยะของวัฒนธรรมนั้นแยกได้เป็น ๒ มิติ คือ (๑) วัฒนธรรมทางด้านจิตใจ (Mental Culture) คือลักษณะที่แสดงออก เช่น พิธีกรรม ภาษา การแต่งกาย เป็นต้น (๒) วัฒนธรรมทางด้าน
วัตถุ (material Culture) คือ ลักษณะที่แสดงออกผ่านอุปกรณ์เครื่องใช้และสิ่งก่อสร้าง เช่น ศาสน
สถาน เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น วัฒนธรรมจึงสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี
เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นองค์รวมที่ซับซ้อน รวมถึงความรู้ ความเชื่อ ศิลปกรรม กฎหมาย ประเพณี
ความสามารถและลักษณะนิสัยอื่นๆ ที่คนได้รับมาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม^{๓๐} อย่างไรก็ตาม เมื่อ
ระบบสังคมซึ่งเป็นแบบแผนพฤติกรรมแบบสัมพันธ์มีการเปลี่ยนแปลง ความเปลี่ยนแปลงนั้นย่อม
สะท้อนมิติวัฒนธรรมนั้นๆ ออกมาจากสังคม ทำให้เราเห็นความแตกต่างหรือความแปลกแยก
ระหว่างวัฒนธรรมกับระบบสังคม อันเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้ ในแง่ความจริงนั้น
วัฒนธรรมมักจะไม่นับต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เรียกว่า ความล่าช้าของวัฒนธรรม (Culture
Lag) แต่บางทีก็มองได้อีกแบบหนึ่งคือ การศึกษาวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นอาจอยู่ภายใต้ระบบ
ที่ล่าช้าอยู่อย่างเดิมก็ได้^{๓๑}

เมื่อสังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่มีการแข่งขันมากขึ้น ผู้คนมีความทุกข์ยาก มี
การถูกข่มเหง โดยไม่มีผู้นำทางสังคมและการปกครองมาช่วย ความต้องการหาสิ่งปลอบประโลมใจจึง
เป็นที่มาของความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นการแสวงหาอำนาจต่างๆ ภายนอกมาหลอกลวง
ตัวเอง ความเชื่อเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งที่จะทำให้จิตใจตนเองเข้มแข็งขึ้น หากแต่ทำให้จิตใจอ่อนแอลง จน
กลายเป็นประเด็นของความเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า ความล่าช้าทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ ในแง่ของ
วัฒนธรรมสังคมนั้น ความต้องการการรวมกลุ่มเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ประชาชนจะรวมตัวกันเข้า
มาเป็นหน่วยใหญ่ขึ้น เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ไม่ใช่แค่ท้องถิ่น แต่เป็นรัฐชาติในการรวมกลุ่ม
นั้นจึงจำเป็นต้องมีการสร้างอุดมการณ์ขึ้นมาเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่งในการรวมกลุ่มกัน
เช่นเดียวกับการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมกันอาจจะสร้างวัฒนธรรมใหม่ไม่ว่าจะเป็นการปรับการ
แต่งชุดของคนสูงวัยให้ย้อนกลับไปเป็นเด็ก ใส่ชุดประกวด ใส่ชุดของคนวัยเด็ก รวมถึงคนวัยทำงาน
อันแสดงให้เห็นการลดพื้นที่หรือช่วงว่างทางอายุจากการใช้วัฒนธรรมเป็นตัวแบ่งแยก เมื่อทำกิจกรรม
จึงต้องสร้างความคิดแบบนี้ให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรมที่สุด^{๓๒}

๒) กิจกรรมทางสังคม เป็นการเรียนรู้ในแง่ของการปฏิบัติตนตามตำแหน่ง แห้งที่หรือตาม
กาลเทศะ อันเป็นกระบวนการสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ทำให้พลวัตและความตึงเครียดภายใน ความ

^{๒๙} ลาร์ส โฟเคลิน, หลอมรวม ล่มสลาย ประวัติศาสตร์เชิงโบราณคดีของพระพุทธศาสนาใน
อินเดีย, แปลโดย วรณพรรณ เฟรนซ์, หน้า ๘๒.

^{๓๐} อคิน รพีพัฒน์, วัฒนธรรมคือความหมาย : ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ช,
(กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๑), หน้า ๗๒.

^{๓๑} อคิน รพีพัฒน์, วัฒนธรรมคือความหมาย : ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ช, หน้า
๑๑๗.

^{๓๒} นางสาวจิตรา ศิวรักษ์, พยาบาลวิชาชีพชำนาญการ เทศบาลเมืองบึงยี่โถ, สัมภาษณ์, ๑๕
กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๗.

ซับซ้อนของศาสนาไทยแบบหลอมรวมเป็นระเบียบคือการจับเข้ามาใส่ใน บริบท การสร้างบริบทเช่นนี้ ต้องแยกแยะให้ชัดเจนออกจากกระบวนการกลาย เป็นลูกผสมทางวัฒนธรรมหรือศาสนา กระบวนการนี้คือสมัยนิยม ๒ แบบหรือ รูปแบบทางวัฒนธรรม ๒ รูปแบบที่ผนวกเข้าด้วยกันจน กลายเป็น "พื้นที่ที่ ๓" แห่งใหม่ การสร้างบริบท "กาลเทศะ" ในไทย เป็นการทำให้ ศาสนาและ วัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้รับการรักษาไว้ในขอบเขตพื้นที่ที่ใกล้ชิด กัน มากกว่าจะถูกผนวกรวมเข้า ด้วยกันแบบการกลายพันธุ์ ดังนั้น การสร้าง บริบทและการจัดแบ่งจึงเป็นหลักการสำคัญในการสร้าง เขตแดนให้กับโครงสร้าง สังคมไทย หลักการทั้งสองปรากฏขึ้นจากการเป็นส่วนหนึ่งในความ หลากหลาย ของระบบศาสนาไทย ซึ่งยังคงมีส่วนประกอบที่แตกต่างกันและยังคลุมเครืออยู่ การสร้าง บริบทครอบรูปแบบอันแตกต่างหลากหลายเอาไว้ในการวิเคราะห์พื้นที่และกาลเทศะในคติไทย ประเด็นสำคัญคือ “มนุษย์มีชีวิตรอยู่ท่ามกลางพื้นที่และเวลา” และ “โลกทรรศน์นั้นมีพื้นฐานจากคติ เกี่ยวกับพื้นที่และเวลา”

“พื้นที่” และ “กาลเทศะ” เป็นการอธิบายขอบเขตในบริเวณวัฒนธรรมและ พื้นที่ทาง สังคม เป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นพหุลักษณะ ที่มีการจำกัดขอบเขต มีการแบ่งพื้นที่แยก ย่อยออกไปอีกเป็นการเฉพาะตามแต่ บทบาทหน้าที่และพฤติกรรม พื้นที่ในคติไทยมีลักษณะตรงกัน ข้ามกับพื้นที่ในคติปัจจุบันหลายอย่าง พื้นที่ในคติไทยไม่เป็นผืนเดียวต่อกันไปโดยไร้เส้นแบ่งแต่พื้นที่ ถูกแบ่งออกเป็นส่วนๆ โดยมีลักษณะเส้นแบ่งที่ค่อนข้าง ชัดเจน แต่ละส่วนของพื้นที่มีลักษณะพิเศษ แตกต่างกัน ฉะนั้น ในแต่ละพื้นที่จึงมีกฎที่ต้องปฏิบัติไม่เหมือนกัน เมื่อมนุษย์ล่วง พ้นจากพื้นที่หนึ่งไป ยังอีกพื้นที่หนึ่ง มนุษย์ต้องปฏิบัติตามกฎหรือธรรม ส่วนคนไทยมองทั้งพื้นที่และเวลาเป็นส่วนๆ ไม่ สืบเนื่องกัน จะทำอะไรจึงต้องทำให้ ถูกกาลเทศะ วลีนี้แปลเป็นภาษาอังกฤษตรงๆ ไม่ได้ เพราะฝรั่ง ไม่ได้คิดถึงเวลาและพื้นที่แบบไทย ซึ่งคติกาลเทศะเป็นสื่อถึงความไวต่อบริบทเรื่องข้อกำหนดด้านการ กระทำและคำพูด ภายในสังคมที่สร้างลักษณะขึ้นโดยอำนาจอันมีรูปแบบอันหลากหลายเพื่อควบคุม การแสดงออกของวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรม

ส่วนกาลเทศะของไทยเป็นพื้นที่ที่มีขอบเขตชัดเจนทั้งในแนว ขวางและแนวดิ่ง กล่าวคือ พื้นที่มิติแนวดิ่งของไทยมีรูปแบบเป็นลำดับชั้น การกำหนดลำดับชั้นด้วยเพศสภาพ ซึ่งทำให้เพศชายมี อภิสิทธิ์เข้าถึงพื้นที่ได้มากกว่าผู้หญิง เช่นเดียวกับจำกัดขอบเขตของเด็กกับผู้ใหญ่ให้แยกจากกัน คน ไทยจึงสร้างขอบเขตทางพิธีกรรมขึ้นซึ่งแยกส่วนต่างๆ ของพื้นที่ออกจากกัน คนไทยทุกคนต้องเข้า สังคมและถูกกำหนดไว้ด้วยเงื่อนไขให้เคารพการแบ่งแยกท่ามกลางความแตกต่างของพื้นที่โดยความ ไวต่อบริบท การเคลื่อนย้ายจากพื้นที่หนึ่งไปยังพื้นที่หนึ่งยังต้องอาศัยการปรับตัวให้หนึ่ง มนุษย์ต้อง เปลี่ยนตัวเอง หลักการสำคัญของการเข้าสู่พื้นที่อื่นก็คือการเปลี่ยนแปลง ตัวเอง เพราะพื้นที่แต่ละ ส่วนมีลักษณะเฉพาะของตัว คนที่อยู่ในพื้นที่หนึ่งจะเข้าไปสู่พื้นที่อื่นโดยไม่เปลี่ยนสถานะ หรือสภาพ ตนเองจึงทำไม่ได้ อาจก่อให้เกิดกับพิบัติ ความไม่เป็นมงคล ตลอดจนอาจทำให้ถึงแก่ชีวิตได้ ส่วนป้าย ประกาศให้แต่งกายสุภาพในสถานที่ราชการจึงมีความหมายมากกว่าเรื่องการแต่งกาย แต่เป็นป้ายที่ แบ่งเขตระหว่าง พื้นที่ระดับตํานอกสถานที่ราชการ กับพื้นที่ระดับสูงซึ่งเป็นของราชการด้วย คนที่เห็น

ป้ายนี้ไม่แต่เพียงต้องสำรวจการแต่งกาย ของตัวเองเสียก่อนจะเข้าไป แต่ต้องสำรวจมกิริยามารยาท มากกว่าปกติ เพราะรู้ตัวว่ากำลังล่วงเข้าไปสู่พื้นที่อีกระดับหนึ่งแล้ว^{๓๓}

ขณะที่การเปลี่ยนบุคลิกภาพของบุคคลเมื่อย้ายจากขอบเขตหนึ่ง ที่มีการกำหนด กฎเกณฑ์ภายในพื้นที่ ไปยังอีกขอบเขตหนึ่งซึ่งมีหลากหลายลักษณะ (๑) การเปลี่ยนการแสดงท่าที ของใครคนหนึ่ง อย่างการแต่งกาย (๒) การเปลี่ยนพฤติกรรม "ซึ่งส่งผลให้เกิดการสร้างบุคลิกภาพที่ แตกต่าง และ (๓) การเปลี่ยนสถานะของคนหนึ่งด้วยความ หมายทางพิธีกรรม เช่น การทำพิธี บวงสรวงเพื่อปิดเป่าภัยอันตรายและขอพรให้ ปราศจากอุปสรรคก่อนออกเดินทางหรือก่อนการทำพิธี อุปสมบทเป็นพระภิกษุ สงฆ์ บุคคลผู้หนึ่งที่สามารถเข้าไปในพื้นที่ต่างๆ ได้มากกว่าคนทั่วไป หรือเข้าไป ยังพื้นที่ที่ถูกกั้นอาณาเขตห้ามไม่ให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องเข้าไป กล่าวกันว่าต้องเป็นผู้ ที่มี "อิทธิฤทธิ์" คำว่าอิทธิฤทธิ์เพื่อกล่าวถึงความสามารถในการ เข้าไปยังพื้นที่พิเศษทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่ รับรู้กันในวาทกรรมทางพิธีของไทยว่าหมายถึงผู้มี "พลังวิเศษ" ในวาทกรรมชาวบ้าน ผู้ที่สามารถ ล่วงล้ำเข้ามายังพื้นที่และเวลาที่ถูก กำหนดไว้เป็นมาตรฐานจะถูกวิจารณ์ว่า "วางท่าไม่เหมาะสม" "ผิดกาลเทศะ ไม่ถูกกาลเทศะ" หรือ "ไม่รู้จักกาลเทศะ" แวน เอสเตอร์ิก กล่าวว่า นอกเหนือ จาก กาลเทศะที่เป็นสิ่งสำคัญในวิถีชีวิตของชาวไทยแล้ว ชาวตะวันตกส่วนมากมักประสบกับความ ยากลำบากในการระวางขอบเขตของบริบทด้านเวลาและสถานที่ แม้จะอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็น เวลาหลายปีแล้วก็ตามคนหนึ่งก็ยังไม่รู้เรื่องราวอะไรเป็นอะไร อะไรผิดกาลเทศะ ไม่เพียง ไม่รู้กาลเทศะ เท่านั้น ความเข้าใจในบริบทต่างๆ หรือแม้แต่ผู้คนก็ยังไม่สมบูรณ์แจ่มแจ้งเอาเสียเลย จะพบได้ว่าเด็กๆ ได้รับการอบรมมาตั้งแต่เกิดให้รู้จักกาลเทศะเพื่อไม่ ให้ทำผิดกาลเทศะ ทว่าในประสบการณ์ของ ข้าพเจ้าเกี่ยวกับเรื่องนี้แทบจะไม่มีใครเคยสอนเลย ยกเว้นแต่ว่าการกล่าวตักเตือนเด็กๆ สำหรับคนไทย ด้วยกันเรื่องนี้แทบจะไม่ต้องพูดกัน ข้าพเจ้ารู้จักแนวคิดนี้ไม่กี่ปีก่อนจะเรียนรู้คำนี้^{๓๔}

การแบ่งพื้นที่ทางสังคมจึงเป็นกระบวนการในการเข้าใจลักษณะทางสังคมที่แบ่งคน ออกเป็น ๓ ช่วงวัยตามที่สังคมได้จัดสรรสำหรับการรับรู้ได้ถึงหน้าที่ผ่านการปฏิบัติตนในแต่ละ ช่วงเวลา การจัดกิจกรรมที่สังคมเป็นผู้กำหนดให้แต่ละคนมีบทบาทตามแต่ละกาลเทศะทางสังคมจึง เป็นแนวทางการใช้รูปแบบการอยู่ร่วมในการผสมผสานคนเข้ามาอยู่ร่วมกัน แต่การจัดกิจกรรมที่ตอบ รับได้นั้นคือเรื่องสุขภาพ โดยเฉพาะผู้สูงวัยจะเน้นการมีสุขภาพกายและจิตที่ดี ต้องให้เขาเหล่านั้นได้ ทำกิจกรรมที่จะช่วยส่งเสริมสิ่งดังกล่าว อีกทั้งคนเหล่านี้ต้องชอบด้วย ส่วนการประกอบ บออาชีพนั้น เนื่องจากผู้สูงวัยส่วนใหญ่เป็นผู้มีฐานะ การทำอาชีพจึงต้องคิดว่าเป็นเพียงงานอดิเรก ไม่จริงจังมากนัก หรือต้องบังคับ กำหนดกะเกณฑ์ผลผลิตหรือรายได้มากไป ต้องปรับให้เหมาะสมกับช่วงวัย^{๓๕}

๓) กิจกรรมทางศาสนา เป็นการเรียนรู้ในระดับของพิธีกรรมที่มีเรื่องของการพิจารณาในแง่ ของหลักความเชื่อทางศาสนา คลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ ได้นิยามศาสนาจากมุมมองเชิงโครง สร้างไว้อย่าง

^{๓๓} ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน, เทวา มนตรา คาลา เกจิ : ไสยศาสตร์สมัยใหม่กับทุน(ไทย)นิยม, แปลโดย วิราวรรณ นฤปิติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๖๖), หน้า ๒๒๗-๒๒๙.

^{๓๔} ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน, เทวา มนตรา คาลา เกจิ : ไสยศาสตร์สมัยใหม่กับทุน(ไทย)นิยม, แปลโดย วิราวรรณ นฤปิติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๖๖), หน้า ๒๓๐-๒๓๑.

^{๓๕} บัณฑิต ตั้งเจริญดี, นักวิชาการสุขภาพบาล ชำนาญการ (ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์และฟื้นฟู บึง ยี่โก), สัมภาษณ์, ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๗.

สั้นกระชับว่า ศาสนาคือระบบของสัญลักษณ์ที่ทำหน้าที่สร้างอารมณ์ความรู้สึกและแรงขับ เคลื่อนอัน ทรงพลัง แผ่ซ่าน และคงอยู่อย่างยาวนานภายในตัวมนุษย์ ด้วยการ ประดิษฐ์แนวความคิดเกี่ยวกับ ระเบียบการดำรงอยู่ และห่อหุ้มแนวคิดเหล่านี้ ไว้ใต้อาภรณ์แห่งความเป็นจริง จนทำให้อารมณ์ ความรู้สึกและแรงขับเคลื่อนนั้นดูจริงเสียยิ่งกว่าจริง จุดเน้นของเกียร์ตซ์อยู่ที่ความเชื่อและความหมาย ของสัญลักษณ์ในลักษณะที่ ความเชื่อทำหน้าที่ปลูกฝังให้ผู้คนตระหนักถึงตำแหน่งแห่งที่ของตนใน สังคมและ จักรวาล ในแง่ที่คำจำกัดความศาสนาของเกียร์ตซ์จึงได้รับอิทธิพลอย่างชัดเจนจากแนวคิด เรื่องความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของเดอร์ไคม์ ตามทัศนะดังกล่าว พิธีกรรม ทำหน้าที่ส่งเสริมหรือนำ ความหมายเชิงสัญลักษณ์มาสู่การปฏิบัติในรูปแบบที่มวลชน สามารถเข้าถึงได้ง่าย ดังที่วอลเลซ กล่าว ไว้ว่า “พิธีกรรมคือ ศาสนาในเชิงปฏิบัติ มันคือส่วนที่แหลมคมของเครื่องมือ....พิธีกรรมคือสิ่งที่ทำให้ ศาสนาบรรลุซึ่งวัตถุประสงค์ของตน”

ตามตรรกะข้างต้น พิธีกรรมจึงเป็นรูปแบบหนึ่ง ของการกระทำของมนุษย์ที่ถูกกำหนด หรือสร้างขึ้นจากมุมมองทางศาสนา ประเด็นหนึ่งที่สำคัญยิ่งจากมุมมองเชิงโครงสร้างคือแนวความคิด ที่ว่า ศาสนา เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่มั่นคงและยาวนานเป็นอย่างยิ่ง หากว่าศาสนาเป็น ปรากฏการณ์ที่ค่อนข้างมั่นคง ส่วนพิธีกรรมคือการนำหลักการทางศาสนามาปฏิบัติพิธีกรรมก็ย่อม ต้องดำรงอยู่อย่างถาวรเหนือกาลเวลาด้วย ด้วยเหตุนี้นักวิชาการหลาย คนจึงมองว่าพิธีกรรมเป็น องค์ประกอบที่ผิดเพี้ยนไม่เข้ากับยุคสมัย (anachronistic element) ของสังคมมนุษย์ องค์ประกอบ ของพิธีกรรมซึ่งยังคงไม่เปลี่ยนแปลงซ้ายังผิดยุคผิดสมัยสอดคล้อง เป็นอย่างดีกับกระบวนการศึกษา ทางโบราณคดีซึ่งใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์และ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์นิพนธ์ (ethnohistorical) หากศาสนาเป็นหนึ่งในปรากฏการณ์ ทางวัฒนธรรมที่มีความมั่นคงยาวนานที่สุด หลักฐานข้อมูล เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์นิพนธ์และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แม้จะเกิดขึ้นหลังจากยุคสมัย ทางโบราณคดีที่กำลังศึกษาอยู่มาแล้วหลายศตวรรษก็ตาม ย่อมเป็นหลักฐานที่ใช้ศึกษา วิถีปฏิบัติทาง ศาสนาในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี

ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากหลักฐาน เหล่านี้มักให้ข้อมูลเชิงสัญลักษณ์ ตำนาน และหลัก ปรัชญาคำสอนไว้มากมาย จึงไม่สำคัญกับหลักฐานเหล่านี้เป็นหลัก และเมื่อการทำความเข้าใจ ความหมายของสัญลักษณ์ ในบริบทก่อนประวัติศาสตร์เองล้วน ๆ ไม่ใช่เรื่องง่ายนัก น่าแปลกใจที่นัก โบราณคดีที่มีความเข้าใจในโครงสร้างของศาสนามากกว่ามักให้ความสำคัญน้อยกว่าศาสนาเป็นสิ่งที่ มั่นคงยาวนานข้ามกาลเวลาจึงเป็นกระบวนการวิจัยที่ใช้งานได้ง่ายกว่า อย่างไรก็ตาม งานศึกษา มานุษยวิทยาศาสนาในปัจจุบันเริ่มหัน มาตั้งคำถามกับความทรงจำทางประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ เรียบง่ายเหล่านี้แล้ว แม้ว่าพิธีกรรมสำคัญบางอย่างอาจยังคงลักษณะเดิมตลอดช่วงเวลา อันยาวนาน แต่ความหมายและบริบทของพิธีกรรมเหล่านั้นต่อสังคมสังคมมักปรับเปลี่ยนใหม่อยู่เสมอ มนุษย์ เปลี่ยนแปลงและปรับเปลี่ยนรูปแบบความเชื่อทางศาสนาขึ้นพื้นฐานผ่าน การสร้างและการประกอบ พิธีกรรม แทนที่จะมุ่งเน้นไปที่ความหมายอันตายตัวของ การประกอบพิธีกรรม

นักทฤษฎีปฏิบัติการจะเน้นศึกษามุมมองเชิงประสบการณ์ของ พิธีกรรมและผลลัพธ์ของ พิธีกรรมต่อความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม นั้น ๆ แนวทางการศึกษาปฏิบัติการมัก มุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงของการประกอบ พิธีกรรมและสิ่งที่เกิดขึ้นจากการประกอบพิธีกรรม มากกว่าการค้นหาคำความหมายของ พิธีกรรม แม้จะต้องพึงระลึกว่าไม่ควรให้ความสำคัญกับประเด็น

หลังนี้มากเกินไปนัก โดยพิธีกรรมทางศาสนาต้องมีลักษณะคือ ความเป็นทางการ พิธีกรรมมักมีหลักเกณฑ์การพูดและการปฏิบัติที่เป็นทางการหรือจำเพาะเจาะจงมากกว่าที่ผู้คนทั่วไปใช้ในชีวิตประจำวันขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมมักคงลักษณะของความเก่าแก่อันสืบทอด มาแต่โบราณกาล ความถาวร พิธีกรรมมักปฏิบัติตามแบบแผนดั้งเดิมซ้ำๆ อย่างเคร่งครัด พิธีกรรมมักดำเนินไปภายใต้กฎข้อบังคับที่เข้มงวดซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่เหมาะสม สัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมมักอ้างถึงสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ หรือนำสัญลักษณ์นั้นมาร่วมในการประกอบพิธีกรรมด้วยการประกอบพิธี พิธีกรรมมักเกี่ยวข้องกับการกระทำซึ่งเป็นการแสดงออกใน ระดับสาธารณะ

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาจากมุมมองเชิงปฏิบัติการ พิธีกรรมจึงเป็นกระบวนการ มากกว่าจะเป็นเพียงเหตุการณ์หนึ่งๆ เมื่อการกระทำบางอย่างกลายเป็นหรือถูกทำให้เป็นพิธีกรรม การกระทำดังกล่าวจะ เริ่มมีความเป็นพิธีการมากขึ้น เริ่มกลายเป็นธรรมเนียม และได้รับการยึดถือปฏิบัติ สืบทอดต่อไป ด้วยเหตุนี้การกระทำธรรมดา ๆ จึงอาจมีความหมายและความสำคัญมากยิ่งขึ้นเมื่อถูกทำให้อยู่ในรูปแบบของพิธีกรรมซึ่งส่งอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงของความเชื่อทางศาสนา^{๓๖}

กิจกรรมทางศาสนาที่ถูกนำเสนอคือ “ความเคารพ” ซึ่งแสดงออกผ่านการประกอบพิธีกรรมร่วมกันมากกว่าแสดงออกผ่านถ้อยแถลงความเลื่อมใสหรือศรัทธาในคำสอน การทำความเคารพ ได้แก่การประนมฝ่ามือทั้งสองในท่าทาง “อัญชลี” เช่นเดียว กับในประเทศไทย คตินิยมพื้นฐานทางศาสนาทั้งของพืธีราชูร์และพืธีหลวงต่างก็ไม่ได้มาจากการอ้างถึงศรัทธาและความเชื่อใดๆ หากแต่มาจากการสาธิต ลักษณะอันเป็นรูปธรรมของสัมมาคารวะด้วย “การบูชา” ร่วมกับการแสดงความ เคารพโดยการประนมมือเข้าด้วยกันไว้ระดับอกหรือศีรษะในท่า “ไหว้” หรือคำไทยที่สื่อถึง “อัญชลี” ดังที่คาริทธเธอร์สตั้งข้อสังเกตการทำความเคารพของชาวเอเชียใต้ว่า “การบูชาแสดงถึงสายสัมพันธ์ ไม่ใช่มนโฑทัศน์ เช่นเดียวกับ การจับมือที่อาจแสดงถึงสายสัมพันธ์เช่นกัน ลักษณะทางสังคมเช่นนี้แสดงออกได้ด้วยอากัปกิริยานอบน้อมอย่างที่สุดแต่จำเป็น สำหรับการบูชา หรือการทำท่าอัญชลี พร้อมกับการก้มค่านับและ สองมือประกบก้นแน่น ตามด้วยการโน้มตัวหรือหมอบราบลงไปกับพื้นต่อหน้าผู้รับใช้พระผู้เป็นเจ้า”

กิริยาเช่นนี้คล้ายกับท่าทางการไหว้ของไทย ในอินเดีย อัญชลีคือสำคัญที่ต้องปฏิบัติต่อคนแปลกหน้าเป็นประจำ เช่นเดียวกับที่คนผู้หนึ่งรูวิธี ปฏิบัติต่อพระผู้เป็นเจ้าแปลกหน้า” คาริทธเธอร์ส เน้นความสำคัญว่า การแสดงความเคารพต่อการนับถือศาสนาหลักเกิดขึ้นจาก การทำท่าอัญชลีไม่ใช่การแสดงความเคารพบูชาต่อคำสอนทางศาสนา “แนวคิดที่เกี่ยวกับการบูชา ไม่เกี่ยวกับสัมมาคารวะหรือท่าทางที่ถูกอบรมมาเป็นอย่างดีแต่ อย่างไรก็ดี แต่เกี่ยวกับการปฏิบัติและปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกลึกๆ พร้อม กับอคติ” คาริทธเธอร์สเสริมต่อว่า “อากัปกิริยาบูชาเป็นการกระทำที่เหมือนๆ กันหมด ไม่ได้ระ แแบ่งแยกด้วยเทววิทยา และไม่มีฉันทามติใดๆ นอกจากความเคารพ ประเพณีการบูชาเป็นหนึ่งเดียวกันโดยธรรมชาติ การเงิน เคารพบูชาบุคคลศักดิ์สิทธิ์ไม่เพียงเป็นไปได้นั้น แต่ยังเป็นไป โดยทั่วถึงกัน” อาจจะไม่เป็นการกล่าวเกินจริงไปมากนักว่า ความเชื่อทางศาสนาที่ก่อตัว ขึ้นมาเป็นรากฐานให้กับการลำดับช่วงชั้นการทำพิธีในไทย ด้วยประเทศไทยเป็นสถานที่ที่ “ทำให้อากัปกิริยาท่าทางที่แสดงถึงการเทิดทูนทั้งร่างกายและจิตใจ ทันสมัยขึ้นมา” เรียกว่า

^{๓๖} ลาร์ส โฟเคลิน, หลอมรวม ล่มสลาย ประวัติศาสตร์เชิงโบราณคดีของพระพุทธศาสนาในอินเดีย, แปลโดย วรณพวรรณ เฟรนซ์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ภาพพิมพ์, ๒๕๖๖), หน้า ๗๘-๘๐.

การบูชากำหนดให้ต้องทำท่า “อัญชลี” หรือการ “ไหว้” คำนี้ในภาษาไทยไม่ใช่คำนามแต่เป็นคำกริยา เพื่อแสดงถึง “การทำพิธีแสดงความนับถือ” ในประเทศไทย สิ่งสำคัญเมื่อถามคำถามว่าบุคคลคนหนึ่ง เข้าร่วมศาสนา อะไร จะไม่ถามออกไปว่า “คุณศรัทธาในศาสนาใด” แต่จะถามว่า “คุณ นับถือ ศาสนาอะไร”

องค์ประกอบของศาสนาอันมีพลวัตของไทยไม่ได้รวมเป็นหนึ่งเดียวกันด้วยหลักพระธรรม คำสั่งสอน ทว่าองค์ประกอบเหล่านี้ส่งเสียงสะท้อน ผ่านจิตความเคารพบูชาอันเป็นบรรทัดฐานง่ายๆ ทั่วไป ที่แสดงความ “นับถือ” ด้วยอาภักดิ์พิธีทางทำทาง “ไหว้” การเลือกนับถือศาสนาของบุคคล ไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การใช้ผัสสะทางญาณวิทยาโดยการใชสติปัญญาเลือกเฟ้นความรู้อันจะนำไปสู่ ความจริงอันประเสริฐ แต่บุคคลเลือกที่จะ “นับถือ” และ “บูชา” ศาสนาใดขึ้น อยู่กับความสัมพันธ์ที่ก่อตัวขึ้นมาเป็นลำดับขั้นอันแสดงออกผ่านการ “ไหว้” ซึ่ง เป็นการบ่งบอกถึงความผูกพันต่อศาสนาและ กลุ่มสังคมในประเทศไทย ในประเทศอินเดีย คาริเทเธอร์สยังคงยืนยันว่า “การกระทำสำคัญกว่า คำพูด” เขายังแสดงท่าทางมุ่งมั่นไปยังมิติของการ แสดงอาการ “บูชา” และ “อัญชลี” ว่าเป็นความ เชื่อทางศาสนาที่พวกเขาแสดง ออกมาและเป็นปัจจัยภายในที่สะท้อนให้เห็นทางสายตา “การบูชาไม่ ใช้การทำตามทฤษฎี แต่มีกระบวนการกระตุ้นในตัวโดยอัตโนมัติ สร้างความเคารพจาก จิตวิญญาณให้ปรากฏแก่สายตาอย่างชัดเจน และปลูกฝังลงไปในร่างกายของ ผู้ศรัทธาตั้งแต่วัยเด็ก”^{๓๗}

๔.๒.๓ การสร้างต้นแบบการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยในสังคมไทย การอยู่ร่วมกันในแง่ของการเรียนรู้จำเป็นต้องมีต้นแบบในการอยู่ร่วม เช่นเดียวกับองค์กรสงฆ์ที่พัฒนาการอยู่ร่วมกันระหว่างคนในแต่ละเพศ แต่ละความเชื่อ แต่ละวัยมารวมกันในรูปแบบของสงฆ์ จำเป็นต้องสร้าง ลักษณะเฉพาะที่เรียกว่า ชุมชนต้นแบบ ซึ่งอาจจะมีการพัฒนาขึ้นตามหลักการที่ว่า “เราจะยังไม่ บริณิพพานตราบเท่าที่ภิกษุณีทั้งหลายผู้สาวิกาของเรายังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำไม่แก่กล้า ไม่เป็นพหูสูตร ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับ อาจารย์ของตน แต่ยังบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมี ปาฏิหาริย์ปราบปรามที่เกิเกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้”^{๓๘} หลักการดังกล่าวนี้จึงเป็นการสร้าง ต้นแบบของการอยู่ร่วมกันหรือหาผู้ที่จะเป็นต้นแบบ ซึ่งในที่นี้ได้กำหนดไว้ด้วยว่าบุคคลเหล่านั้นควรมี ลักษณะพิเศษตามแนวคิดของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เรื่อง ผู้นำผู้มีบารมี^{๓๙}

การมีผู้นำหรือผู้นำในการกำหนดแผน และวางบุคลากร อีกทั้งตัดสินใจลงมือปฏิบัติให้ เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยลักษณะผู้บริหารนั้นในองค์กรทางศาสนานั้นถือว่ามีสำคัญอย่างยิ่งที่เรียกว่า ผู้นำผู้มีบารมี (charismatic) ที่สร้างศาสนาและระบบความคิดขึ้นมา โดยคำนี้หมายถึง

^{๓๗} ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน, เทวา มนตรา คาลา เกจิ : ไสยศาสตร์สมัยใหม่กับทุน(ไทย)นิยม, แปลโดย วิราวรรณ นฤปิติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๖๖), หน้า ๒๕๐- ๒๕๔.

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๔.

^{๓๙} Max Weber, *The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Buddhism*. translated and edited by Hans H. Gerth and Don Martindale. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., ๒๐๐๗, p.๒๔๑.

ของขวัญที่ได้รับมาจากพระเจ้า (gift of grace)^{๔๐} และเป็นที่มาของการพัฒนาระบบการปกครองแบบผู้มีบารมี (Charismatic systems) ที่ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตาม โดยลักษณะของผู้มีบารมี (Charismatic) อ้างถึงปัจเจกชนผู้มีคุณสมบัติที่น่ามอง น่าสนใจ หรือน่าประทับใจ โดยลักษณะดังกล่าวนี้อ้างอิงมาจากลักษณะอำนาจทางศาสนจักรในฐานะองค์กรทางศาสนา โดยเสนอแนวคิดเรื่ององค์กรที่มีบารมี (Charismatic organization) โดยลักษณะองค์กรที่มีบารมีนั้นอธิบายปรากฏการณ์ทางศาสนา เช่น การรักษาด้วยพลังจิต ความหมายของคำว่า บารมี (Charisma) จึงเป็นเรื่องขององค์กรทางศาสนามากกว่าที่จะเป็นเรื่องการเมือง แต่เป็นสถานะของผู้สั่งสอน (teacher) หรือศาสดา องค์กรผู้มีบารมีจึงเป็นเรื่องความสามารถในการสอนและออกคำสั่งทางศาสนา

การสอนทางศาสนานั้นเป็นการสอนถึงวิถีชีวิตในด้านการดำเนินชีวิต กฎระเบียบทางศาสนาที่ดำเนินไปได้โดยไม่มีการบังคับ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้กระทำโดยบุคคลพิเศษ ที่มีอำนาจทางด้านจิตวิญญาณ ซึ่งผู้นำในลักษณะดังกล่าวเป็นผู้นำที่มีบารมีที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เป็นการครอบงำแบบชอบธรรมโดยมนุษย์ลักษณะดังกล่าวนี้ได้รับอำนาจจากธรรมชาติโดยตรง ฉะนั้น ผู้นำแบบผู้มีบารมี (Charismatic Leadership) ได้ถูกพิจารณาผ่านกฎเกณฑ์ที่ถูกตราขึ้นและอำนาจหน้าที่ในการสั่งการ กฎเกณฑ์ที่ถูกบัญญัติหรือพัฒนาในฐานะระบบราชการ และวงการศาสนา ซึ่งจะพบว่าอำนาจและคำสั่งที่จะทำให้เกิดการดำเนินการตามนั้นปรากฏในรูปแบบวัฒนธรรม โดยจะต้องมีลักษณะเป็นผู้นำทางด้านศีลธรรมที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายได้^{๔๑}

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) กล่าวถึงความสัมพันธ์ภายในชุมชนของมนุษย์เทพประทาน เป็นไปด้วยความรู้สึกทางอารมณ์ที่ทำให้คนต่างๆ เหล่านี้มีความรู้สึกและสำนึกถึงความเป็นชุมชนร่วมกัน โดยผู้มีบทบาทในการทำงานของชุมชนไม่ได้รับตำแหน่งเพราะเงื่อนไขความสัมพันธ์ส่วนตัว และไม่ได้ตำแหน่งเพราะมีสถานะทางสังคม คนที่มีบทบาทในชุมชนแบบมนุษย์เทพประทานจึงไม่มีการแต่งตั้งหรือการปลดออกจากตำแหน่ง ไม่มีการเลื่อนชั้น ไม่มีการกฎเกณฑ์ที่ระบุถึงคุณสมบัติต่างๆ ไว้ แต่การที่จะดำรงตำแหน่งนี้ได้ เพราะความสามารถพิเศษที่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของประทานมาให้^{๔๒} ผู้เป็นผู้นำแบบเทพประทานจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือความสัมพันธ์ในชุมชน แต่มีขึ้นได้ด้วยอารมณ์ความรู้สึกที่อยู่ภายใน โดยอลัน อัลดริจ (Alan Aldridge) ได้อธิบายแนวคิดบารมี (Charisma) นั้นมาจากวัฒนธรรมของชาวคริสต์ ซึ่งหมายถึง ผู้ได้รับของขวัญแห่งความสง่าสาม

ผู้นำแบบผู้มีบารมี (Charismatic) ต้องการมอบโอวาท (obedience) ในคำสั่งที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้ติดตาม โดยพวกเขามีอำนาจที่จะกำหนดสิ่งต่างๆ ทัวไปได้ เช่นจะแต่งตั้งตัวอย่างไร จะตัดผมทรงไหน จะแต่งงานกับใคร เขาสามารถจะบังคับเรื่องเหล่านี้ได้อย่างเด็ดขาด โดยไม่จำเป็นต้องอธิบายมากนัก โดยผู้นำแบบ Charismatic จึงเป็นต้นตอของนวัตกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่ง

^{๔๐} J.G. Merquior, *Rousseau and Weber: Two Studies in the Theory of Legitimacy*, (London: Routledge&Kegan Paul, ๑๙๘๐), p.๑๐๒.

^{๔๑} Joshua Derman, *Max Weber in Politics and Social Thought*, (New York: Cambridge University Press, ๒๐๑๒), p.๑๘๑.

^{๔๒} Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology*, transl. and ed. by G. Roth and C. Wittich, (New York: Bedminster Press, ๑๙๖๘), p.๒๔๓.

อ้างถึงอำนาจแบบผู้มีบารมี (Charismatic) ของศาสดาส่งต่อไปยังสาวก ซึ่งทำให้ผู้ที่ได้รับฟังเชื่อตาม ผู้นำแบบผู้มีบารมี (Charismatic) ศรัทธาและจะไม่วิเคราะห์วิจารณ์ ผู้นำและเหล่าสาวกจะหลีกเลี่ยงกิจกรรมประจำที่มีการบริหารจัดการที่มีการจ่ายค่าใช้จ่ายเป็นค่าตอบแทนคือพร้อมจะทำทุกอย่างให้อย่างเต็มที่ ทำให้เหล่าผู้คนไม่จำเป็นต้องมีงาน แต่มีความพึงพอใจต่อการช่วยเหลืองาน เสียสละเพื่อผู้นำ (พระเยซู) ผู้นำแบบ Charismatic จึงนำชีวิตจากชีวิตประจำวันไปสู่ชีวิตสังคม เช่นเดียวกับพระเยซู^{๔๓} เมื่อนำหลักการดังกล่าวมาพิจารณาเกี่ยวกับการบริหารจัดการคณะสงฆ์จะพบว่า มีการบริหารจัดการที่กลายเป็นรูปแบบที่ถูก

จากข้อมูลดังกล่าวนี้จะพบว่า ระบบผู้นำแบบผู้มีบารมี (Charismatic) เป็นการเน้นที่ระบบศรัทธาที่มีต่อผู้นำ โดยลักษณะดังกล่าวไม่ใช่การครอบงำด้วยทำให้เกิดความกลัว ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีการกระทำต่างๆ จะมีความหมายก็ต่อเมื่อการกระทำนั้นมีศรัทธา ไม่ใช่เป็นแค่พฤติกรรมที่เกิดจากการรู้สึกความกลัว กฎเกณฑ์ที่บัญญัติขึ้นให้เกิดความกลัว ซึ่งตรงนี้กับข้อมูลที่ยุคิโอะ ฮายาชิได้กล่าวถึงข้อปฏิบัติทางศาสนานั้นไม่ได้ยึดติดกับแนวคิดเชิงสถาบัน แต่เน้นถึงความสัมพันธ์ส่วนบุคคลระหว่างผู้นำศาสนากับสาวก^{๔๔} ซึ่งจะพบว่าหลักการหาต้นแบบในการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนได้นั้นมาจากการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ผ่านการคัดสรรเลือกเอาว่าชุมชนมีกลุ่มใดมากและน้อย ซึ่งพบว่าการชุมชนทุกที่มีผู้สูงอายุมากจึงต้องมีการจัดกิจกรรมที่เน้นผู้สูงอายุเป็นศูนย์กลางแล้วนำไปสู่การช่วยเหลือดูแล และพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตลอดจนผู้ด้อยโอกาส เป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาบ้านเมือง ในการดูแลทุกข์สุขของพี่น้องประชาชนในทุกเพศทุกวัยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยที่ผ่านมาระดับจังหวัดได้จัดตั้งศูนย์ต่างๆ ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ศูนย์การแพทย์และฟื้นฟู และในขณะนี้ได้ดำเนินการจัดตั้งศูนย์สันทนาการและฟื้นฟูผู้สูงอายุขึ้น เพื่อดูแลผู้สูงอายุที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ และโดยเฉพาะผู้ป่วยหรือผู้สูงอายุที่เป็นอัลไซเมอร์ ให้การบำบัด รักษาและเยียวยา

นอกจากนี้ทางเทศบาลฯ ยังได้ร่วมกับ ธอส.ในโครงการสร้าง/ซ่อมที่อยู่อาศัยสำหรับผู้ด้อยโอกาสและผู้ยากไร้ โดยมีการคัดเลือกอย่างเป็นระบบ และเข้าไปปรับปรุงสถานที่อยู่อาศัยให้มีความเหมาะสม ใช้ประโยชน์ได้ ทางเทศบาลฯ ยังให้ความสำคัญในส่วนของเด็กและเยาวชนที่มีปัญหาเรื่องการเรียนอาจด้วยปัญหาจากทางบ้านหรือไม่มีเงินมาเรียน ทางเทศบาลฯ ได้เปิดให้เด็กมาเรียนพิเศษฟรี หากพ่อแม่ผู้ปกครองไม่สามารถมารับส่งได้ เราก็ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกสภาเทศบาลเมืองบึงยี่โถ กำหนดและผู้ใหญ่บ้านไปรับมาเรียน เพื่อให้เด็กๆ ได้มีการศึกษาเพื่อสอดคล้องแผนยุทธศาสตร์ด้านการศึกษา ทุกวันนี้กล่าวได้ว่าคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ และผู้ด้อยโอกาส ถือได้ว่าดีขึ้นเป็นลำดับ ตอนนี้น่าจะได้ราว ๘๐% จากผู้ด้อยโอกาสทั้งหมด ส่วนอีก ๒๐% ยังมีผู้ด้อยโอกาสอยู่ นั่นเพราะทางเทศบาลฯ ยังเข้าไปไม่ถึงทั่วถึง ไม่ทราบว่ายังมีหลงอยู่ตรงจุดไหนบ้าง เกือบตัวเจ็บ และพ่อแม่ผู้ด้อยโอกาส แต่ลูกหลานค้าขายของผิดกฎหมาย ซึ่งเบื้องต้นได้รับการแก้ไขให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้ทั้งนั้น ไม่ว่าทางเทศบาลฯ จะ

^{๔๓} Alan Aldridge, *Religion in the Contemporary World: A Sociological Introduction*, ๓rd Edition, (Cambridge: Polity Press, ๒๐๑๓), p.๔๒-๔๓.

^{๔๔} ยุคิโอะ ฮายาชิ, *พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน: ศาสนาในความเป็นภูมิภาค*, แปลและเรียบเรียงโดย พินิจ ลาภานานนท์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓.

มีการเข้าไปช่วยดูแล ตลอดจนมีศูนย์ให้บริการพี่น้องประชาชนอย่างครอบคลุมมากเพียงพอ สิ่งที่สำคัญที่สุด นั่นคือ การที่พวกเราทุกคนต่างช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน อย่างน้อยๆ ก็คนในครอบครัวเดียวกัน ไม่คิดทอดทิ้ง ปล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพัง มอบความสุขให้เป็นพลังในการใช้ชีวิตต่อไป^{๔๕}

๔.๓ ผลการเสนอกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา

จากการตรวจสอบการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรม สังคม และศาสนาจนเกิดเป็นกลไกขับเคลื่อนการสร้างสันติสุขขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในสังคมไทย จึงปรากฏภาพกิจกรรมที่ตอบสนองต่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมบนฐานคิดของการให้วัยใดๆ วัยหนึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อไปสู่วัยอื่นๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๓.๑ การสร้างสังคมสันติสุขจากความแตกต่างระหว่างช่วงวัย การสร้างสันติสุขปรากฏในหลักการทางศาสนาที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบของสังคมระดับเล็กคือครอบครัว จนถึงระดับใหญ่คือสังคม ดังนี้

๑) การสร้างสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในครอบครัว การใช้ครอบครัวเป็นพื้นฐานในการสร้างสันติสุขเป็นการเข้าใจถึงลักษณะการอยู่ร่วมกัน ในแง่ที่ว่ามนุษย์จะต้องมีการจัดระเบียบองค์กรในการอยู่ร่วมกัน เช่นครอบครัวจะเห็นว่ามนุษย์จะอยู่รอดได้ต้องมี พ่อ แม่ ลูกอยู่ด้วยกัน ทุกคนต้องทำบทบาทหน้าที่ถึงจะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้ นั่นคือโครงสร้างสังคม ต่อมาก็คือเครือญาติ นอกจากเครือญาติก็จะเป็นชุมชน ทั้งหมดนี้จะรวมเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินชีวิตของสังคม แต่สิ่งที่จะเชื่อมคนเหล่านี้เข้ากันได้ก็คือการเข้าใจระบบเศรษฐกิจชุมชนที่แต่ละคนต่างต้องการปัจจัย ๔ เป็นพื้นฐาน จึงเป็นความจำเป็นที่ในครอบครัวจะสร้างความสงบสุขได้ด้วยเรื่องเหล่านี้ก่อน^{๔๖} เพราะโดยพื้นฐานของการเข้าใจเรื่องความจำเป็นด้วยปัจจัย ๔ นี้เองนำไปสู่ความขัดแย้งที่อยู่ในครอบครัวซึ่งเริ่มจากความอิจฉาริษยาและความตระหนี่เป็นหลักในการสร้างความขัดแย้งกัน โดยจะพบการทะเลาะกันในครอบครัวมาจากพื้นฐานเหล่านี้ ดังข้อความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็น กองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็น เหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล อีกประการหนึ่ง เพราะ กามเป็นเหตุ เพราะกามเป็นต้นเหตุ เพราะกามเป็นเหตุเกิด เพราะเหตุ แห่งกามทั้งหลายนั้นแล พระราชาทรงวิวาทกับพระราชาก็ได้ กษัตริย์ วิวาทกับกษัตริย์ก็ได้ พรหมณ์วิวาทกับพรหมณ์ก็ได้ คหบดีวิวาทกับคหบดีก็ได้ มารดาวิวาทกับบุตรก็ได้ บุตร วิวาทกับมารดาได้ บิดาวิวาทกับบุตรได้ บุตรวิวาทกับบิดาได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับ พี่ชายน้อง ชายก็ได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่สาวน้องสาวก็ได้ พี่สาวน้องสาววิวาท กับพี่ชายน้องชายก็ได้สหายวิวาทกับสหายก็ได้ ชนเหล่านั้นก่อนการ ทะเลาะ ก่อการแค้นแค้น และการวิวาทกันในที่นั้น ทำร้ายกันและกัน ด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้างด้วย ศัสตราบ้าง ชนเหล่า นั้นจึงเข้าถึงความตายบ้าง ทุกข์ปางตายบ้าง แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษ

^{๔๕} รังสรรค์ นันทกาวงค์ นายกเทศมนตรีเมืองบึงยี่โถ, สัมภาษณ์, ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๗.

^{๔๖} นายพิรพล สอนไข่ ผ.อ.ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดปทุมธานี , สัมภาษณ์, ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๗.

แห่ง กามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกาม การ เป็นต้นเหตุ มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล”^{๔๗}

การแก้ปัญหาครอบครัวนี้จึงมาจากการเปลี่ยนมุมมองต่อการมองทุกอย่างเป็นวัตถุหรือมองในทางชีววิทยา ในพระพุทธศาสนาจึงเสนอแนวทางในการการมองในเชิงอุดมคติทางฝ่ายวิญญูญาณสูงสุด เป็นการสร้างคุณค่าให้กับทุกสิ่งมากขึ้นอย่างการมองบุคคลอย่างพ่อแม่ไม่ใช่เป็นเพียงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ ที่ให้เกิดลูกออกมา แต่เป็น ผู้ที่เป็นอย่างนั้น เป็นผู้ที่เป็นอย่างนี้กระทั่งเป็นพระอรหันต์ในครอบครัว ถ้าถือตามอุดมคติของพุทธบริษัทแล้ว พ่อแม่เป็นพระอรหันต์ประจำครอบครัว จงจำไว้บ้างเป็นที่ให้เกิดบุญแก่ลูก คำว่า พระอรหันต์ เขามุ่งหมายอย่างนั้น การจะตัดทวงเอาบุญออกมาได้จากพ่อแม่ คือการปรนนิบัติพ่อแม่ ด้วยความกตัญญูทุกเวลา ฉะนั้น พ่อแม่ก็เป็นที่ตั้งแห่งความกตัญญูทุกเวลา นี้ลองทบทวนดูให้ดี ในแง่ของชีววิทยาพ่อแม่ก็เป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์เท่านั้นเอง เหมือนพ่อควายแม่ควาย หรือเพศผู้เพศเมียในต้นไม้ ในแง่ของสังคมวิทยา พ่อแม่เป็นผู้ต้องรับผิดชอบต่อบุตร แต่ว่าในแง่ของอุดมคติทางฝ่ายวิญญูญาณ ในทางพุทธศาสนา ถือว่าพ่อแม่เป็นพระอรหันต์ของครอบครัว^{๔๘} การเข้าใจกระบวนการดังกล่าวนี้เป็นการสร้างสันติสุขอย่างเข้าใจได้ง่ายและชัดเจนเหมาะสมกับการพัฒนาสันติสุขในภาพที่กว้างกว่านี้ออกไป

๒) การสร้างสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในสังคม เป็นการสร้างความเข้าใจในการอยู่ร่วมกันภายในสังคม และการสร้างสันติสุขจากความหลากหลายเช่นนี้ยังเป็นประเด็นในศาสนาศึกษาไทยด้วย ประเด็นดังกล่าวคือ นักวิชาการต่างศึกษาศาสนาไทยด้วยความ ยากลำบาก เนื่องจากศาสนาไทยมีความซับซ้อน ไม่ปะติดปะต่อกัน ตัดไขว้กัน ไปมา และมีการจัดระเบียบพิธีกรรมความเชื่อเป็นลำดับขั้น นักวิชาการรุ่น ก่อนมักจะอธิบายศาสนาไทยจากความรู้เรื่องการรวมกันของศาสนา ในการอธิบายศาสนาไทย ในศาสนาพุทธพระชาานิยมว่า สร้างขึ้นมาเพื่อจัดวางสถาบันศาสนาพุทธเถรวาทลงบนตำแหน่งสูงสุดซึ่งเปลี่ยนแปลงไม่ได้ จึงทำให้การหลอมรวมกันของคนที่แตกต่างกันต้องขึ้นอยู่กับสถานะของบุคคลและรูปแบบความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการรวมกัน ความหลากหลายของวัยรวมถึงความเชื่อไม่เกี่ยวข้องกับการปรองดองกันระหว่างภายในระบบสังคมนั้นเป็นแค่การระบุถึงตัวตนที่แตกต่างกันเท่านั้น แต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการต้องยอมรับและการอยู่ร่วมกันโดยตรง แต่การรวมกันได้ในที่นี้จึงเป็นรูปแบบของการประนีประนอม การปรองดอง ความสามัคคี การประสมประสาน การผสมข้าม สายพันธุ์ และคำอื่นๆ ที่สื่อถึงการเชื่อมประสานความแตกต่างเข้าด้วยกันจนเกิดสิ่งใหม่ จึงกลายเป็นการสร้างสังคมลูกผสมที่มีหลายอย่างรวมเข้าด้วยกันจนเกิดเป็นสิ่งใหม่ หรือระบบเชื่อมโยง (coherent system)^{๔๙} โดยจะพบว่าเป้าหมายของการสร้างสันติสุขก็คือการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นระหว่างคนที่อาจจะมีทั้งความแตกต่างและความขัดแย้งกันทางพฤติกรรมที่อาจมีทัศนคติแห่งการเอาชนะเช่นเดียวกับการพัฒนาความคิดเรื่องความต้องการเป็นผู้นำทางสังคม จึงจำเป็นต้องวางอุดมคติของการสร้างสันติสุขด้วยการเน้นไปที่การจำกัดความของคำว่า

^{๔๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๓ - ๑๗๘/๑๖๕ - ๑๗๖.

^{๔๘} พุทธทาสภิกขุ, ฆราวาสธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๔๙๐.

^{๔๙} ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน, เทวา มนตรา คาถา เกจิ : ไสยศาสตร์สมัยใหม่กับทุน(ไทย)นิยม, แปลโดย วิจารณ์ นฤพิติ, หน้า ๗๘-๑๐๕

ชนะ หรือแพ้ ด้วยข้อความว่า ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้พ่ายแพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์ ผู้ละทั้งความชนะและความพ่ายแพ้ได้แล้ว มีใจสงบ ย่อมนอนเป็นสุข^{๕๐}

ข้อความนี้นำไปสู่การเข้าใจว่าการอยู่ร่วมกันนี้ไม่ใช่การให้ฝ่ายหนึ่งเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ใช่ผู้ใหญ่มากกว่าเด็กหรือคนชรา หรือเด็กดีกว่าผู้ใหญ่หรือคนชรา ในแง่นี้จึงทำให้เกิดมุมมองต่อการอยู่ร่วมด้วยการแบ่งปันช่วยเหลือเพื่อเน้นความสงบมากกว่าความต้องการของปัจเจกบุคคลคนใดคนหนึ่ง ดังข้อความในพระไตรปิฎกเสนอผ่านมุมมองพระเจ้ามหาวชิตราชทรงรับคำของพราหมณ์บุโรหิต แล้วได้พระราชทาน พันธุ์พืชและอาหารแก่พลเมืองที่ขมขื่นในเกษตรกรรมและการเลี้ยง ปศุสัตว์ พระราชทานต้นทุนให้แก่พลเมืองผู้ขมขื่นในพาณิชย์กรรม พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็งในบ้านเมือง ของพระองค์ พลเมืองเหล่านั้นชวนช่วยในหน้าที่การงานของตน ไม่พากันเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ และได้มีกองพระราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ บ้านเมืองอยู่ร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนต่าง ชื่นชมยินดีต่อกัน มีความสุขกับครอบครัว อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้าน^{๕๑}

การเน้นความสงบทางสังคมจึงเป็นกระบวนการหลักในการสร้างสันติสุขของคน ๓ วัยในทางสังคม เนื่องจากสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ การจะให้ทุกคนมาร่วมกันกันในทันทีไม่ใช่ทำได้ง่าย จึงต้องให้สังคมรองรับความหลากหลายด้วยการมีกิจกรรมที่เหมาะสมแต่ละวัย ขณะเดียวกันก็ต้องบริหารความไม่ชอบ เพื่อไม่ให้รู้สึกแย่ไปกว่านี้ จึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมที่รองรับทุกคน ถ้าใครมาอยู่ร่วมกันก็ต้องมีอะไรให้ทุกคนทำ ไม่อย่างนั้นเขาจะรู้สึกแย่กว่าเดิมจากการอยู่ร่วมกันในแต่ละชุมชน^{๕๒}

๓) การสร้างสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในทางพระพุทธศาสนา เป็นรูปแบบการรวมสังคมเข้าไว้ด้วยหลักการทางจิตวิญญาณที่ทำให้มนุษย์แต่ละคนมาร่วมตัวกันในแง่ที่มองถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสิ่งที่พระพุทธศาสนาสอนเราคือความดี และความดีนั้นก็นำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมที่จะช่วยสนับสนุนส่งเสริมความดีให้เกิดขึ้น จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่อะไรๆ ก็มีแต่เป็นเรื่องการอยู่ร่วมกันและมุ่งเน้นการทำให้ชีวิตดีขึ้น แม้แต่พระพุทธศาสนาจะไม่ได้มุ่งเน้นที่การมีเศรษฐกิจที่ดี แต่ก็เป็นการสร้างความเป็นมนุษย์ให้เกิดขึ้นด้วยการรู้จักหน้าที่และการดูแลเอาใจใส่กัน อย่างหลักการเรื่องทิศ ๖ ที่ต่างคนก็ต่างมีหน้าที่ต้องดูแลช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ไม่ใช่อยู่ดีๆ ก็จะหวังให้คนอื่นดูแลเราแต่เพียงส่วนเดียว ต้องรู้จักเสียสละ ช่วยเหลือและแบ่งปันก่อนจึงจะเกิดการยอมรับและได้รับการช่วยเหลือตอบแทนมาได้^{๕๓} และสิ่งนี้เองเป็นการสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มนุษย์สร้างเพื่อดำรงชีวิตให้เกิดความราบรื่นขึ้นมาได้ในด้านต่างๆ ทั้งในแง่ภูมิปัญญาที่อยู่ในวัฒนธรรม โดยภูมิปัญญานี้เป็นสิ่งที่มนุษย์พยายามใช้เพื่อปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติในท้องถิ่น เพื่อที่จะดำรงอยู่ร่วมกันในสภาพแวดล้อมเดียวกัน อีกทั้งระบบนิเวศวัฒนธรรมที่มีส่วนสำคัญในการโยงกันระหว่างพื้นที่ที่เป็นธรรมชาติที่คนเข้าไปอยู่ เขารู้ว่ากินอะไร อะไรกินไม่ได้ เขาอยู่อย่างไร เขาศึกษาถ่ายทอดกันมา แล้ว

^{๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๕/๑๔๖ - ๑๔๘.

^{๕๑} ที.ส. (ไทย) ๔/๓๒๑ - ๓๕๔/๑๒๕ - ๑๕๐.

^{๕๒} ลักขณา พันนิธิ, ผู้สูงวัยในเทศบาลบึงยี่โถ, สัมภาษณ์, ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๗.

^{๕๓} พระครูวิธานวรานุกิจ เจ้าอาวาสวัดมูลจินดาราม, สัมภาษณ์, ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๗.

สร้างความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาขึ้นมาด้วยศักยภาพของมนุษย์^{๕๔} การสร้างความสันติสุขในทางพระพุทธศาสนาจึงสะท้อนผ่านวัฒนธรรมการเป็นอยู่ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสร้างภูมิปัญญาที่จำเป็นต่อการใช้ เช่นนำหลักความเข้าใจที่มาจากพระพุทธศาสนามาต่อยอดในแง่ของการอยู่ร่วมกันระหว่างวัยว่าแต่ละช่วงวัยควรปรับตัวหากันอย่างไร โดยเฉพาะตามหลักทศ ๖ ที่เสนอหน้าที่ไปตามแต่ละช่วงอายุให้เกิดความสัมพันธ์สอดคล้องและรับกันระหว่างคนที่มีอายุต่างกันแต่ต้องมาอยู่ร่วมกัน อย่างกรณีบุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ ๒. จักทำกิจของท่าน ๓. จักดำรงวงศ์ตระกูล ๔. จักประพฤติดนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้ามีบุตรบำรุงโดยหน้าที่แล้วก็พึงอนุเคราะห์บุตรโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔. หาภรรยา(สามี) ที่สมควรให้ ๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร^{๕๕} เมื่อมีการอนุเคราะห์กันแบบนี้ก็จะนำไปสู่การสร้างการอยู่ร่วมกันได้ด้วยวิธีการถ้อยทีถ้อยอาศัยตามหลักพระพุทธศาสนา

๔.๓.๒ กลไกขับเคลื่อนการสร้างสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา เป็นการวางระบบกลไกให้เกิดการเชื่อมโยงกันระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันโดยมีการขับเคลื่อน ดังนี้

๑) การขับเคลื่อนด้วยชุมชน เป็นการนำเอาหลักการคิดในการอยู่ร่วมกันมาผสมผสานเข้ากับกิจกรรมที่ทุกคนจะเข้ามามีส่วนร่วมได้ เป็นการบูรณาการทุกกลุ่มวัยเข้ามาอยู่ด้วยกัน ขณะที่การขับเคลื่อนของชุมชนจำเป็นต้องมีกิจกรรมที่ผสมผสานกันระหว่างวัย ดังจะพบได้จากงาน “ลุงป้า ปู่ย่า หลานม่า The Festiwow ๒๐๒๔” ภายใต้โครงการบูรณาการทุกมิติ เพื่อสิ่งที่ดีต่อสังคมผู้สูงอายุ เทศบาลเมืองบึงยี่โถ ประจำปี ๒๕๖๗ ปรากฏการณ์ครั้งสำคัญของการรวมพลังผู้สูงอายุครั้งยิ่งใหญ่ โดยวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๗ เทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ร่วมกับ บริษัท บางกอกกล๊าส จำกัด (มหาชน) จัดงานมหกรรม “ลุงป้า ปู่ย่า หลานม่า The Festiwow ๒๐๒๔” ณ หอประชุม BG Hall ตำบลบึงยี่โถ อำเภอบึงบุรี จังหวัดปทุมธานี^{๕๖}

ในงานได้รับเกียรติจากนายเสริมศักดิ์ พงษ์พานิช รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เป็นประธานเปิดงาน พร้อมด้วย นายภาสกร บุญญลักษณ ผู้ว่าราชการจังหวัดปทุมธานี นายรณกร เผ่าวิจารณ์ นายอำเภอบึงบุรี นายสมชาย รัชสิวัฒน์ศักดิ์ นายกสมาคมสันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย Mr. Kazuya Suzuki, Chief Representative, JICA Thailand Office นายศิลาประรัตน์ วัฒนเกษตร ประธานเจ้าหน้าที่บริหารบริษัท บีจี คอนเทนเนอร์ กล๊าส จำกัด (มหาชน) นายแพทย์สาธิต ทิมขำ ผู้อำนวยการสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติเขต ๔ สระบุรี และ นายรังสรรค์ นันทกาวงศ์ นายกเทศมนตรีเมืองบึงยี่โถ และเครือข่าย ภายใต้โครงการ Smart and Strong ซึ่งเป็น

^{๕๔} ศรีศักร วัลลิโภดม, *พิพิธภัณฑและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, ๒๕๖๑), หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๕๖} คุณนิทยา บรรจงดี ชมรมพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุบ้านฟ้ารังสิต, *สัมภาษณ์*, ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๗.

โครงการความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทยและหน่วยงานในประเทศไทยญี่ปุ่น^{๕๗}

เทศบาลเมืองบึงยี่โถนับว่าเป็นเทศบาลต้นแบบในการจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุในชุมชน ภายใต้แนวคิด “ผู้สูงวัยหัวใจสตรีอง” โดยให้ความสำคัญต่อการจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุแบบทันสมัย ตอบโจทย์สังคมเมืองในทุกมิติ โดยกิจกรรมดังกล่าวจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ตั้งแต่ปี ๒๕๕๙ การจัดงานในปีนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมพลังเครือข่ายผู้สูงอายุในชุมชนให้ได้แสดงศักยภาพ แสดงออกและสื่อสารให้สังคมรับรู้ ผู้สูงอายุมีพลัง ความสามารถและมีคุณค่า เกิดพื้นที่สร้างสรรค์ในการทำกิจกรรมร่วมกัน สนับสนุนท้องถิ่นและภาคประชาชนร่วมมือกันในการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน และเพื่อยกระดับด้านการจัดบริการผู้สูงอายุให้สอดคล้องกับการเป็นสังคมสูงวัยแบบสมบูรณ์ เป้าหมายสำคัญคือ ไม่ว่าจะเป็นลุงป้า ปู่ย่า หรือหลานมา คนทุกทุกวัยสามารถมาร่วมสนุก และแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ได้ที่นี่ ภายในงานประกอบด้วย กิจกรรมสุดอลังการในแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน เช่น การรวมพลังไลน์แดนซ์ ผู้สูงอายุกว่า ๒๐๐ คน การแสดงละครเพลง “บึงยี่โถ The Musical” โซนนิทรรศการจำนวน ๕ โซน ประกอบด้วยโซนนิทรรศการภาพประวัติศาสตร์ เรื่องราวชาวบึง กว่ามาเป็นบึงยี่โถในทุกวันนี้ โซนนิทรรศการภาพถ่ายในธีม “ยังแจ๋ว ยังเลิฟ ยังแซด ยังไหว ยังอยู่” โซนนิทรรศการ “ข้าวของสะท้อนวัย”^{๕๘}

โซนนิทรรศการด้านสุขภาพสูงวัยจากภาคีเครือข่ายกว่า ๒๐ แห่ง และโซนจำลองสถานีออกกำลังกายฟื้นฟูผู้สูงอายุ โดย บริษัท ฮาน ดี ดี ไนน์ ร่วมกับ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และร้านอาหารเคลื่อนที่ให้บริการฟรีกว่า ๑๕ ร้านค้า การจัดงานในครั้งนี้ นับเป็นปรากฏการณ์ของการผนึกกำลังภาคีเครือข่ายท้องถิ่นที่มีเป้าหมายในการพัฒนาระบบบริการด้านผู้สูงอายุในชุมชนให้ดีขึ้น และยังเป็นแรงบันดาลใจให้ท้องถิ่นอื่นๆ ได้ยกระดับการทำงานชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมงานกว่า ๓๐ แห่ง พร้อมด้วยชมรมผู้สูงอายุในจังหวัดต่างๆ และหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในจังหวัดปทุมธานี ตลอดจนผู้สูงอายุ ครอบครัวและคนในชุมชนทั้งในและนอกพื้นที่ให้ความสนใจและเข้าร่วมกว่า ๑,๐๐๐ คน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่สนใจร่วมเป็นส่วนหนึ่งกับเรา Smart and Strong Project ในการสานพลังเครือข่ายการทำงานด้านผู้สูงอายุ^{๕๙}

ข. การขับเคลื่อนด้วยวัด เป็นการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งได้ด้วยตนเองของแต่ละชุมชน โดยในแง่นี้เจ้าหน้าที่ไม่ควรทำ แต่ควรให้ชุมชนเป็นผู้เลือกและทำขึ้น เน้นชุมชนสะดวก ไม่ใช่เจ้าหน้าที่สะดวก จึงเกิดการให้คนแต่ละวัยรู้จักตัวเองก่อน หากตนเองเข้าใจว่าสุขภาพตนเองสำคัญก็จะรู้ว่าควรทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับตนเองอย่างไร หรือหากจิตใจตนเองไม่ดีก็ต้องรู้ว่าจะไปหาวัด หรือหาพระให้ช่วยในด้านต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้วัดและพระได้เตรียมความพร้อมในการสร้างการอยู่ร่วมกันไป^{๖๐} จึงเป็นการพัฒนาวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

^{๕๗} นายประนอม แก้วหนองเสม็ด รองนายกเทศมนตรีเมืองบึงยี่โถ, สัมภาษณ์, ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๗.

^{๕๘} คุณฐิตินันท์ นาคนผู้ แพทย์ประจำศูนย์ , สัมภาษณ์, ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๗.

^{๕๙} ชูตาภรณ์ โพธิ์ภักดี, พนักงานเทศบาล, สัมภาษณ์, ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๗.

^{๖๐} นางรัตนา สติเรืองชัย, ผู้สูงวัยเทศบาลบึงยี่โถ, สัมภาษณ์, ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๗.

วัดนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในแง่ของการเปิดพื้นที่ให้เกิดการเรียนรู้ บริการโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย และชุมชนได้รับประโยชน์จากสิ่งทีวัดสร้าง คือ สร้างโครงการร่วมกันระหว่างบ้านและวัด ให้ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่วัดสร้างขึ้น โดยการทำดังกล่าวจะช่วยสร้างความเป็นอยู่ สร้างความสามัคคี ช่วยเหลือและดูแลชุมชน มีเมตตาระหว่างกัน นำไปสู่การพัฒนาภูมิทัศน์รอบชุมชนให้น่าอยู่ เป็นที่ปรึกษา คอยแนะนำ ส่งเสริมเพื่อให้เกิดความสามัคคี ช่วยเหลือ และแบ่งปันซึ่งกันและกัน วัดจึงช่วยส่งเสริมและสนับสนุนในการพัฒนาชุมชน โดยจะพบลักษณะจากวัดสมานรัตนารามที่ไม่สร้างกำแพง แต่สร้างบ้านหรือชุมชนให้เป็นกำแพง มีการสร้างอาชีพให้ภายในวัดและสร้างคนให้รักวัด เพราะคนส่วนใหญ่แล้วนี้จะขายที่ใหวัดแต่ก็ยังสามารสร้างบ้านหรือที่พักอาศัยอยู่ในบริเวณวัด ยังมีอาชีพค้าขายในวัดได้^{๖๑}

การที่วัดให้ความสำคัญกับชุมชนเกี่ยวข้องกับอดีตที่พระพุทธศาสนามีรากฐานอยู่ที่ชุมชน วัดจึงเป็นของชุมชน และชุมชนก็มีส่วนร่วมในกิจการของวัดและความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ โดยจะสังเกตได้จากการร่วมดำเนินวิธีปฏิบัติตนของพระภิกษุและเสนาสนะเป็นที่อาศัยก็จะดูให้เป็นไปตามความเหมาะสม ในทำนองเดียวกันคนที่จะเป็นอุปัชฌาย์ได้ก็อยู่ที่ชุมชนว่าจะให้ความเคารพนับถือหรือไม่ พระที่มีพรรษาเกิน ๑๐ แต่มีอาจารย์ไม่เหมาะสมหรือยังเป็นครูบาอาจารย์ไม่ได้ ชาวบ้านก็ไม่เอาลูกมาให้บวช กล่าวอีกนัยหนึ่ง อุปัชฌาย์ก็ถูกแต่งตั้งโดยชุมชนด้วยเช่นกัน จึงเป็นเพราะความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างวัดและชุมชน วัดจึงกลมกลืนสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนมาก ซึ่งไม่ได้หมายความว่าวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์มีความกลมกลืนกับประเพณีท้องถิ่นของชุมชนเท่านั้น ยังรวมถึงการที่พระสงฆ์สามารถเฝ้าถือในด้านข้อธรรมคำสอนได้อย่างเหมาะสมกับชุมชน ตลอดจนสนองประโยชน์ด้านอื่นด้วยในฐานะเป็นผู้นำชุมชน ซึ่งข้อพิจารณานี้ทำให้เห็นว่าความเป็นชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความเป็นไปทางด้านศาสนา โดยพระพุทธศาสนาในอดีตของไทยจึงมีลักษณะที่สอดคล้องและเกื้อกูลชุมชนมาก ถือว่าเป็นพระพุทธศาสนาที่มีวัดหรือชุมชนเป็นศูนย์กลางก็ได้^{๖๒}

การที่ชุมชนมีวัดเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่กลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนเป็นการขยายต่อแนวคิดความเป็นหนึ่งเดียวกันเชิงสังคม โดยข้อพิจารณาของสังคมที่อยู่ร่วมกันได้ต้องเกิดความเชื่อพื้นฐานที่เป็นอย่างเดียวกัน และความเชื่อนั้นต้องคล้อยตามลักษณะความเชื่อของคนส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาวัดให้มีโครงสร้างภายนอกที่เห็นและสัมผัสได้ กล่าวคือ มีความสะอาด ร่มรื่น โดยดูได้จากสภาพของอาคารสถานที่ ห้องน้ำ ลานจอดรถมีความเป็นระเบียบ โดยพิจารณาจาก ๔ องค์ประกอบ^{๖๓} คือ ก. ภูมิภาคนิมิตติ คือพื้นดิน พื้นถนน บริเวณ เรียบร้อย สะอาด ทั้งที่ทางต่างๆ ภายในวัดมีการจัดการอย่างดี สังเกตได้จากการกวาดวัด ดูแลวัด เป็นพื้นที่ที่

^{๖๑} พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.และพระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.,ดร., รายงานวิจัยเรื่อง วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม, โครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษาของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๓, หน้า ๑๐๔-๑๐๕.

^{๖๒} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๕๙), หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

^{๖๓} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), ตอบเรื่อง พ.ร.บ.คณะสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ผลิตีมี, ๒๕๖๑), หน้า ๓๑.

นำขึ้นชม ชวนเดินชวนดู นำทัศนาศ. ฉายาทกสมบัติ พร้อมด้วยร่มไม้ คือต้นไม้ หมูไม้ ไพรสมณต์ และสายน้ำ คือ แม่น้ำคลอง สระบึง ทะเลสาบ ค. บุคคลสมบัติ มีความเหมาะสมความพร้อมด้านบุคคล มีบุคคลที่คอยดูแล ไม่มีบุคคลที่เป็นอันตราย มีแต่บุคคลที่สบายที่เกื้อหนุนกัน พร้อมทั้งจะช่วยเหลือ ชื่นชูจิตใจ เอื้อธรรมเอื้อปัญญา ง. คมนาคมนสมบัติ มีการจัดสรรการเดินทางไปมาสะดวก การคมนาคมไม่ไกลไม่ไกลเกินไป เดินทางสะดวกและปลอดภัย

ในส่วนนี้ วัดยังได้ร่วมกับโรงเรียนในการจัดกิจกรรมที่สืบทอดภูมิปัญญาผ่านการเต้นรำ ๔ ภาค การทำผ้ามัดย้อมอันเป็นภูมิปัญญาที่มีมาแต่เดิม รวมถึงวิธีการสร้างให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของการสนับสนุนและช่วยมอบเป็นกำลังใจให้กับเหล่าเด็ก อีกทั้งในแต่ละปีที่มีวันเด็กก็จะมี การจัดกิจกรรมให้ผู้ใหญ่ได้เข้ามาร่วมโดยทั้งหมดนี้ได้รับการสนับสนุนจากวัดเป็นอย่างดีในการจัดกิจกรรม และการอยู่ร่วมกันระหว่างเด็ก ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ^{๖๔}

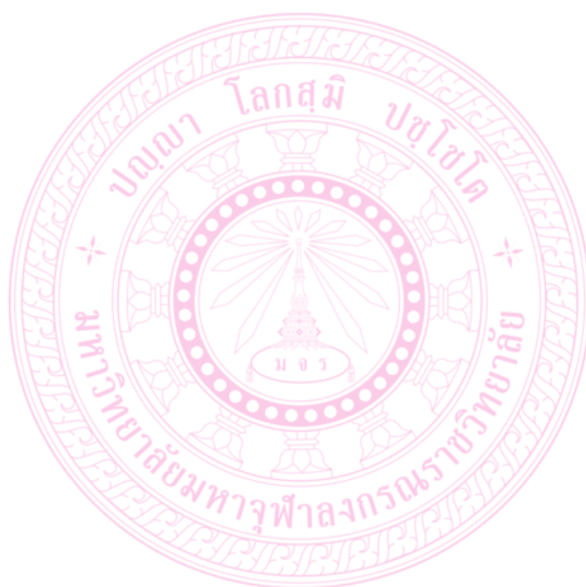
ฉะนั้น วัดได้พัฒนาโดยเชื่อมโยงกับองค์ประกอบที่สำคัญในการเป็นวัดที่ไม่ใช่แค่ชุมชนใกล้เคียงจะรับรู้ แต่เป็นการขยายต่อจนเกิดการทำให้เป็นสากล (Universalization) ทั้งในแง่สถานที่อันรวบรวมไว้ถึงลักษณะทางกายภาพ ซึ่งในแง่ของความยอมรับนั้นมีปรากฏทั้งในส่วนที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ปฏิเสธความเชื่อที่พระพุทธศาสนาเองก็ยอมรับว่าส่วนหนึ่งของการมีพรหม มีเทวดาเป็นเครื่องเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้าในการสอนธรรมตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล การยอมรับดังกล่าวจึงเป็นการยอมรับในแง่ของความมีอยู่ ส่วนการที่นำมาสร้างไว้ในวัดก็เพื่อขยายให้เห็นถึงความเป็นสากลในการรับรู้ผ่านคำสอนในเรื่องการเป็นกัลยาณมิตรที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เรามีที่พึ่ง ขณะเดียวกันผู้คนที่มาวัดสามารถรวมกิจกรรมได้ทุกองค์ประกอบที่เอื้อให้เกิดรวมกันของผู้คนได้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกช่วงอายุ โดยไม่มีความรู้สึกว่าเป็นส่วนเกินภายในวัดแห่งนี้ สร้างความไม่เก้อเขินและยอมรับความเป็นส่วนหนึ่งของวัดอย่างหนึ่งเดียวกัน

๔.๔ สรุป

การศึกษาคน ๓ วัยในสังคมไทยเป็นการเข้าใจความแตกต่างทางด้านกายภาพที่ในแต่ละคนที่เกิดต่างกันจะมีพฤติกรรมการแสดงออกที่ต่างกันไป รวมถึงความแตกต่างทางความคิดและความแตกต่างด้านพฤติกรรมแสดงออกทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นผ่านการปฏิบัติตน ขณะที่การศึกษาการสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทยมาจากการเข้าใจความแตกต่างที่แต่ละวัยมีอันแสดงออกให้เห็นผ่านกระบวนการพัฒนาไม่ว่าทางด้านอารมณ์ เหตุผล ความรับผิดชอบ อันเป็นไปตามวุฒิภาวะของแต่ละบุคคลที่แสดงออกมา ทั้งนี้ในทางพระพุทธศาสนามองว่าวัยกับวัตถุนั้นเป็นสิ่งที่ต้องเกี่ยวข้องกันการปฏิบัติได้ถูกต้องต่อวัตถุจึงเป็นวิธีการปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง ส่วนการเสนอกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาเป็นไปตามลักษณะการเสนอผ่านการสร้างสันติสุขในครอบครัวที่มองพื้นฐานของคนล้วนมีความขัดแย้งจึงต้องปรับด้วยการฝึกปฏิบัติด้วยหลักการทางศาสนา ขณะเดียวกันก็ต้องให้สังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการอย่างเป็นขั้นตอน สุดท้ายกลไกขับเคลื่อนการสร้างสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา เป็นการวางระบบกลไกให้เกิดการเชื่อมโยงกันระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมให้เกิด

^{๖๔} นางนัยนา รอดแถม ผอ.โรงเรียนวัดมูลจินดาราม, สัมภาษณ์, ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๗.

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการขับเคลื่อนด้วยชุมชน เป็นการนำเอาหลักการคิดในการอยู่ร่วมกัน มาผสมผสานเข้ากับกิจกรรมที่ทุกคนจะเข้ามามีส่วนร่วมได้ เป็นการบูรณาการทุกกลุ่มวัยเข้ามาอยู่ด้วยกัน และการขับเคลื่อนด้วยวัด เป็นการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งได้ด้วยตนเองของแต่ละชุมชน



บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง "กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคน ๓ วัยในสังคมไทย เพื่อสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย และเพื่อขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา สามารถสรุปผลการวิจัย และให้ข้อเสนอแนะได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องกลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย ได้สรุปผล ดังนี้

๕.๑.๑ วัตถุประสงค์ข้อ ๑ แนวคิดเรื่องคน ๓ วัยในสังคมไทย พบว่า การแบ่งคนเป็น ๓ วัยตามนัยทางศาสนากับสังคมมีความแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

๑) ความแตกต่างกันทางกายภาพ เป็นการแสดงให้เห็นผ่านการแบ่งคนเป็นยุคต่างๆ ที่เรียกว่า เจเนอเรชั่น มาจากกลุ่มคนที่เกิดและเติบโตมาในช่วงเวลาที่มีสภาพทางสังคมและประวัติศาสตร์เดียวกัน และมีประสบการณ์ หรือเหตุการณ์สำคัญบางอย่างร่วมกัน เจเนอเรชั่นจึงเป็นกลุ่มคนที่เกิดในช่วงปีเดียวกัน และมีเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตร่วมกัน แต่ละเจเนอเรชั่นจึงมีประสบการณ์ที่สั่งสมร่วมกันมา อีกทั้งปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงดูของพ่อแม่ เพื่อน สื่อ และวัฒนธรรมประเพณี ล้วนแต่หล่อหลอมให้เกิดเป็นค่านิยมร่วมของกลุ่มคนที่เกิดในช่วงเวลาเดียวกัน

๒) ความแตกต่างทางด้านความคิด เป็นการตรวจสอบถึงกระบวนการคิดที่พุทธศาสนิกชนได้พิจารณาว่าล้วนแตกต่างกันไปในแต่ละคนจะฝึกฝนตนเอง ให้เข้าใจถึงคำว่า ชีวิต คือ เป็นอยู่ ไม่แก่ ควรจะเรียกว่า ชีวิตจริง ถ้าย่างแก่ ตายได้ อย่างนี้มันก็ไม่ใช่วิต เป็นชีวิตที่ตาย ลองไปเปรียบเทียบกับกันดูว่า ชีวิตที่รู้จักตาย และชีวิตที่ไม่รู้จักตาย ชีวิตที่รู้จักตายเท่านั้นแหละที่มันจะมีปัจจัยม้วย คือชีวิตบั้นปลาย ถ้าเป็น ชีวิตนิรันดร์เสียแล้วมันไม่มีชีวิตบั้นปลาย ไม่มีบั้นต้น ไม่มีชั้นกลาง ส่วนการจำกัดด้วยอายุทำให้การบรรลุภาวะจิตขั้นสูงนั้นไปด้วยกันไม่ได้กับงานทางโลก ท่านจึงสนับสนุนแนวปฏิบัติแบบดั้งเดิมที่ให้ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นในพระพุทธศาสนาถูกจำกัดไว้เฉพาะแก่บุคคลจำนวนไม่มากนัก การแบ่งนี้มาจากการแบ่งให้เห็นการพัฒนาจิตใจหรือความคิดที่ไม่ใช่แค่การเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่จะเกิดขึ้นหรือเป็นไปได้ตามการฝึกฝนขึ้นตามลำดับและนำไปสู่ผลคือการบรรลุถึง

๓) ความแตกต่างกันทางด้านพฤติกรรมทางสังคม เป็นการแบ่งวัยผ่านการดำเนินชีวิต กล่าวคือ เยาวชนที่ยังเด็กๆ และคนแก่ๆ หัวหงอกอาจจะมีความเหมือนกันคือยังไม่รู้อะไร เพราะชีวิตยังคงวนเวียนหาความสงบไม่เจอ ทุกเรื่องมันจบไม่ได้ ถ้ามันยังไม่ถึงความสงบสุข ช่วยกำหนดกันไว้ให้ดีๆ ทุกเรื่องจึงหยุดไม่ได้ ถ้ายังไม่ไปจนถึงความสงบสุข จึงต้องดิ้นรนอยู่ร่ำไป และสร้างปัญหา

ตามมาจนยุ่งเหยิงไปหมด จนกว่าความสันติ หรือ ความสงบสุขจะเกิดขึ้น นั่นคือจุดหมายปลายทางของมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นเยาวชนหรือคนแก่การแบ่งแยกความแตกต่างกันนี้เป็นการแบ่งแยกทางด้านวุฒิภาวะทางสังคม ซึ่งวิธีการดังกล่าวยังรวมถึงการสร้างอัตลักษณ์ของแต่ละวัยขึ้นในทางสังคม อันเป็นลักษณะของการแบ่งตัวตนออกไปตามรูปแบบของวัฒนธรรมทั่วไป ประวัติศาสตร์ตำนาน การจัดตั้งองค์กร และดินแดนที่แตกต่างกันออกไป

๕.๑.๒ วัตถุประสงค์ข้อ ๒ การสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย พบว่า การสร้างต้นแบบแต่ละองค์ประกอบ ประกอบด้วย

๑) การเข้าใจความแตกต่างกันระหว่างช่วงวัยในสังคมไทย ท่าทีของสังคมไทยมองเรื่องการแบ่งบุคคลไปตามลักษณะที่หลากหลาย แต่การแบ่งช่วงอายุเป็น ๓ วัยนั้นเป็นไปตามลักษณะอย่างกว้างๆ เพื่อให้เห็นความแตกต่างและช่วงเวลาในกระบวนการพัฒนาที่มีลักษณะเฉพาะ ไม่ว่าจะเป็นด้านอารมณ์ เหตุผล ความรับผิดชอบ รวมถึงท่าทีต่างๆ ในการปฏิบัติตน ซึ่งจากแง่คิดดังกล่าวนี้ได้สะท้อนให้เห็นความเข้าใจในความแตกต่างกัน ดังนี้ ๑) ความเข้าใจในระดับต้น เป็นการเข้าใจตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจสภาวะรอบตัวที่เข้าใจทางวัตถุ โดยกระบวนการทางกายภาพที่สะท้อนให้เห็นความต้องการที่อยู่ภายใน การเข้าใจกระบวนการทางกายภาพในทางพระพุทธศาสนาจึงถือเป็นการรับรู้ในแง่ของการเข้าใจกิเลสเป็นหลัก ๒) ความเข้าใจในระดับกลาง เป็นการเข้าใจในการทำหน้าที่ (duty) ของสังคมที่มาพร้อมกับลักษณะเป้าหมายในชีวิตที่เป็นไปตามลักษณะของข้อกำหนดทางสังคม การกล่าวถึงบุคคลที่มีอายุและได้รับการยกย่องจึงเป็นกลไกในการยอมรับว่า คนที่มีอายุไม่ใช่ในฐานะของผู้เกิดนาน แต่เป็นไปของผู้ประพฤติดุริยธรรมนานกว่ากัน จึงเป็นข้อกำหนดหนึ่งว่า หากผู้มีความรับผิดชอบต่อผลการกระทำของตนเองได้ คนนั้นก็ถือว่ามີวุฒิภาวะในทางพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันการยกย่องบุคคลเช่นนั้นก็เป็นเรื่องที่ควรกระทำเป็นไปตามเงื่อนไขที่ยอมรับว่าตนเองหรือปัจเจกบุคคลเป็นศูนย์กลางที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ๓) ความเข้าใจในระดับสูง การเข้าใจกระบวนการทางธรรมชาติกับหลักการเชิงอุดมคติทางศาสนาที่มองว่า ธรรมชาตินั้นจัดมาในลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นไปตามสภาวะการเจริญเติบโตของร่างกายที่ต้องการกิน การเสพอันเป็นความจำเป็นในการดำเนินชีวิต ขณะเดียวกันพระพุทธศาสนาไม่ได้แนะนำหรือไม่ได้ขออ้อม หรือบังคับให้ตัดสิ่งเหล่านี้ออกไปโดยสิ้นเชิง โลกก็กลายเป็นบทเรียนสำหรับเรา การควบคุมตนเองในแง่หนึ่งจึงเป็นการผานกันเข้าระหว่างวัตถุกับจิตใจ บนฐานของการไม่ได้ทำลายทั้งหมดแต่ก็ไม่ได้เป็นทาสคือยอมทุกอย่าง เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา

๒) การสร้างกิจกรรมเรียนรู้ระหว่างช่วงวัยของคน ๓ วัยในพระพุทธศาสนา การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างการเรียนรู้ระหว่างคน ๓ วัยในทางศาสนาจึงมาจากข้อกำหนดเหล่านี้ คือ ๑) กิจกรรมทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการใช้หลักการปฏิบัติมาเป็นองค์ประกอบหลักในการสร้างกิจกรรม ในแง่ของการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมนั้นเป็นการมาจากการเข้าใจกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนที่มีฐานมาจากการเข้าใจพิธีกรรมต่างๆ ที่มีในสังคมนั้นเป็นองค์ประกอบหลักในการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน ๒) กิจกรรมทางสังคม เป็นการเรียนรู้ในแง่ของการปฏิบัติตนตามตำแหน่ง แห่งที่หรือตามกาลเทศะ อันเป็นกระบวนการสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ทำให้พลวัตและความตึงเครียดภายใน ความซับซ้อนของศาสนาไทยแบบหลอมรวมเป็นระเบียบคือการจับเข้ามาใส่ใน บริบท การสร้างบริบทเช่นนี้ต้องแยกแยะให้ชัดเจนออกจากกระบวนการกลาย เป็นลูกผสมทางวัฒนธรรมหรือ

ศาสนา ๓) กิจกรรมทางศาสนา เป็นการเรียนรู้ในระดับของพิธีกรรมที่มีเรื่องของการพิจารณาในแง่ของหลักความเชื่อทางศาสนา เช่น “การบูชา” และ “อัญชลี” ว่าเป็นความเชื่อทางศาสนาที่พวกเขาแสดง ออกมาและเป็นปัจจัยภายในที่สะท้อนให้เห็นทางสายตา “การบูชาไม่ใช้การทำตามทฤษฎี แต่มีกระบวนการกระตุ้นในตัวโดยอัตโนมัติ สร้างความเคารพจาก จิตวิญญาณให้ปรากฏแก่สายตาอย่างชัดเจน และปลูกฝังลงไปในร่างกายของ ผู้ศรัทธาตั้งแต่วัยเด็ก

๓) การสร้างต้นแบบการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยในสังคมไทย หลักการหาต้นแบบในการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนได้นั้นมาจากการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านการคัดสรรเลือกเอาว่าชุมชนมีกลุ่มใดมากและน้อย ซึ่งพบว่าการชุมชนทุกที่มีผู้สูงอายุมากจึงต้องมีการจัดกิจกรรมที่เน้นผู้สูงอายุเป็นศูนย์กลางแล้วนำให้กลุ่มอื่นมาร่วมกิจกรรมด้วยการเชิญวัยอื่นมาร่วมกิจกรรม นำไปสู่การช่วยเหลือดูแล และพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตลอดจนผู้ด้อยโอกาส เป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาบ้านเมือง ในการดูแลทุกข์สุขของพี่น้องประชาชนในทุกเพศทุกวัยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยที่ผ่านมาเราได้จัดตั้งศูนย์ต่างๆ ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ การที่พวกเราทุกคนต่างช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน อย่างน้อยๆ ก็คนในครอบครัวเดียวกัน ไม่คิดทอดทิ้ง ปล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพัง มอบความสุขให้เป็นพลังในการใช้ชีวิตต่อไป

๕.๑.๓ วัตถุประสงค์ข้อ ๓ การขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา พบว่า การอยู่ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมบนฐานคิดของการให้วัยใดๆ วัยหนึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อไปสู่วัยอื่นๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑) การสร้างสังคมสันติสุขจากความแตกต่างระหว่างช่วงวัย การสร้างสันติสุขปรากฏในหลักการทางศาสนาที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบของสังคมระดับเล็กคือครอบครัว จนถึงระดับใหญ่คือสังคม คือ ก. การสร้างสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในครอบครัว การใช้ครอบครัวเป็นพื้นฐานในการสร้างสันติสุขเป็นการเข้าใจถึงลักษณะการอยู่ร่วมกัน โดยพื้นฐานของการเข้าใจความขัดแย้งที่อยู่ในครอบครัวซึ่งเริ่มจากความอิจฉาริษยาและความตระหนี่เป็นหลักในการสร้างความขัดแย้งกัน การแก้ปัญหาครอบครัวนี้จึงมาจากการเปลี่ยนมุมมองต่อการมองทุกอย่างเป็นวัตถุหรือมองในทางชีววิทยา ในพระพุทธศาสนาจึงเสนอแนวทางในการการมองในเชิงอุดมคติทางฝ่ายวิญญาณสูงสุด เป็นการสร้างคุณค่าให้กับทุกสิ่งมากขึ้นอย่างการมองบุคคลอย่างพ่อแม่ไม่ใช่เป็นเพียงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ ที่ให้เกิดลูกออกมา แต่เป็นผู้ที่เป็นอย่างนั้น เป็นผู้ที่เป็นอย่างนี้กระทั่งเป็นพระอรหันต์ในครอบครัว ข. การสร้างสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในสังคม เป็นการสร้างความเข้าใจในการอยู่ร่วมกันภายในสังคม และการสร้างสันติสุขจากความหลากหลายเช่นนี้ยังเป็นประเด็นในศาสนาศึกษาไทยด้วย ประเด็นดังกล่าวคือนักวิชาการต่างศึกษาศาสนาไทยด้วยความ ยากลำบาก เนื่องจากศาสนาไทยมีความซับซ้อน ไม่ปะติดปะต่อกัน ตัดไขว้กัน ไปมา และมีการจัดระเบียบพิธีกรรมความเชื่อเป็นลำดับขั้น

๒) กลไกขับเคลื่อนการสร้างสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา เป็นการวางระบบกลไกให้เกิดการเชื่อมโยงกันระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีการขับเคลื่อน ดังนี้ ก. การขับเคลื่อนด้วยชุมชน เป็นการนำเอาหลักการคิดในการอยู่ร่วมกันมาผสมผสานเข้ากับกิจกรรมที่ทุกคนจะเข้ามามีส่วนร่วมได้ เป็นการบูรณาการทุกกลุ่มวัยเข้ามาอยู่ด้วยกัน ข. การขับเคลื่อนด้วยวัด เป็นการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้เพื่อให้เกิดความ

เข้มแข็งได้ด้วยตนเองของแต่ละชุมชน เป็นการพัฒนาวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน วัดนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในแง่ของการเปิดพื้นที่ให้เกิดการเรียนรู้

๕.๒ อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัดในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย ได้ผลสรุปเป็นประเด็นๆ ดังนี้

๕.๒.๑ แนวคิดเรื่องคน ๓ วัดในสังคมไทย พบว่า การศึกษาคน ๓ วัดในสังคมไทยเป็นการเข้าใจความแตกต่างทางด้านกายภาพที่ในแต่ละคนที่เกิดต่างกันจะมีพฤติกรรมการแสดงออกที่ต่างกันไป รวมถึงความแตกต่างทางความคิดและความแตกต่างด้านพฤติกรรมแสดงออกทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นผ่านการปฏิบัติตน สอดคล้องกับงานของสุวัฒนา วิบูลย์เศรษฐ์ และคณะ^๑ เสนอการศึกษาแบบแผนและปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของประชากร ๓ วัดคือ บิดามารดา บุตร และหลาน ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์สนิทสนมกับบิดามารดา และมากกว่านั้นยังมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างตนเองและบิดามารดาที่เข้าใจกันอยู่ในเกณฑ์ดีทั้งคู่ แม้มีความคิดเห็นหรือค่านิยมเกี่ยวกับชีวิตแตกต่างกันไปบ้างก็ตาม สำหรับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้ตอบกับบิดามารดา คือเพศ อายุ การศึกษา สถานที่เกิด และที่อยู่อาศัยของมารดา แต่ปัญหาคือช่องว่างระหว่างวัยมีเพียงอายุและการศึกษาของผู้ตอบเท่านั้นที่ส่งผลกระทบ สำหรับการช่วยเหลือและสนับสนุน หากเป็นเรื่องส่วนตัวและปัญหาการตัดสินใจในเรื่องที่สำคัญส่วนใหญ่จะพึ่งพาผู้สมรส แต่หากพึ่งพาเรื่องการเงินส่วนใหญ่จะพึ่งพาพี่น้อง

๕.๑.๒ การสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัดในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย มาจากการเข้าใจความแตกต่างที่แต่ละวัดมีอันแสดงออกให้เห็นผ่านกระบวนการพัฒนาไม่ทางด้านอารมณ์ เหตุผล ความรับผิดชอบ อันเป็นไปตามวุฒิภาวะของแต่ละบุคคลที่แสดงออกมาทั้งนี้ในทางพระพุทธศาสนามองว่าวัดกับวัดนั้นเป็นสิ่งที่ต้องเกี่ยวข้องกันการปฏิบัติได้ถูกต้องต่อวัตถุประสงค์จึงเป็นวิธีการปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง สอดคล้องกับงานของณัฐพงศ์ธัช กุรัตนธรรมาและคณะ^๒ ได้อธิบายถึงการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมไว้ในแง่ของการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยได้เสนอแนะการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพราะชุมชนเป็นสังคมฐานรากที่คนในชุมชนให้ความเลื่อมใสศรัทธา นับถือหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หากมีปัญหาลึ้นในชุมชน คนในชุมชนจะได้นำ

^๑ สุวัฒนา วิบูลย์เศรษฐ์ และคณะ, การศึกษาความสัมพันธ์ของประชากร ๓ วัดในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๗๗-๗๘.

^๒ ณัฐพงศ์ธัช กุรัตนธรรมาและคณะ, การพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ๒๕๖๐.

หลักธรรมมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และงานวิจัยของบัญชา พงษ์พานิช และคณะ^๓ ได้เสนอถึงการพัฒนากิจการทางพระพุทธศาสนาผ่านงานด้านศาสนประเพณี ที่เน้นประเพณีในการรวมกันระหว่างวัดกับชุมชน ผ่านคณะสงฆ์และฆราวาสจะร่วมกันสร้างประเพณีขึ้นมา ศาสนธรรมอันมาจากความที่วัดนั้นจะเป็นองค์กรสำคัญในการเป็นรากฐานแนวคิดทางพระพุทธศาสนาในการสืบทอด รักษาคำสอนและแนวการปฏิบัติ และศาสนสมบัติ อันเป็นการบริหารให้สอดคล้องกันตามแนวทางพระวินัยให้เหมาะสมกับพระภิกษุสงฆ์ และสอดคล้องกับระเบียบการบริหารร่วมสมัย

๕.๑.๓ การขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา ต้องให้สังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการอย่างเป็นขั้นตอน สุดท้ายกลไกขับเคลื่อนการสร้างสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา เป็นการวางระบบกลไกให้เกิดการเชื่อมโยงกันระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการขับเคลื่อนด้วยชุมชน เป็นการนำเอาหลักการคิดในการอยู่ร่วมกันมาผสมผสานเข้ากับกิจกรรมที่ทุกคนจะเข้ามามีส่วนร่วมได้ เป็นการบูรณาการทุกกลุ่มวัยเข้ามาอยู่ด้วยกัน และการขับเคลื่อนด้วยวัด เป็นการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งได้ด้วยตนเองของแต่ละชุมชน สอดคล้องกับงานของ พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานีและคณะ^๔ ได้เสนอการผสมผสานกลไกทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาไทยกับกลุ่มประเทศอินโดจีนและเมียนมาร์ โดยเสนอถึงการใช้กลไกทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการสานสัมพันธ์นำมาซึ่งความสันติสุขได้จริงนั้นมาจากการร่วมกันระหว่างองค์กร คือ องค์กรของรัฐทั้งสองฝ่ายได้ร่วมมือจัดทำแผนงานและโครงการกิจกรรมทางศาสนา มีการยกระดับทุนทางวัฒนธรรมมาส่งเสริมการท่องเที่ยวสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวบ้าน ในระดับประชาชนคือ ประชาชนมีความร่วมมือในการจัดกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน ทำให้ประชาชนเปิดรับความเป็นมิตรภาพต่อกันระหว่างศาสนาและระหว่างชาติ และงานวิจัยของสุชาติ เศรษฐมาลินี^๕ ได้ใช้แนวทางการมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างเข้มข้นภายใต้การเคารพในความแตกต่าง และการสร้างอัตลักษณ์ร่วมบางอย่างเพื่อความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน การมีส่วนร่วมในตัดสินใจปัญหาของชุมชนร่วมกัน และความพยายามที่จะเข้าใจผู้อื่น โดยรูปแบบของสังคมสันติสุขภายใต้เงื่อนไขจะเป็นการใช้กลไกการสานเสวนาทางศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

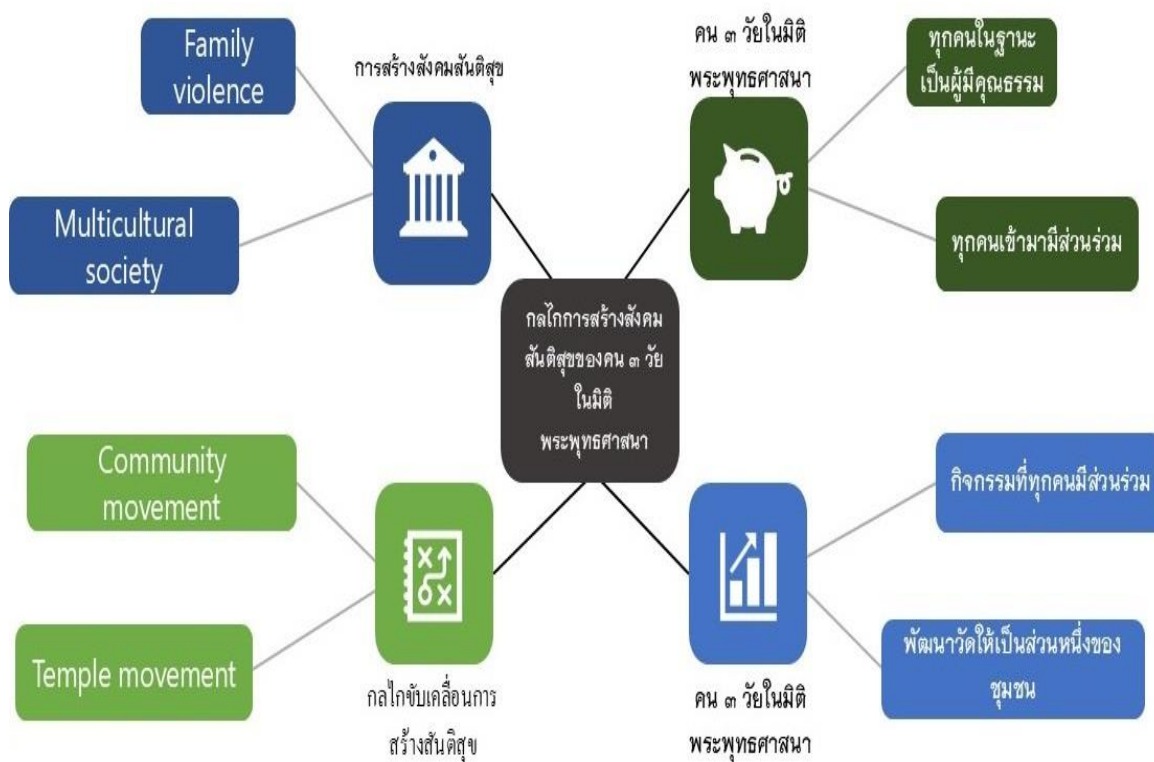
^๓ บัญชา พงษ์พานิช และคณะ, การสังเคราะห์บทเรียนในเชิงหลักคิดและหลักปฏิบัติ: กรณีศึกษาเพื่อการขยายผลพัฒนากิจการทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๓.

^๔ พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานีและคณะ, การผสมผสานกลไกทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาไทยกับกลุ่มประเทศอินโดจีนและเมียนมาร์, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๑.

^๕ สุชาติ เศรษฐมาลินี, การสร้างสันติภาพในสังคมพหุวัฒนธรรมทางศาสนาชาติพันธุ์: กรณีศึกษาชุมชนมุสลิมในภาคเหนือของประเทศไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๘.

๕.๓ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา ของสังคมไทย ได้องค์ความรู้ใหม่ที่น่าสนใจการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา ดังนี้



ภาพประกอบ ๑ กลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา

จากภาพนี้อธิบายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมบนฐานคิดของการให้วัยใดๆ วัยหนึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อไปสู่วัยอื่นๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑) การสร้างสังคมสันติสุขจากความแตกต่างระหว่างช่วงวัย คือ

-Family violence ลดความรุนแรงในครอบครัว เป็นสังคมที่พระพุทธศาสนาให้คุณค่าทุกคนในฐานะเป็นผู้มีคุณธรรมมากกว่าจะเป็นแค่บุคคลตามธรรมชาติเท่านั้น

-Multicultural society สร้างสังคมที่มีความหลากหลาย เป็นการสร้างความเข้าใจในการอยู่ร่วมกันภายในสังคมด้วยการเปิดพื้นที่ให้แต่ละคนได้เข้ามามีส่วนร่วมกับบุคคลอื่น

๒) กลไกขับเคลื่อนการสร้างสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา คือ

-Community movement เป็นการขับเคลื่อนด้วยชุมชน เป็นการนำเอาหลักการคิดในการอยู่ร่วมกันมาผสมผสานเข้ากับกิจกรรมที่ทุกคนจะเข้ามามีส่วนร่วมได้ เป็นการบูรณาการทุกกลุ่มวัยเข้ามาอยู่ด้วยกัน

-Temple movement เป็นการขับเคลื่อนด้วยวัด เป็นการนำหลักการทางพระพุทธศาสนา เข้ามาใช้เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งได้ด้วยตนเองของแต่ละชุมชน เป็นการพัฒนาวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน วัดนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในแง่ของการเปิดพื้นที่ให้เกิดการเรียนรู้

๕.๔ ข้อเสนอแนะ

๕.๔.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การสร้างกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัดในมิติพระพุทธศาสนาถือเป็นพื้นฐาน ในการมูลค่าให้กับส่วนอื่นๆ และทำให้เกิดประโยชน์ทั้งแง่เศรษฐกิจและการเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งในระดับ ครอบครัวจนถึงประเทศชาติ จึงถือเป็นความจำเป็นที่ทั้งภาครัฐและชุมชนจะต้องเห็นความสำคัญ และช่วยกันรณรงค์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรตระหนักและหามาตรการในการ รักษาด้วยการออกนโยบายเพื่อป้องกันและแก้ไข ซึ่งพอจะแนะนำได้ ดังนี้

๕.๔.๑.๑ หน่วยงานภาครัฐ

๑) ฝ่ายวัฒนธรรม ควรวางรูปแบบการจัดการสานเสวนาระดับชุมชนและระดับชาติ อย่างเป็นระบบ เข้าไปตรวจสอบและเสนอแนะวิธีการที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าทางวัฒนธรรมให้มีราคา เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนในพื้นที่ ไม่ให้เยาวชนออกมายุ่งชุมชนเมือง ซึ่งจะยิ่งทำให้เกิดปัญหา ผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาแต่ขาดการสืบสานให้เกิดมูลค่าได้อย่างน่าเสียดาย อีกทั้งต้องประชาสัมพันธ์ให้ สังคมร่วมรับรู้ถึงวัฒนธรรมเหล่านี้ว่าเป็นสมบัติของชาติต่อไป

๒) ฝ่ายการศึกษา ควรเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับความเข้าใจด้านวัฒนธรรม ประเพณี พระพุทธศาสนาอันเป็นรากฐาน อีกทั้งรูปแบบการนำเสนอที่เหมาะสม

๓) ฝ่ายมนุษยและสังคม ควรมีการเผยแพร่ข่าวสารเรื่องวัฒนธรรม ประเพณีในแต่ละ ภูมิภาคเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการบริหารจัดการ การพัฒนาสินค้าและการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นใน ชุมชนวัฒนธรรมอื่น และบูรณาการให้เกิดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์รักษาในภาพรวมของประเทศไทย ต่อไป

๔) ฝ่ายพระสงฆ์ ควรแนะนำและให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนาในฐานะเป็น รากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณีของคนไทย มีองค์ความรู้ทั้งในแง่ของหลักธรรมและจริยธรรมเพื่อ สร้างความเข้าใจในวิถีการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไป

๕.๔.๑.๒ หน่วยงานภาคเอกชน

ควรส่งเสริมและสนับสนุนนโยบายภาครัฐอย่างจริงจังและต่อเนื่อง รวมถึงเข้ามามีส่วน ร่วมในการทำนุบำรุงวัฒนธรรม ส่งเสริมพหุวัฒนธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อีกทั้งเผยแพร่ให้ ประชาชนแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ

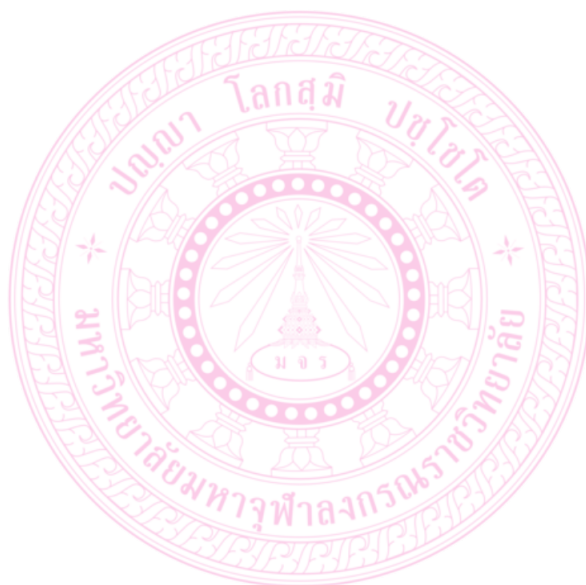
๕.๔.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปปฏิบัติ

หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนสามารถนำแนวคิด กลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา และศึกษาถึงแนวคิดทางในการจัดทำแผนการศึกษาศาสนา ในรายวิชาของหมวดการศึกษาสังคม

๕.๔.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่องกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องคน ๓ วัยและการสร้างสังคมสันติสุข ฉะนั้น จึงขอเสนอแนะหัวข้อให้ผู้ที่สนใจทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ทำต่อไป ดังนี้

- ๑) กลไกการสร้างสังคมสันติสุขของผู้มีบารมีในสังคมพหุวัฒนธรรม
- ๒) การพัฒนาและขับเคลื่อนสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในสังคมไทย



บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรีน เอลิซาเบธ. **ครุฑคุณภาพสร้างได้**. แปลโดย วิสาลินี ฤกษ์ปฎิมา เดอเบส. กรุงเทพมหานคร: โอเพ่นเวิลด์ส พับลิชชิง เฮาส์, ๒๕๖๐.

คาลิล ยิบราน. **ปรัชญาชีวิต**. แปลจาก The Prophet โดยระวี ภาวิไล. กรุงเทพมหานคร: กระรัต, ๒๕๓๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๖. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๙.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **หลักธรรมกับแนวคิดในการผลิตบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พุทธทาสภิกขุ. **อิทัปปัจจยตา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

พุทธทาสภิกขุ. **อริยสัจจากพระโอษฐ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๖๐.

พุทธทาสภิกขุ. **ศาสนาคืออะไร**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๖๑.

พุทธทาสภิกขุ. **เยาวชนกับความรอดของสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

พุทธทาส อินทปญฺโญ. **ชีวิตในปัจจุบันวัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๘.

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. **ทฤษฎีพึ่งพาและเทววิทยาแห่งการปลดปล่อย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิถีธรรมศน์, ๒๕๔๔.

ริค แชนสัน และริชาร์ด เมนดิสัน. **สมองแห่งพุทธะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๘.

สวามี ประภาวณฺโณ และ แฟรเดอริก แมนเชสเตอร์. **อุปนิษต : คัมภีร์เพื่อความสงบศานติ**. แปลโดย กิ่งแก้ว อุตถากร. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๓.

คาลิล ยิบราน. **คำครุ**. แปลโดย ม่านรังสี กิตติมา. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๖๔.

คาลิล ยิบราน. **สวนศาสตา**. แปลโดย ม่านรังสี กิตติมา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๖๔.

สมภาร พรหมทา. **ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา, ๒๕๔๙.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕๕.

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิบรรจงสนิท, ๒๕๖๔.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพของโลก, (กรุงเทพมหานคร: สหมิตรพรีนติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๖).

สุวัฒนา วิบูลย์เศรษฐ์ และคณะ. การศึกษาความสัมพันธ์ของประชากร ๓ วัยในประเทศไทย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

องค์ทะไลลามะที่ ๑๔. ศาสนาทั้งผองพี่น้องกัน. แปลโดย นัยนา นาควัชระ. กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา, ๒๕๖๓.

ฮัลโลเวย์ ริชาร์ด. ศาสนา: ประวัติศาสตร์ศรัทธาแห่งมวลมนุษย์. แปลโดย สุนันทา วรรณสินธ์.

กรุงเทพมหานคร: โอเพนเวิลด์ส พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๐.

(๒) บทความ

มารค ตามไท. “ทุกขใหม่ของสังคมไทย”. โครงการเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย: ความหวังกับ

จินตนาการทางมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, ๒๕๕๙. หน้า ๕๐๙-๕๑๖.

อรชุน อัมปาคุริย์. “ศีลธรรมแห่งการปฏิเสธ”. แปลโดย ทศพล ศรีพุ่ม. ศาสนากับความรุนแรง.

บรรณาธิการโดย ปรีดี หงษ์สตัน และอัมพร หมายเด้น. กรุงเทพมหานคร: Illuminations Editions, ๒๕๖๒. หน้า ๒๓-๔๓.

(๓) งานวิจัย

ณัฐพงศ์ธัช กุรัตนธรรมาและคณะ. การพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วย
หลักการธรรมในพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ๒๕๖๐.

แสวง ปวงจักรทาและคณะ. การประยุกต์หลักศาสนธรรมเพื่อการฟื้นฟูการมีส่วนร่วมในกิจกรรม
ชุมชนของคนในหมู่บ้านได้จริง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อ
ท้องถิ่น, ๒๕๕๙.

ปัญญา เทพสิงห์และคณะ. บทบาทผู้นำศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธต่อการเสริมสร้าง
ความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมและชาวพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้.
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๒.

ปัญญา พงษ์พานิช และคณะ. การสังเคราะห์บทเรียนในเชิงหลักคิดและหลักปฏิบัติ: กรณีศึกษาเพื่อ
การขยายผลพัฒนากิจการพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๓.

พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานีและคณะ. การผสมผสานทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างวัฒนธรรมการอยู่
ร่วมกันอย่างสันติสุขในประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาไทยกับกลุ่มประเทศอินโดจีน
และเมียนมาร์. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.), ๒๕๖๑.

พุทธทาสภิกขุ. ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทาน
มูลนิธิ, ๒๕๒๒.

สุชาติ เศรษฐมาลินี. การสร้างสันติภาพในสังคมพหุลักษณะทางศาสนาชาติพันธุ์: กรณีศึกษาชุมชน
มุสลิมในภาคเหนือของประเทศไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๘.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. **ทวิทรรศน์ผสวนตะวันตก-ตะวันออก**. นนทบุรี: วัชรินทร์ พี.พี., ๒๕๖๒.

อิสรา ศานติศาสน์. **การมีวิถีชีวิตร่วมกันของชนต่างศาสนา วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ใน**

กลุ่มประเทศอาเซียน. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

(๔) **อีเล็คทรอนิกส์**

สำนักงานเทศบาลเมืองบึงยี่โถ. (๒๕๖๖). **แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐) ยุทธศาสตร์**
การพัฒนาเทศบาลเมืองบึงยี่โถ. (ออนไลน์).

<https://www.buengyitho.go.th/public/list/data/index/menu/๑๖๐๗.๒>.

ภาษาอังกฤษ

Book

Anne L. Geyer, Roy F. Baumeister. “Religion, Morality, and Self-Control”. In **Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality**. edited by Raymond F.

Paloutzain, Crystal L. Park. New York: The Guilford Press, 2005.

Angelika Malinar. **The Bhagavadgita: Doctrines and contexts**. Cambridge: Cambridge University Press, ๒๐๐๗.

Al-Grazali. **The Recitation and Interpretation of the Qur’ān**. trans. Muh.ammad Abu’l Quasem. Kegan Paul International, London, ๑๙๘๓.

Andrew Rippin. **The Blackwell Companion to the Qur’ān**, Oxford: Blackwell Publishing Ltd., ๒๐๐๖.

Dalai Lama. **Beyond Religion**. Kindle edition. ๒๐๑๑.

Dalai Lama. **Kindness, Clarity and Insight: The Fundamental of Buddhist Thought and Practice**. Kindle edition, ๒๐๒๐.

Kahlil Gibran. **Collected Poetical Works**. Delphi Classics, Kindle edition, ๒๐๑๙.

Kelton Cobb. **The Blackwell Guide to Theology and Popular Culture**. Oxford: BLACKWELL PUBLISHING, ๒๐๐๕.

Thich Nhat Hanh. **The Heart of Buddha’s Teaching: Transforming Suffering into Peace, Joy and Liberation**. Kindle edition, ๒๐๑๕.

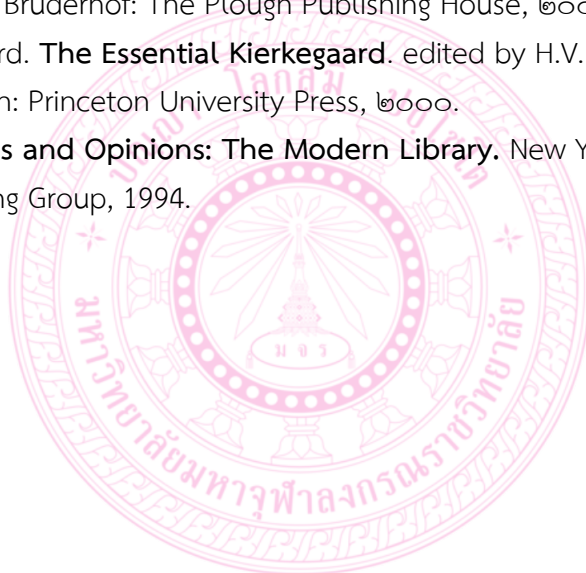
Thich Nhat Hanh. **The Miracle of Mindfulness: An Introduction to the Practice of Meditation**. Kindle edition, ๑๙๙๖.

Daniel Schwartz. **Aquinas on Friendship**. Oxford: Clarendon Press, ๒๐๐๗.

Charles Stewart and Rosalind Shaw. **Syncretism Anti-syncretism: The politics of religious synthesis**, (London and New York: Routledge, ๑๙๙๔).

Monier Monier-Williams. **Buddhism: In its Connexion with Brahanism and Hinduism and in its Contrast with Christianity**. New York: Cambridge University Press, ๒๐๐๙.

- Pope Francis. **The Name of God Is Merry**. London: Penguin Random House, ๒๐๑๖.
- Pope Francis. **On Fraternity and Social Friend**. New York: Paulist Press, ๒๐๒๐.
- Pope Francis. **Happiness in This Life: A Passionate Meditation on Earthly Existence**. London: Penguin Random House, ๒๐๑๗.
- Robindronath Thakur. **Gitanjali**. London: Macmillan, ๑๙๑๕.
- Robindronath Thakur. **Sadhana: The Realization of Life**. London: Macmillan, ๑๙๒๑.
- Rumi. **Mystical Poem of Rumi**. translated by A.J. Arberry. Chicago: University of Chicago Press, ๒๐๐๙.
- Rumi. **The Masnavi**. two volumes. translated by Jawid Mojaddedi. Oxford: Oxford University Press, ๒๐๐๗.
- Søren Kierkegaard. **Provocation: Spiritual Writings of Kierkegaard**. edited by Charles E. Moore Bruderhof: The Plough Publishing House, ๒๐๐๒.
- Søren Kierkegaard. **The Essential Kierkegaard**. edited by H.V.Hong and E.H. Hong. Princeton: Princeton University Press, ๒๐๐๐.
- Einstein, A. **Ideas and Opinions: The Modern Library**. New York City: Random House Publishing Group, 1994.



ภาคผนวก

ภาคผนวก ก หนังสือนำ

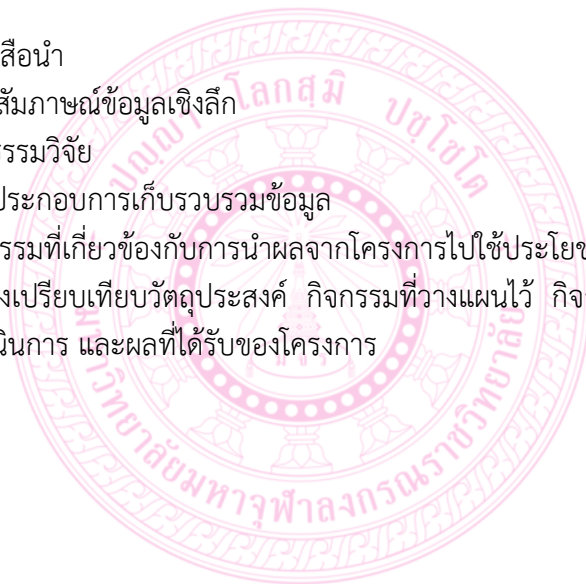
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก

ภาคผนวก ค จริยธรรมวิจัย

ภาคผนวก ง ภาพประกอบการเก็บรวบรวมข้อมูล

ภาคผนวก จ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ฉ ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ และผลที่ได้รับของโครงการ



ภาคผนวก ก

หนังสือนำ

ที่ พิเศษ/๒๕๖๗



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบล ลำไทร อำเภอบึงนาราง
จังหวัดพิจิตร ๓๖๑๗๐

๔ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อนำข้อมูลประกอบการวิจัย

เจริญพร

- สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูล/คำแนะนำแก่ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย จำนวน ๑ เล่ม

ด้วยอาตมา พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ผศ.ดร. หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการวิจัยประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๗ เรื่อง “กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย” ความทราบแล้วนั้น

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ความคิดเห็นของท่านในประเด็นเกี่ยวกับการวิจัย เพื่อประโยชน์ต่อการวิจัย การศึกษา และการบริการวิชาการต่อไป รายละเอียดปรากฏตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ผศ.ดร.)

หัวหน้าโครงการ

ผู้วิจัย โทร. ๐๘๗-๘๒๙๖-๔๒๓

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก

แบบสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย
เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับ
กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน 3 วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย

ผู้ให้สัมภาษณ์ :

1. ตัวแทนคน 3 วัย
2. นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา
3. นักกิจกรรมทางด้านสันติศึกษา

คำชี้แจง

1. การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ
 - 1.1 เพื่อศึกษาคน 3 วัยในสังคมไทย
 - 1.2 เพื่อสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน 3 วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย
 - 1.3 เพื่อขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน 3 วัยในมิติพระพุทธศาสนา
2. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้เป็นแบบสัมภาษณ์ข้อมูลเพื่อประกอบการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น
3. ผู้ให้สัมภาษณ์จะได้รับแบบสัมภาษณ์เพื่อประกอบการสัมภาษณ์ จำนวน 1 ชุด
4. แบบสัมภาษณ์มีทั้งหมด 3 ตอน ดังนี้

หมวด 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ (2 ข้อ)

หมวด 2 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน 3 วัยตามหลักพระพุทธศาสนาในอำเภอบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี (5 ข้อ)

หมวด 3 ข้อเสนอเกี่ยวกับการสร้างสังคมสันติสุขของคน 3 วัยในมิติพระพุทธศาสนา (5 ข้อ)

หมวด 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-นามสกุล.....(ปกปิด) อายุ.....ปี

เพศ การศึกษา.....สาขา.....

ภูมิลำเนา.....
2. สถานะในองค์กร

ตำแหน่งในองค์กร.....

สังกัดองค์กร.....

หมวด 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการเรียนรู้ร่วมกันของคน 3 วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย

หมายเหตุหมวด 2

คำถามสัมภาษณ์นี้เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคน 3 วัยตามหลักพระพุทธศาสนา

คำถามมีทั้งหมด 5 ข้อ ดังนี้

1. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับวัยของคนในสังคมไทย เช่น วัยเด็ก วัยทำงาน วัยสูงอายุ อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. ท่านมีกิจกรรมใดบ้างที่ทำร่วมกับวัยอื่นๆ อธิบายรายละเอียด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับปัญหาเรื่องความแตกต่างระหว่างวัย เช่น ความเชื่อ ค่านิยม และอุดมคติ และท่านมีวิธีการในการจัดการเรื่องดังกล่าวอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. ในมุมมองของท่าน ท่านเห็นอย่างไรระหว่าง คนแต่ละช่วงวัยควรจะมีกิจกรรมทำร่วมกันหรือไม่ควรทำกิจกรรมร่วมกัน หากจะทำกิจกรรมร่วมกันควรจะมีลักษณะอย่างไร

หมายเหตุหมวด 3

คำถามมีทั้งหมด 5 ข้อ ดังนี้

1. ท่านมองว่า สังคมสันติสุขเป็นอย่างไร การที่คนมีวัยต่างกันและค่านิยมต่างกันจะมีส่วนช่วยให้เกิดสังคมสันติสุขได้อย่างไร

.....

.....

2. ท่านมีความเห็นอย่างไร ในเรื่องเป้าหมายส่วนปัจเจกบุคคลกับเป้าหมายของสังคม หากขัดแย้งกัน ควรจะพิจารณาเรื่องเหล่านี้อย่างไร หากจะจัดกิจกรรมให้เกิดความสอดคล้องกันระหว่างเป้าหมายของปัจเจกบุคคลกับเป้าหมายสังคม ควรจะมีลักษณะกิจกรรมอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. ท่านมีความเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาควรมีกิจกรรมใดในการช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้คน 3 วัยมีส่วนร่วมทางสังคมมากขึ้น

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. ท่านคิดว่าสังคมในอุดมคติที่มีคน 3 วัยมาอยู่ร่วมกัน จะมีรูปแบบใดบ้างในความคิดเห็นของท่าน เช่น มิติทางกายภาพ มิติทางจิตใจ มิติทางด้านสังคม เป็นต้น

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

ขออนุโมทนาและขอบคุณที่ท่านกรุณาให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อ
การวิจัย

ผู้ขอสัมภาษณ์และเก็บข้อมูล
พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ผศ.ดร. และคณะ

ภาคผนวก ค
จริยธรรมวิจัย



ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๙๗/๒๕๖๗

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา
ของสังคมไทย

(A Mechanic to Strengthen Peace in the Society of Three Groups
in Buddhist Viewpoints of Thai Society)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: MCU RS 800767031

สถาบันที่สังกัด: คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้วิจัยหลัก: พระมหาขวัญชัย เขมประไพ, ผศ.ดร.

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

- | | |
|---|-------------------------------|
| ๑. แบบเสนอโครงการวิจัย | ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๗ |
| ๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย | ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๗ |
| ๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย | ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๗ |
| ๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล | ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๗ |

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑ มีนาคม ๒๕๖๗

หมายเลขใบรับรอง: ว.๙๗/๒๕๖๗

วันที่ให้การรับรอง: ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๗

วันหมดอายุใบรับรอง: ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๘

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๙๗



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๑ มีนาคม ๒๕๖๗

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เรียน พระมหาขวัญชัย เขมประไพ, ผศ.ดร. / นักวิจัย คณะพุทธศาสตร์

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำการวิจัยในเรื่อง “กลไกการสร้างสังคมสันติสุขระหว่างคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย” คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาข้อเสนอการวิจัยของท่านแล้ว มีความเห็นว่า ข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการนี้ มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนด ไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงแต่ประการใด จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

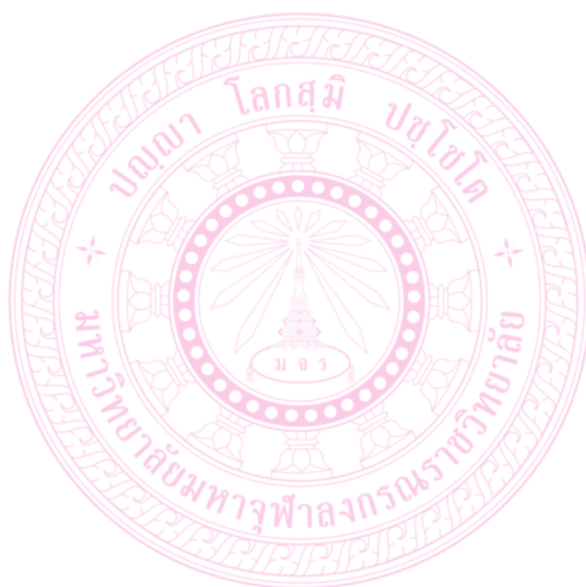
จึงเรียนมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป.

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิภิโ, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ง
ภาพประกอบการเก็บรวบรวมข้อมูล













ภาพกิจกรรมการสานเสวนา

ยังแจ๋ว เลิฟแซก ใจอยู่

บึงยี่โถ ลุงป้า ปู่ย่า หลานม่า
FESTIWOW 2024

Bueng Yitho Young @ Heart Festival

รวมพลไลน์แดนซ์ | ฟู้ดทรัค | อาร์ตแกลเลอรี

สถานที่ หอประชุม BG Hall เวลา 08:00-16:00 น.
 เบอร์โทร 08 9772 0907 การแต่งกาย **มั่นใจ เข้ม cool**
 คำเตือน งานนี้เหมาะกับ ลุงป้า ปู่ย่า หลานม่า และ ทุกวัย

เสาร์ที่ 15 มิ.ย.







กิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งระหว่างคน ๓ วัยในชุมชนบึงยี่โก







ภาคผนวก จ

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมระดับวิชาการที่คาดว่าจะได้รับจากการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑.๑ จัดกิจกรรมสัมมนาวิชาการระดับชาติ และนานาชาติเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้สอดคล้องกับรายวิชาที่ทำการเรียนการสอน หรือภายในสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และส่วนงานอื่นที่เกี่ยวข้อง

๑.๒ องค์กรความรู้ใหม่ที่ได้จากการทำวิจัยสามารถนำมาบูรณาการกับการเรียนการสอน และทำกิจกรรมเสริมหลักสูตร

๑.๓ จัดกิจกรรมเสวนาวิชาการเรื่อง “กลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา” โดยเน้นไปที่เรื่องมิตรภาพและการสร้างสังคมสันติสุขในพื้นที่ที่มีหลายศาสนา เพื่อเข้าใจบริบทการอยู่ร่วมกัน ศึกษาว่าควรมีรูปแบบ และการจัดการอย่างไร อะไรคืออุปสรรค ปัญหา และอะไรคือทางแก้ไข เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการสังคมพหุวัฒนธรรมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

๒. กิจกรรมการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

๒.๑ จัดกิจกรรมรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการเรื่องมิตรภาพทางด้านศาสนา และการสังคมสันติสุข แก่กลุ่มเป้าหมายทั้งรัฐ หน่วยงานวัฒนธรรม เอกชน เพื่อทราบรูปแบบและการบริหารจัดการ

๒.๒ จัดกิจกรรมรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับมิตรภาพและการสร้างสังคมสันติสุขแก่ศาสนิกในแต่ละศาสนาได้ตระหนักเห็นความสำคัญของคำสอน และกลุ่มศาสนาอื่น ตลอดจนให้ความรู้เกี่ยวกับจริยธรรมร่วมกันว่าควรเป็นไปอย่างไร เพื่อสร้างการตระหนักรู้การอยู่ร่วมกันระหว่างศาสนา

๒.๓ จัดกิจกรรมให้ความรู้ด้านศาสนาแก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ เพื่อสร้างการตระหนักรู้ความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม และการได้ร่วมรักษา ห่วงแหนวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติอย่างยั่งยืนต่อไป

๒.๔ จัดกิจกรรมรณรงค์กิจกรรม ประเพณี วัฒนธรรมทางศาสนาแก่ชาวไทย และชาวต่างประเทศเพื่อชี้ให้เห็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทำให้เห็นสังคมพหุวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันแบบหลายศาสนา และเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน

ภาคผนวก ฉ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ และผลที่ได้รับของโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากโครงการ
๑. เพื่อศึกษาคน ๓ วัย ใน สังคมไทย	กิจกรรมที่วางแผนไว้ มีดังนี้ ๑. เก็บรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ศาสนา ๒. เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือตำราวิชาการ เอกสาร งานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ๓. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเว็บไซต์ต่างๆ	กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ มีขั้นตอนดังนี้ ศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมไว้เป็นหมวด เช่น ๑. แนวคิดเรื่องการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา	ผลที่ได้รับจากโครงการมีดังนี้ ๑. ทราบกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ๒. อาจารย์และนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อนี้ไปใช้สอนและสนับสนุนกิจกรรมเสริมหลักสูตรได้ ๓. หน่วยงาน องค์การของภาครัฐ และเอกชนสามารถนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ไปใช้ประโยชน์ได้
๒. เพื่อสร้างต้นแบบการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนาของสังคมไทย	กิจกรรมที่วางแผนไว้ มีดังนี้ ๑. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารสำคัญที่มีเนื้อตรงตามวัตถุประสงค์ซึ่งได้แก่หนังสือเอกสารงานวิจัย บทความวิชาการในด้านที่เกี่ยวข้องกับกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัย	กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ มีขั้นตอนดังนี้ ๑. ศึกษาข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมไว้ ๒. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมไว้ ๓. นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ไปสู่การสังเคราะห์ให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๔. ลงพื้นที่สัมภาษณ์	ผลที่ได้รับจากโครงการมีดังนี้ ๑. ทราบหลักมีตรภาพและสังคมสันติสุขในแต่ละศาสนา ๒. สามารถนำองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาหลักการการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา มาประมวลและสรุปในประเด็นเกี่ยวกับการเผยแผ่ การบริหารจัดการ และตรวจสอบข้อบกพร่องแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ

	ใน ม ิ ตี พระพุทธศาสนา ๒. เตรียมจดหมายขอสัมภาษณ์ตัวแทนศาสนา ๓. เ ต ร ี ย ม ชู ด สัมภาษณ์	๕. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ไปวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่	๓. อาจารย์ และนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ไปใช้สอนและสนับสนุนกิจกรรมเสริมหลักสูตรได้ ๔. หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยตามวัตถุประสงค์นี้ไปแก้ปัญหาสังคมได้
๓. เพื่อขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน ๓ วัยในมิติพระพุทธศาสนา	กิจกรรมที่วางแผนไว้มีดังนี้ ๑. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารสำคัญที่มีเนื้อหาตรงตามวัตถุประสงค์และบทสัมภาษณ์ตัวแทนแต่ละศาสนา	กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมีขั้นตอนดังนี้ ๑. ศึกษาข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมไว้ ๒. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมไว้จากบทสัมภาษณ์ ๓. นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ไปสู่การสังเคราะห์ให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เพื่อสร้างกลไกการจัดการสานเสวนา	ผลที่ได้รับจากโครงการมีดังนี้ ๑. สามารถนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา mitra ภาพและสังคมสันติสุขไปประยุกต์ใช้ จนสามารถทำให้ศาสนิกมีความเข้าใจกันมากยิ่งขึ้น ๒. อาจารย์ และนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ไปใช้สอนและสนับสนุนเสริมหลักสูตรได้ ๓. หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยตามวัตถุประสงค์นี้ไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการอยู่ร่วมกัน แล้วทำให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

			๑) ช่วยให้สังคมสนใจศาสนาในประเทศไทยมากยิ่งขึ้น ๒) มีหลักปฏิบัติสำหรับศาสนาที่ชัดเจน และหน่วยงานรัฐในการให้การสนับสนุนส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ ๓) ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องของการเผยแผ่แต่ละศาสนาและรวมศาสนาเพื่อหาคุณค่าร่วมกัน ๔) ทำให้คนในสังคมมองเห็นและสนใจหลักมิตรภาพและสังคมสันติสุขมากยิ่งขึ้น ๕) ช่วยทำให้สังคมร่วมกันแสวงหาความรู้เรื่องการพัฒนาการอยู่ร่วมกันและการมีพื้นที่ในการพูดคุยกันมากยิ่งขึ้น
--	--	--	---

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ), ผศ.ดร.

ที่อยู่ปัจจุบัน วัดบพิตรพิมุขวรวิหาร ถนนจักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์

กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๗ สำเร็จการศึกษาระดับพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาปรัชญา)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๘ สำเร็จการศึกษาระดับพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาปรัชญา)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๒ สำเร็จการศึกษาระดับพุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาปรัชญา)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๐ สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดบพิตรพิมุข
กรุงเทพฯ

ตำแหน่งปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๕๖๑ อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๖๔ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา
เปรียบเทียบ

พ.ศ. ๒๕๖๕ รักษาการหัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์

ผลงานทางวิชาการ

งานวิจัย

พ.ศ. ๒๕๕๘ งานวิจัยเรื่อง “ปัจจัยก่อให้เกิดการเบี่ยงเบนทางเพศตามคัมภีร์” พระพุทธศาสนา.
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พ.ศ. ๒๕๕๙ งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงประยุกต์หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาบริโภคนิยม
ของวัยรุ่นจังหวัดอุบลราชธานี”. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บทความ

พ.ศ. ๒๕๖๐ บทความเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความรักและการแต่งงานในพุทธปรัชญา
เถรวาท”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๕ ฉบับพิเศษ พฤษภาคม
๒๕๖๐ (TCI ฐาน ๑).

พ.ศ. ๒๕๖๐ บทความเรื่อง “แนวคิดเรื่องนิโรธกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท”. ตีพิมพ์ใน

วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๐ (TCI ฐาน ๑).

พ.ศ.๒๕๖๐ บทความเรื่อง “เงินกับคุณค่าทางจริยะ : กรณีพระภิกษุจับเงิน”, ตีพิมพ์ใน
วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑ (TCI ฐาน ๑).

บทความวิจัย

พ.ศ.๒๕๖๐ บทความเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยก่อให้เกิดการเบี่ยงเบนทางเพศตามคัมภีร์
พระพุทธศาสนา”. ตีพิมพ์ใน วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒
พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐ (TCI ฐาน ๑).

พ.ศ.๒๕๖๐ “การศึกษาเชิงประยุกต์หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหา บริโณคนิยมของวัยรุ่น
จังหวัดอุบลราชธานี”. ตีพิมพ์ใน วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๕ ฉบับ
พิเศษ พฤษภาคม ๒๕๖๐ (TCI ฐาน ๑).

เกียรติคุณ

- รางวัลผู้ทำคุณประโยชน์ (เสมอธรรมจักร) ประเภทส่งเสริมการศึกษา
- พระพุทธศาสนาสาขาการแต่งหนังสือทางพระพุทธศาสนา

๒. ชื่อ-นามสกุล ที่อยู่ปัจจุบัน

ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ
๗๙ หมู่ ๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารหอพักเอ (หอเก่า) ถ.พหลโยธิน ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.
พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๐ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๔ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๐ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๓๗ สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๗ ประโยค แม่กองบาลีสนามหลวง

ผลงานทางวิชาการ

การวิจัย

- การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเพณีวัดในกรุงเทพมหานคร (วช.๒๕๕๔)
- การศึกษาวิเคราะห์ภาษาคน-ภาษาธรรม กรณีภาพมงคล ๑๐๘ พระบาทพระพุทธไสยาส
(พระนอน) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์ท่าเตียน) กรุงเทพมหานคร

-การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและรูปแบบการเผยแพร่ของวัดปัญญานันทาราม จังหวัดปทุมธานี (๒๕๖๑)

-แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนในยุคปัจจุบัน (๒๕๖๓)

-การพัฒนาผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒๕๖๔)

-การพัฒนาผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี (๒๕๖๕)

บทความวิจัย

แสวง นิลนามะ, “แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนในยุคปัจจุบัน”.

วารสาร มจร ภาษาศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๖๔): ๑๒๖ – ๑๔๐. (TCI-๒)

<https://so05.tci->

[thaijo.org/index.php/Palissueksabuddhaghosa/article/view/254097/173231](https://so05.tci-thaijo.org/index.php/Palissueksabuddhaghosa/article/view/254097/173231)

แสวง นิลนามะ และคณะ. “การพัฒนาแบบจำลองกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัด

หนองคาย”. วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๖):

๒๘ – ๔๐. (TCI-๒) <https://so06.tci->

[thaijo.org/index.php/jmb/article/view/256609/177050](https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jmb/article/view/256609/177050)

แสวง นิลนามะ และคณะ. “การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนา สมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี”. วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๖): ๒๘ – ๔๐. (TCI-๒)

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (หม่อมประไพ), พระธรรมวชิรมณี (บุญชิต ญาณสวโร), แสวง นิลนามะ, กฤต ศรียะอาจ, คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์, พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม. “รูปแบบการสร้าง

อุทมการณ์ และเครือข่ายของพระสงฆ์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล”.

วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๖): ๘๔-๙๗. (TCI 2)

<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jmpr/article/view/268656/179810>

หนังสือ

แสวง นิลนามะ. ความจริงสูงสุดในศาสนาสำคัญของโลก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕. (จำนวน ๔๓๑ หน้า).

แสวง นิลนามะ. ศาสนาบรรพกาล. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕. (จำนวน ๒๙๑ หน้า).

แสวง นิลนามะ. ศาสนาเปรียบเทียบในสมัยพุทธกาล : พุทธศาสนากับลัทธิครู ๖. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕. (จำนวน ๒๔๕ หน้า).

๓. ชื่อ-นามสกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์

ที่อยู่ปัจจุบัน ๑๓๗ บ้านกิจเจริญ ซอยศาลธนบุรี ๒๙ แขวงบางหว้า เขตภาษีเจริญ

กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๖๐

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๕๕ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก Ph.D. (Philosophy & Religion)
Banaras Hindu University, India
- พ.ศ. ๒๕๕๐ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท M.A. (Philosophy & Religion)
Banaras Hindu University, India
- พ.ศ. ๒๕๔๕ สำเร็จการศึกษาระดับศาสนศาสตรบัณฑิต (ศาสนาและปรัชญา)
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๔๕ สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพครู
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา, อาจารย์ประจำหลักสูตรมหาบัณฑิตสาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ, ผู้อำนวยการหลักสูตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ผลงานทางวิชาการ

งานวิจัย

- พ.ศ. ๒๕๖๒ งานวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย
กรณีศึกษาสังคมพหุวัฒนธรรมในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”.
- พ.ศ. ๒๕๖๔ งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบบิกิจกรรมการเรียนรู้ผู้สูงอายุและแหล่ง
โบราณคดีในจังหวัดหนองคาย”.
- พ.ศ. ๒๕๖๕ งานวิจัยเรื่อง “การสำรวจแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดี ใน
จังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี Survey of Buddhist Archaeological Sites in the
Dvaravati Period in Nakhon Sawan-Uthai Thani Province”

บทความ

- พ.ศ. ๒๕๖๑ บทความเรื่อง “เมตตากับการระงับความโกรธตามแนวพุทธปรัชญา” ในการประชุม
วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๒๘-๒๙ เมษายน ๒๕๖๑(๒๐๑๘). หน้า
๕๗๒-๕๘๐.
- พ.ศ. ๒๕๖๖ บทความเรื่อง “ทางพันธุกรรมที่พระพุทธเจ้าปฏิเสธ ”. วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
ISSN (ONLINE): 2651-2440. ฉบับปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๖
(TCI-๒): ๙๗-๑๐๘.พ.ศ. ๒๕๖๐ บทความเรื่อง “แนวคิดเรื่องนิโรธกรรมในพุทธ
ปรัชญาเถรวาท”.

บทความวิจัย

- พ.ศ. ๒๕๖๐ บทความเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย
กรณีศึกษาสังคมพหุวัฒนธรรมในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”. ตีพิมพ์ใน วารสาร
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ISSN (PRINT) 2408-1078. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม –
ธันวาคม ๒๕๖๒ (TCI-2)): ๒๘-๓๕.

- พ.ศ.๒๕๖๔ บทความเรื่อง “การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ฝังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย”. วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๖ (TCI-2) : ๒๘ – ๔๐.
- พ.ศ.๒๕๖๕ บทความเรื่อง “การสำรวจแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดี ในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี Survey of Buddhist Archaeological Sites in the Dvaravati Period in Nakhon Sawan-Uthai Thani Province” วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๖ (TCI-2) : ๔๖ – ๖๑.

หนังสือ/ตำรา

ผศ.ดร. และ ผศ. ดร.คงสุกัญญา แพงทรัพย์. ศาสนาในจีน เกาหลี ญี่ปุ่น. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๖๕. (จำนวน ๓๑๓ หน้า).

๔. ชื่อ อาจารย์ ดร.ธนาธิป ฮาดเนาลี
ที่อยู่ปัจจุบัน 239/187 ซอย 12 / มบ.คุุณภักทร 5/ ม.7 (ถนนเมนต์คุุณภักทร) ถนนบ้านกล้วย-ไทรน้อย ตำบลพิมลราช อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี 11110

ประวัติการศึกษา

- ปี พ.ศ.2560 : Ph.D. (In Philosophy)
 - Banaras Hindu University, Varanasi, Uttar Pradesh. India
 - Thesis: A Study of Theory of the Stages of Life in the Light of Pali Buddhist Literature.
- ปี พ.ศ.2551 : สำเร็จการศึกษาปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชา ปรัชญา เกเรตเฉลี่ย: 3.58
 - มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - วิทยานิพนธ์: การศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญานายะ (Nyaya)
- ปี พ.ศ.2547 : สำเร็จการศึกษาปริญญาบัณฑิต สาขาปรัชญา (เกียรตินิยมอันดับสอง) เกเรตเฉลี่ย:
 - 3.15 มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปี พ.ศ.2545 : สอบได้เปรียญธรรม 7 ประโยค สำนักเรียนวัดปทุมคงคา
- ปี พ.ศ.2541 : จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
- ปี พ.ศ.2538: สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก กองธรรมสนามหลวง

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

งานวิจัย/ผลงานทางวิชาการ

ผลงานทางวิชาการ

งานวิจัย

Dhanardhip Hardnaulee, et al. “*The Integrated Meditation-Training Model for Learning in the 21st Century.*” “Ref. No.: jibsc/01/21.” Under the research plan: Mindfulness: The Development of Mindfulness-Based-Learning Model in the 21st Century. It will be publishing in the Vol.10 No.1 (January–June 2024)

บทความวิชาการ

Dhanardhip Hardnaulee, et al. “The Studies of the perspectives the core Dhamma of Buddhism.” *Journal of International Buddhist Studies*. “Ref. No.: AJRC2021/48.” Under the process, will be published in Vol. 6 No. 1 (January – June 2023)

ธนาธิป ฮาดเนาลี และคณะ. “ทางพันธุกรรมที่พระพุทธรูปเจ้าปฐิเสธ.” *วารสารมหาจุฬาวชิการ*.
ISSN (ONLINE): 2651-2440. ฉบับปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๖ (TCI-๒): ๘๗-๑๐๘.

Dhanardhip Hardnaulee, et al. “Social Welfare Programs for Elderly People and Women in Thailand.” *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*. “Ref. No.: AJRC2021/48.” In TCI Group 2, Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Nakhon Pathom, Thailand, will be published in Vol. 6 No. 1 (January – June 2022)

๕. ชื่อ นายไชยา เสนแสนยา

ที่อยู่ปัจจุบัน ๗๘/๗๙ หมู่ ๔ ตำบลบางครุ อำเภอบางปะเตน จังหวัดสมุทรปราการ

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๖ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๒ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๒ สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๗ ประโยค แม่กองบาลีสนามหลวง

ตำแหน่งปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๕๕๓ นักจัดการงานทั่วไปสังกัดคณะพุทธศาสตร์

๖. ชื่อ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย

ที่อยู่ปัจจุบัน ๒๔๙/๑๗๙ หมู่ ๕ ถ.เนรแก้ว ต.ท่าระหัด อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐ โทรศัพท์

๐๘๑-๘๕๖๖๑๙๔ Email : f.penphan@gmail.com

ตำแหน่งงาน

อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ จ.สุพรรณบุรี

หน่วยงานและสถานที่อยู่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรี
สุพรรณภูมิ ๒๔๙ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ต.รั้วใหญ่ อ.เมือง จ. สุพรรณบุรี

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๕๙ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๕๓ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขา
การจัดการ มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น
- พ.ศ. ๒๕๓๗ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีเศรษฐศาสตร์บัณฑิต สาขา
เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญ เศรษฐศาสตร์การคลัง การบริหารจัดการองค์กร การบริหารงาน
บุคคลบัญชีเบื้องต้น การจัดการงบประมาณ ปรัชญา ตรรกศาสตร์
และการเกษตร

ประสบการณ์งานวิจัย การศึกษาเชิงประยุกต์หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาบริโภคนิยม
ของวัยรุ่นจังหวัดอุบลราชธานี

บทความวิชาการ ความเสมอภาคทางเพศในทัศนะของมิเชล ฟูโกต์ : เพศวิถี